

Oost-Vlaamse Zanten

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR IN VLAANDEREN

Copyright
K.B.O.V. v.z.w.
Alle rechten
voorbehouden. Niets uit
deze uitgave mag
openbaar worden
gemaakt door middel
van druk, microfilm of op
welke wijze ook, zonder
schriftelijke toestemming
van de uitgever en de
auteur.

Instructies voor auteurs
worden op aanvraag
toegestuurd.

Druk: Geers Offset n.v.,
Gent - Oostakker.

Op de kaft:

**Steenbakkers op hun
werkplek**
(Westhoek, ca. 1900)
(privéverzameling A. Eloy)

Jaargang LXXV1-2001

Oost-Vlaamse Zanten
TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR IN
VLAANDEREN

Uitgegeven door:

Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen v.z.w.
(K.B.O.V.)
onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in
Vlaanderen v.z.w. (F.V.V.)
Met de steun van de Provincie Oost-Vlaanderen

Orgaan voor

de Dienst voor Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen en
het Internationaal Studiecomité voor Ommegangsreuzen.

Redactieadres

Karel Velle
Grote Steenweg 61 - 9721 De Pinte

Email-adressen: karel.velle@pandora.be
arnold.elay@skynet.be
Website: <http://users.pandora.be/kbov>

Abonnementen-informatie:

Oost-Vlaamse Zanten
Luc Beyens
Vinkendal 32 - 9031 Gent/Drongen
Tel. 09-226 52 05 of (op openingsuren bibliotheek) 09-225 64 47

Hoofredactie:

Karel Velle

Eindredactie:

Bea Baillieul
Arnold Eloy

Redactiesecretariaat:

Arnold Eloy

Vormgeving en opmaak:

Geers Offset nv

Redactie:

Bea Baillieul, Johan Dambruyne, Gita Deneckere,
Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Harlinda Lox,
Jacques Van Keymeulen, Harry Van Royen, Karel Velle

Redactieraad:

Jan Art, Willy Braekman, Elze Bruyninx, Marcel Daem,
Chris De Backer, Marcel De Cleene, Walter Giraldo, Rik Pinxten,
Gerard Rooijackers, Hugo Soly, Romain Van Eenoo

INHOUD

OFFICIELE FEESTEN IN DE FRANSE TIJD. VOLKSCULTUUR EN CULTUURPOLITIEK IN HET LEIEDEPARTEMENT (1795-1814)	294
<i>Liesbet Van Nieuwenhuyse</i>	
MUTANT(EN) IN CYBERLAND: REELE EN VIRTUELE (RE)PRESENTATIES VAN DECEMBERICONEN!	321
<i>Hilde Schoefs</i>	
VIJF NIEUWE MOORDLIEDEREN UIT OOST-VLAANDEREN	338
<i>Willy Braekman</i>	
ZOEKEN EN ZANTEN	
VOETBRANDERSBENDE ACTIEF TE GRAMMENE EN TE TIEGEM EN OMGEVING (ca. 1632)	358
<i>Willy Braekman</i>	
EXECUTIE VAN ZELFMOORDENAARS: LOCHRISTI EN VLADSLO	359
<i>Willy Braekman</i>	
EEN SCHOUW MET BIJBELTEGELS UIT ELVERSELE (WEST-VLAANDEREN) BEWAARD IN HET PROVINCIAAL OPENLUCHTMUSEUM BOKRIJK	361
<i>Robet Nouwen</i>	
IN DE SCHIJNWERPER: DE FANFARE VAN DE KULDERS	372
<i>Els Vanaverbeke</i>	
DE MINIATUURKATHEDRAAL VAN JAN BAPTIST MINNE IN HET HUIS VAN ALIJN	374
<i>Helen De Cruz & Johan De Smedt</i>	
BOEKBESPREKINGEN	
<i>Guy Hoebeke</i>	390
Marcel KERFF. 'Kom we zijn tebie' <i>Bezembinders en scharenslieps. Voyageurs in Vlaanderen</i>	390
Arnoud-Jan BIJSTERVELD en Dirk VAN DE PERRE. <i>Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis van de Ninoofse Abdij</i>	393
SIGNALEMENTEN	
<i>Véronique De Thier, Harry Van Royen & Karel Velle</i>	397
SUMMARIES	407

OFFICIËLE FEESTEN IN DE FRANSE TIJD. VOLKSCULTUUR EN CULTUURPOLITIEK IN HET LEIEDEPARTEMENT (1795-1814)

Liesbet VAN NIEUWENHUYSE

Na een reeks militaire invallen werden de Verenigde Departementen op 1 oktober 1795 aangehecht bij de Franse Republiek. De nieuwe heersers brachten omwentelingen teweeg die niet onopgemerkt voorbij gingen. In deze bijdrage wordt ingegaan op één daarvan: het beleid dat de Fransen voerden tegenover de volkscultuur in het Leiedepartement, het huidige West-Vlaanderen en één van de vijf departementen die toen in Franse handen vielen. Daarbij worden twee aspecten toegelicht: eerst de motieven en doelstellingen van deze politiek, daarna de realisatie van het beleid via de weg van de officiële feestcultuur. De Franse tijd wordt hier voor de overzichtelijkheid opgesplitst in enerzijds het Directoire en anderzijds het Consulaat en het Keizerrijk. Het grootste deel van de bronnen werd geput uit de Parijse Archives Nationales en het Brugse Rijksarchief.

Ten geleide

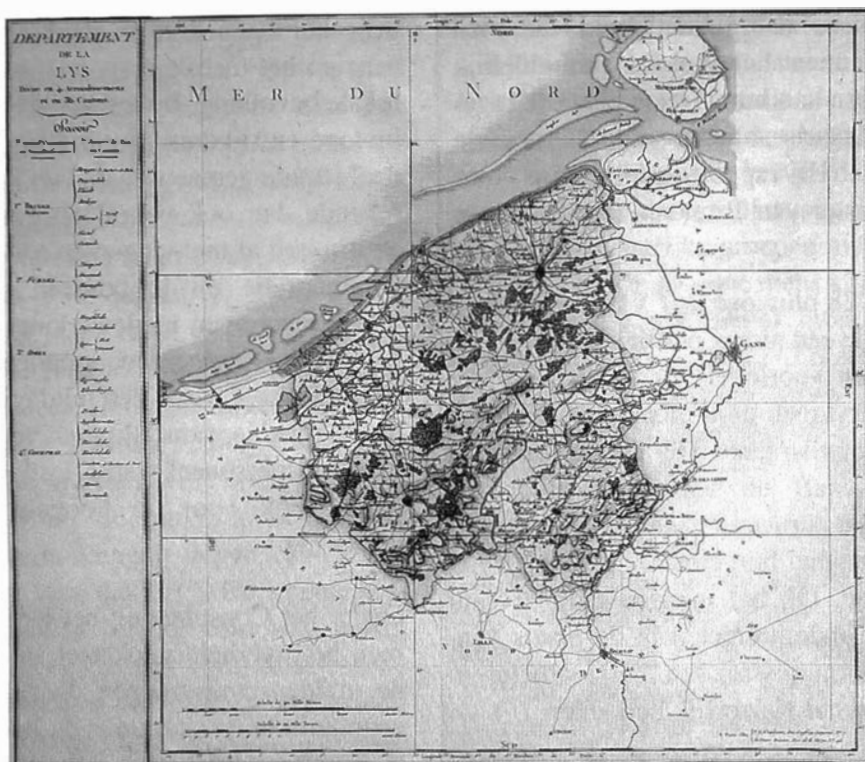
Sinds de redactie van mijn licentiaatsverhandeling ⁽¹⁾ bleven het wetenschapsveld en de publieke perceptie van wat heet 'volkscultuur' niet stilstaan. Het Vlaams Centrum voor Volkscultuur kwam met de eerste nummers van *Mores* op kruissnelheid ⁽²⁾ en het thema 'volkscultuur' werd geïntegreerd in een algemeen Vlaams erfgoedbeleid ⁽³⁾ met een eerste *Erfgoedweekend* als gevolg. In Nederland verscheen de bundel *Volkscultuur* ⁽⁴⁾ die in een vorig nummer van voorliggend tijdschrift uitgebreid onder de loep werd genomen door een aantal vooraanstaande recensenten. ⁽⁵⁾ Deze bundel lanceert een vernieuwde terminologie en invulling van bestaande begrippen zoals 'ritueel' en 'feest'. ⁽⁶⁾ Volkscultuur wordt

er omschreven als de brede, alledaagse cultuur waar iedereen, elite of volk, vreemd of eigen in participeert. De onderzoeker kruipt in de huid van de ander om 'van binnenuit' te ervaren hoe groepen omgaan met als eigen ervaren cultuurverschijnselen in de maatschappelijke praktijk van alledag. Via studie van de politieke, economische, sociale en culturele context wil de hedendaagse vorser de culturele categorieën van samenlevingen opsporen en verklaren. ⁽⁷⁾

In dit artikel werden het begrip 'volk' ingevuld als de niet-belastingbetalende bevolkingsgroepen die hun brood verdienden als loonwerker in de agrarische of ambachtelijke sector of thuis voor het gezin zorgden. Ook kleine middenstanders zoals herbergiers of niet-productieven zoals werkelozen en behoeftigen tellen mee. ⁽⁸⁾ Er werd dus bewust gezocht naar de omgang van de 'gewone mens' met de officiële feestcultuur (en dus niet 'het feest' in het algemeen). Vanzelfsprekend had deze thematiek ook vanuit andere onderzoeksvragen kunnen worden benaderd. Niets sluit uit dat dit in de toekomst ook gebeurt. Sterker nog, dit zou in de toekomst moeten gebeuren.

1. Motieven van de Franse overheden

Wie wil weten hoe een volkscultuurbeleid tot stand komt, moet zich afvragen hoe de tijdsgenoten dachten over abstracte concepten zoals 'cultuur', 'volk' en 'beleid'. Voor deze casus moet er dus een antwoord worden gezocht op de vraag hoe de republikeinse en napoleontische gezagsdragers stonden tegenover de cultuuruitingen van de gewone mensen in het Leiedepartement. Beïnvloedde hun

Bestuurlijke kaart van het Leidepartment, gravure van P.A.F. Tardieu, uitgegeven door P.G. Chanlaire en weduwe Dumez in de 'atlas national de France, 1799-1800', uit: *Provinciale archiefdienst West-Vlaanderen, kaarten en plannen*.

politieke, intellectuele, culturele en sociale achtergrond dit beeld? Om dit te achterhalen is het belangrijk eerst te weten hoe het overheidsapparaat functioneerde en welke sociaal-culturele achtergrond de ambtenarij had. Een kort overzicht.

1.1. DE FRANSE OVERHEIDSSTRUCTUREN

De Franse instellingen vormden zowel onder de Republiek, het Consulaat als onder het Keizerrijk een uitermate hiërarchisch en formeel systeem waarbij de onderste niveaus onder de scherpe controle stonden van hun hoger geplaatste bestuurders. De Parijse uitvoerende instellingen bestonden tijdens de Republiek uit een vijftal directeurs en een aantal ministers met specifieke bevoegdheden. Onder het Consulaat evolueerde dit naar een systeem met drie consuls en een raadgevende vergadering. De keizerlijke instellingen werden gedomineerd door de figuur van keizer Napoleon Bonaparte.

De Franse Republiek en het latere Keizerrijk waren geografisch onderverdeeld in departementen. Deze bestuurlijke eenheden werden geleid door een verkozen departementale administratie. Ieder departement bestond uit een aantal kantons die dan weer waren opgedeeld in municipaliteiten, de kleinste bestuurlijke cellen. Aan het hoofd van een municipaliteit stond een kantonale of municipale raad met tenminste één municipale agent en één adjoint (schepen), naargelang de grootte van de lokaliteit. Zo was het ook in het Leidepartment.

Tussen de departementale en municipale administraties was er nog een intermediaire instelling, namelijk de regeringscommissarissen die de Parijse regering rechtstreeks vertegenwoordigden. Deze goedbetaalde ambtenaren waren meestal van Franse afkomst en zagen toe op de uitvoering en naleving van de wet. De municipale regeringscommissarissen

dienden iedere onregelmatigheid die zich afspeelde binnen hun gebied onmiddellijk over te dragen aan hun directe chef, de regeringscommissaris bij de departementale administratie. Hij rapporteerde op zijn beurt aan de minister van Binnenlandse Zaken in Parijs. (9)

De wet van 28 pluviôse jaar VII (17 februari 1800) opende een nieuw politiek tijdperk: het Consulaat, de voorloper van het Keizerrijk. Voortaan vervingen de prefecten de departementale administraties. De kantonstructuur werd afgeschaft en vervangen door de gemeentelijke structuur zoals we die ook vandaag kennen: burgemeester, schepenen, gemeenteraad. Op het intermediaire niveau kwamen de onderprefecten in de plaats van de regeringscommissarissen. Deze structuren bleven onder het Keizerrijk behouden. (10)

In de praktijk kregen de bestuurlijke verhoudingen vaak een volledig andere wending. Zo was er bijvoorbeeld het probleem van het ambtenarentekort. Omdat alleen de hoogste ambtenaren werden bezoldigd en het Frans de officiële voertaal was in de administratie, zagen velen af van een officieel ambt. Talloze mogelijke kandidaat-ambtenaren lieten zich afschrikken door de verplichte eed van trouw aan de Republiek (en later aan de keizer). De voortdurende personeelwisselingen die daaruit voortvloeiden, bevorderden verre van de bestuurlijke stabiliteit. (11)

1.2. DE AMBTENARIJ EN HET POLITIEK PERSO- NEEL

Na een overzicht van de overheidsstructuren, volgt logischerwijze de vraag wie deze structuren invulde. Waren alleen de politieke en economische elites vertegenwoordigd in de ambtenarij en het politiek personeel? En hoe zat het met het gewone volk?

Het politiek en administratief personeel in de Franse tijd was vooral afkomstig uit de vermogende bevolkingsgroepen die ook tijdens het Ancien Régime de lokale macht in handen hadden. Deze grootgrondbezitters en

vrije beroepen konden dankzij hun sociaal aanzien het meeste respect afdwingen bij de lokale bevolking. Bovendien wendden ze hun invloed en rijkdom meestal aan in het voordeel van de gemeenschap. Het Franse regime rekende dan ook vooral op deze groep om legitimiteit af te dwingen en een standvastige administratie uit te bouwen. Wanneer de lokale machtigen medewerking of steun aan het regime weigerden, stonden de nieuwe machthebbers voor een uitdaging van formaat. Selectie, aanstelling en vervanging van overheidspersoneel waren lastige zorgenkinderen, ook voor de hoogste bestuursniveaus. (12)

Onder het Consulaat en het Keizerrijk zocht men het overheidspersoneel steeds meer bij de middenstandsgroepen. Deze hadden hun economische positie door de jaren heen versterkt en wilden het nu ook op politiek vlak waarmaken. Opeenvolgende afdankingen en ontslagnames van de eerste generatie overheidspersoneel (de traditionele adel) stimuleerden deze evolutie. In Hooglede bijvoorbeeld werd ontslagnemend *maire Dewulf*, iemand uit de traditionele elite vervangen door de herbergier die het café openhield waar de gemeenteraadszittingen plaats vonden. (13)

Ook het volk kreeg de kans om zich te engageren voor het regime. Dit kon bijvoorbeeld binnen een slechtbetaalde functie met weinig aanzien zoals het veldwachtersberoep. Het loon van de veldwachters haalde men gewoonlijk uit de gemeentekas. De gage was dan ook zodanig laag dat de meesten in bijvoorbeeld veldwachter speelden. Logischerwijze waren het dus de gewone mensen die interesse hadden om veldwachter te worden. Vele veldwachters waren slecht gevormd en weinig ambitieus. Ondanks de overheidsopgave van 1806 om het korps te professionaliseren, bleven de veldwachters volkse figuren die vaak meer affiniteit hadden met de belangen van hun medeburgers dan met die van hun werkgever, de staat. (14)

De departementale regeringscommissaris drukte het probleem van de veldwachters treffend uit: "*La police champêtre n'est pas aussi active qu'il soit à désirer, la cause en est que les gardes champêtres, étant presque tous pères de famille auxquels les municipalités ont donné des places pour les tirer de l'indigence et pour ne pas les avoir à leur charge*". (15)

Met de Franse *gendarmerie* (rijkswacht) was het anders gesteld. Het leeuwendeel van deze paramilitairen kwam uit Frankrijk. Aanvankelijk werden vele rijkswachters ingekwartierd bij de burgerbevolking. De onderlinge verhoudingen liepen echter niet altijd van een leien dakje. (16) De Ieperse herberg *Sint-Barbara* bijvoorbeeld was in het jaar V het toneel van een conflict tussen de Franse rijkswachter *Richard* en een aantal stamgasten. *Richard* had de Vlamingen verwent en uitgeroepen dat hij er voor zijn terugkeer naar Frankrijk alleszins nog één een kopje kleiner zou maken. Hoewel herbergier *Joseph* zijn habitués nog probeerde te temperen, ging één van de klanten de rijkswachter te lijf. (17)

1.3. BEELDVORMING OVER HET VOLK

Een volgende vraag is hoe dit overheidspersoneel dacht over het volk in het Leiedepartement. Welke ideeën hadden de Franse politieke en administratieve overheden in het Leiedepartement over de volkse rituelen en de zogenaamde 'zedes en gewoonten'? Bestond er een verband tussen deze visie en de sociaal-culturele achtergrond van de bestuurders zelf?

De ideeën van de overheid vertonen onder het Directoire weinig essentiële verschillen met de opvattingen tijdens het Consulaat en het Keizerrijk. De gezagdragers hadden over het algemeen uitgesproken negatieve opvattingen over het volk. Deze visie sluit aan bij de teksten in 17de- en 18de-eeuwse woordenboeken. Auteurs van dergelijke werken en machthebbers behoorden zelf tot de sociale

en economische elites. Als vanzelfsprekend schilderden ze het volk steevast af als een soort negatief van zichzelf, de elite. Daaruit volgde automatisch dat het sociale status quo ten allen koste moest bewaard blijven. Het kwam er op aan het volk rustig te houden en de meest gevaarlijke groepen niet uit het oog te verliezen. De gewone mens kon volgens de overheid best een aantal morele principes gebruiken. Waar onder het Directoire de verlichtingscultuur aan de grond lag van dat beleid, liet de overheid zich tijdens het Consulaat en het Keizerrijk inspireren door een werkethiek.

De tegenstelling tussen aan de ene kant de onwetendheid en de 'achterlijkheid' van de volkse Vlaming en aan de andere kant het verlichte ideeëngoed spookte onder het Directoire door de hoofden van de gezagsdragers. In hun ogen was de culturele achterstand van het 'passieve, weerloze' volk te wijten aan de vroegere elitaire houding van de adel en clerus. Ondanks dit negatieve uitgangspunt was men ervan overtuigd dat janmet-de-pet zeer 'plooibaar' was. Na verloop van tijd zou hij uit eigen beweging de culturele en morele ideeën van de Franse bewindvoerders aanvaarden. Om dit optimisme te voeden, keerde men terug naar het verleden van Vlaanderen als bezet gebied. (18) Zo was *Fourier*, de centrale regeringscommissaris van het Leiedepartement ervan overtuigd dat de geschiedenis had bewezen hoe makkelijk de inwoners van *Les Flandres* zich lieten onderwerpen. Een korte kennismaking met de revolutionaire principes en het vrijheidsbeginsel zou het 'beschavingsproces' op een termijn van twee generaties afmaken. (19). Ook de regeringscommissaris van Hoogde keek de toekomst optimistisch in de ogen: "*Le patriotisme est encore à naître parmi tous les habitants, une vingtaine exceptée, au reste beaucoup de tranquillité qui fait espérer qu'enfin le peuple...s'attachera bientôt et s'y confirmera de son propre mouvement*". (20) De keerzijde van dit beschavingsoptimisme schuilde in de zoektocht naar een collectieve

zondebok: priesters. Zij werden door de Franse overheid beschouwd als een soort relict van de oude, barbaarse cultuur. Door deze invloedrijke groep monddood te maken, meenden de Franse bewindvoerders de gewone man te verlichten.

Rousseau, dé theoreticus van de Franse Revolutie stelde dat maatschappelijke ongelijkheid voortspoot uit de monopoliepositie van adel en clerus. Deze fundamentele, maar onvermijdelijke onrechtvaardigheid kon worden vervlakt door verkeer van middelen tussen arm en rijk. Uitgangspunt voor deze stelling was het onderscheid tussen natuurlijke en sociale gelijkheid. In de praktijk mondde deze revolutionaire opvattingen uit in een systeem van armenbijstand gesponsord door de economische en politieke elites. ⁽²¹⁾

De intellectuele en culturele kloof tussen volk en politieke of administratieve elite werd onder het Consulaat en het Keizerrijk minder sterk benadrukt. De gezagsdragers lieten hun beeld van de gewone man nu bepalen door de zedelijke verloedering van de stadsbevolking. Vele beleidsvoerders hadden een stereotiep, preromantisch beeld van de plattelandsbewoner. Prefect Viry keek bijvoorbeeld met lede ogen naar de gestaag groeiende stadstrek: *"Les mœurs sont purs dans les campagnes, il n'est pas ainsi dans les villes"*. ⁽²²⁾

Het verlangen om het volk moreel te verheffen naar het verlichte ideeëngoed had bij de overheden afgedaan. Voortaan ging men uit van wat werd beschouwd als 'de realiteit'. Het volk had haar culturele en zedelijke eigenheden, en daar diende de overheid rekening mee te houden. De economische vooruitgang haalde het voortaan nu op culturele en morele doeleinden. Daarom trachtte de overheid een 'werkethiek' in te voeren die erop gericht was het volk weg te houden uit de herbergen. Zo kon men criminaliteit en zedeloosheid vermijden én de productie opdrijven. Ook Billacoys-Boismont, rechter bij de rechtbank van eerste aanleg te Kortrijk steunde deze

visie: *"L'indigent doit travailler du corps pour subsister, dès qu'il cesse de travailler de ses membres, il travaille de l'esprit de la pensée, et comme pour l'ordinaire cet esprit n'est point cultivé, son désœuvrement le conduit au mal, il ne voit que le crime qui puisse suppléer au travail du corps que la paresse lui a fait abandonner"*. ⁽²³⁾

Op het einde van de 18de eeuw en de vroege 19de eeuw rijpte het inzicht dat de ongelijkheid tussen arm en rijk bepaalde voordelen bood voor de meest welstellenden, in casu de machtsdragers. Het volk kon aalmoezen verdienen én zich opwerken op de sociale ladder door hard te werken. Werkweigeraars, landlopers en bedelaars werden beschouwd als regelrechte outlaws omdat ze de maatschappelijke gang van zaken boycotten. ⁽²⁴⁾ Deze maatschappijvisie ontwikkelde zich ten volle in de 19de eeuw en mondde uit in wat men noemt het 'burgerlijk beschavingsoffensief'. ⁽²⁵⁾

2. Officiële feesten: geen evidentie

De officiële feestcultuur werd door de Franse beleidsvoerders gebruikt als middel om de bevolking van het Leiedepartement aan haar zijde te krijgen. Feesten en vieringen allerhande maakten deel uit van de volkscultuur en werden ook onder vroegere regimes gebruikt als politiek instrument. ⁽²⁶⁾

Wat wilde de overheid bereiken via de officiële feesten en hoe gingen ze daarbij te werk? Volgden de lokale functionarissen de van hogerhand voorgeschreven stappen? Hoe ervaarde de bevolking, en meer bepaald de gewone mensen deze officiële feesten onder de verschillende regimes?

2.1. DOELSTELLINGEN VAN DE OFFICIËLE FEESTEN

Wat hoopten de Franse overheden te bereiken via de officiële feesten? Waren deze doelstellingen dezelfde onder de opeenvolgende regimes?

2.1.1. Feesten tijdens het Directoire ⁽²⁷⁾

De doelstellingen van de bedenkers van de republikeinse feesten liepen sterk uiteen. Aangezien de Franse overheden rotsvast geloofden in de opvoedbaarheid van het individu, werden de republikeinse feesten beschouwd als een middel om de bevolking een aantal gewenste inzichten bij te brengen. Illustratief is dat de feesten in de administratie geordend werden onder de afdeling *Instruction publique* (openbare opvoeding). Herdenkingsfeesten zoals het *feest van de Vrijheid* en het *feest van 18 fructidor* waren vooral bedoeld om de bevolking te herinneren aan de politiek-historische gebeurtenissen van het regime. Ook met de andere officiële feesten zoals het feest van de Overwinning en de Erkentelijkheid probeerde men het patriotisme aan te wakkeren. Naast het stimuleren van een nationaal gevoel, was de overheid ook bezorgd over de morele opvoeding van het volk. Moraalfeesten zoals het *feest van de Jeugd*, *de Bejaarden* en *de Gehuwden* waren bedoeld om de diverse generaties voor de zaak te winnen en een aantal 'goede' republikeinse eigenschappen en waarden aan te kweken. Trouw, respect voor ouderen, ontzag voor de overheid en werkzaamheid stonden bovenaan het lijstje. Bepaalde bevolkingsgroepen zoals ambachtslieden, priesters en vrijgezellen werden uitgesloten. Ook het gewone volk kreeg geen eigen rol of plaats toebedeeld.

Economische en demografische doeleinden waren eveneens een factor bij de uitbouw van een republikeinse moraal. Het feest van de Gehuwden leek soms bijna op een ode aan de seksualiteit. De minister van Binnenlandse Zaken vond de vrouw 'nuttig' voor de voortplanting en het plezier van haar echtgenoot. Het regime had continuïteit en dus jonge mensen nodig. Een standvastig bevolkingsaantal was van politiek en economisch belang. Daarom suggereerde de overheid de lokale autoriteiten om het heikele thema

Benaming feesten (*)	Datum feesten
MORAALFEESTEN	
Feest van de Jeugd	10 germinal
Feest van de Ouderlingen	10 fructidor
Feest van de Gehuwden	10 floréal
Feest van de Overwinning en de Erkentelijkheid	10 prairial
Feest van de Landbouw	10 messidor
HERDENKINGSFEESTEN	
Feest van de Republiek	1 vendémiaire
Feest van de Vrijheid	9 en 10 thermidor
WETTELIJKE FEESTEN	
Feest van de Verovering van de Bastille	26 messidor
Feest van de Troonsverbranding	23 thermidor
Feest van de dood van Lodewijk XVI	2 pluviôse
Feest van de Volkssoevereiniteit	30 ventôse
Feest van 18 fructidor	18 fructidor
Feest van de Vrede en de Aanhechting	30 nivôse
GELEGENHEIDSFESTEN	
Rouwfeest van Generaal Joubert	10 vendémiaire

* Lijst van de feesten die onder het Directoire in het Leiedepartement werden gevierd (volgens de geselecteerde bronnen).

'seks' in hun toespraak bij het *feest van de Gehuwden* even aan te raken. De minister gaf zelfs concrete tips over de inhoud van die toespraak: "*En rendant un juste hommage au sexe qui donne charme, console la vie, n'oubliez pas ce mot d'un homme éloquent et vertueux: sans les femmes, les deux extrémités de la vie seraient sans secours, en le milieu sans plaisir*". ⁽²⁸⁾

De methodes die de ministers suggereerden om de beoogde doelstellingen te bereiken, varieerden nogal. Verwijzingen naar de antieke, maatschappij-inrichting en Romeinse of

de Griekse feesten waren nooit veraf. Typerend was ook de bekroning of inhuldiging van 'voorbeeldige personen' in het bijzijn van de lokale gemeenschap. Verder suggereerden de ministers het gebruik van symbolen zoals allegorieën of theaterstukken. Het meest voorkomende onderdeel was echter de toespraak.

2.1.2. Feesten tijdens het Consulaat en het Keizerrijk ⁽²⁹⁾

De feesten van de consul en de keizer hadden vooral een maatschappijbestendige betekenis. Met de Napoleontische of keizerlijke feesten kon het volk als het ware een blik werpen op de binnenskamers activiteiten van de vorst. Het officiële feest stond ik het teken van de gebeurtenissen in het leven van de keizerlijke familie. Daardoor kreeg het kalenderjaar meer en meer de allures van een soap. Met de herintroductie van de katholieke eredienst en de quasi-vergoddelijking van de keizersfiguur hoopte het regime aan populariteit en legitimiteit te winnen. De rozenhuwelijken, voedselbedelingen en volksspelen werden gezien als middelen om ook de onderste lagen van de bevolking warm te maken voor het regime. Drempelverlaging en vooral gehoorzaamheid waren de uiteindelijke objectieven. De overheid was er verder ook van overtuigd dat de nationale feesten de plaatselijke economieën kracht bijzetten. Minister van Eredienst *Portalis* vond dat nationale feesten aandacht moesten schenken

aan religieuze aspecten. De werkelijke bedoeling van officiële feesten schulde immers in de maatschappelijke krachten die eruit voortvloeiden. Zo betekende de aanmaak van praalwagens (met religieuze symbolen) bijvoorbeeld indirect een stimulans voor de economie. Lokale ambachtslieden staken er tijd en energie in. Toeschouwers gingen dromen van pracht en praal, waardoor ze nadien met hernieuwde ijver hun dagtaak aanvatten. Dit alles kwam de lokale en de nationale economie ten goede. ⁽³⁰⁾

De keizerlijke feesten luidden een terugkeer in naar het vroegere monarchale feestmodel. De bedoeling was rust en vrede te brengen onder de bevolking en het regime geliefd te maken. In tegenstelling tot de feesten onder het Directoire, werden alle lagen van de bevolking aangesproken. Inhoudelijk liet men de invulling van feestdagen meer over aan de plaatselijke organisatoren. De nationale overheden en ministers suggereerden voedseluitdelingen, dansgelegenheden en andere 'volkse' spelen, naargelang de plaatselijke tradities.

2.2. FEESTEN ONDER HET DIRECTOIRE

Nu we een duidelijk beeld hebben van welke effecten de overheden in de feesten hoopten terug te vinden, is het interessant na te gaan hoe en in welke mate die doelstellingen ook werden bereikt. Achtereenvolgens behandelen we de aspecten 'organisatie', 'veiligheid',

Benaming feesten (*)	Data
Feest van het huwelijk van de keizer	23 april 1810
Reizen in het Leiedepartement	Jaar XI en 1810
Feest van de geboorte van de koning van Italië	2 juni 1811
Feest van de Eendracht	14 juli
Feest van de Heilige Napoleon	15 augustus
Feest ter gelegenheid van het levenslang consulaat	15 augustus 1802
Feest van de keizerskroning en de slag bij Austerlitz	Eerste zondag van december

* Lijst van de feesten die onder het Consulaat en het Keizerrijk in het Leiedepartement werden gevierd (volgens de geselecteerde bronnen).

'functie van het volk', 'vermaak', 'symbolen en rituelen' en 'religieuze aspecten'. Eerst bekijken we de verschillende aspecten van het officiële feest onder het Directoire, daarna komen de feesten van het Consulaat en het Keizerrijk aan bod.

2.2.1. Feest en organisatie

Volgens Mona Ozouf, een autoriteit wat betreft de revolutionaire feesten in Frankrijk, dankten de feesten hun weinige succes aan het tekort aan financiële middelen en de tegenstand van de lokale municipale besturen. De priesters duwden mee aan de kar met hun negatieve houding.⁽³¹⁾ In het Leidepartement was de situatie vergelijkbaar én tegelijk anders. Reeds bij de voorbereidingen werd een vlotte gang van zaken verstoord door talloze factoren. Financiële tekorten in de gemeentekas en een onbetrouwbaar post-systeem vormden de meest voorkomende hindernissen. Ook onverwachte omstandigheden zoals slecht weer of de plotse ziekte van een belangrijk functionaris strooiden soms roet in het eten. Om geld te besparen werd het feest van de Vrijheid in Kortrijk in het jaar IV bijvoorbeeld gecombineerd met het *feest van de Troonsverbranding* op 23 thermidor.⁽³²⁾ De Oostendenaars lieten de feestpret dan weer niet bederven door financiële moeilijkheden. Een reddende engel én lid van het municipaal bestuur diepte de kosten uit eigen zak op. Gezien de magere werkgelegenheid, ging de maecenas ervan uit dat de Oostendse lonarbeiders het werk dat gepaard ging met de feestvoorbereidingen graag zagen komen.⁽³³⁾

Door de feestelijkheden op voorhand via aanplakbiljetten aan de bevolking bekend te maken, hoopte de overheid op een grotere opkomst. Publieke getuigenissen waren eveneens een geliefd middel om meer volk te lokken. In de praktijk kondigden de lokale overheden het feest echter meestal pas de dag voordien aan met klokkengelui of door de tamboer op pad te sturen.

Of het weinige succes van sommige feesten te wijten is aan de onwil van lokale overheden valt moeilijk te achterhalen. Dergelijke negatieve signalen komen zelden naar voor uit de feestverslagen en kunnen bijgevolg moeilijk worden ingeschat. Waarschijnlijk beschreven de regeringscommissarissen de tegenstand van hun ondergeschikten niet uit angst om gezichtsverlies te lijden bij hun eigen oversten. Bovendien zijn zogenaamde 'nepverslagen'.⁽³⁴⁾ gezien het bombastische revolutionaire woordgebruik moeilijk te detecteren. Pervijze vormt daarop een uitzondering. De alerte regeringscommissaris ter plaatse meldde zijn superieur in het jaar V dat de municipalen een vals verslag van het *feest van de Republiek* hadden ingestuurd naar de departementale administratie. In werkelijkheid had de viering niet plaats gevonden. Ook bij het *feest van de dood van Lodewijk XVI* waarschuwde hij zijn chefs voor valse verslagen: "*Par ma lettre du 2 vendémiaire dernier, je vous prévenais, citoyens administrateurs, qu'aucune fête n'était célébrée dans notre canton, il en a été de même de celle du 2 pluviôse assurément qu'ils vous transmettent un procès verbal... Mais vous ne devez y ajouter foi et il me sera très facile d'en faire la preuve*".⁽³⁵⁾

Vermoedelijk kwamen dergelijke situaties wel vaker voor. Schriftelijke bronnen onthullen nu eenmaal niet alles.

Het specifieke karakter van sommige feesten bracht herhaaldelijk terugkerende problemen met zich mee. Feesten die bedoeld waren om militaire gebeurtenissen te herdenken, konden bijvoorbeeld niet plaats vinden zonder de aanwezigheid van militairen of oorlogsveteranen. Zowel voor het feest van de Volksoevereiniteit, *de Jeugd, de Gehuwden, de Landbouw* als het *feest van de Bejaarden* had men een aantal lokale kinderen, koppeltjes, landbouwers en bejaarden nodig. In sommige municipaliteiten hielden de regeringscommissaris en de municipale raad zich wekenlang op voorhand bezig met de selectie en recruterings van mogelijke kandidaten. Het

was zeker geen evidentie om de geschikte personen te vinden én die te motiveren om deel te nemen aan het feest. Dat sommige lokale overheden zich wel eens vergisten in de personen die ze engageerden, blijkt uit een ontspoord *feest van de Overwinning en de Erkentelijkheid* in Veurne in het jaar IV.

De feestelijkheden verliepen zeer ordelijk en vredig tot de municipale raad priester *Du Brule* liet aanhouden op verdenking van emigratie. ⁽³⁶⁾ Ook was de priester zijn belofte om op het feest de muziek te verzorgen, niet nagekomen. Meer nog, hij zou de koorleden hebben aangespoord de opvoering te boycotten. De politieofficier brecht de priester in voorlopige hechtenis naar de gevangenis. De twee vrederechters van het kanton trokken de kaart van de priester en zonden de politiecommissaris een brief met de opdracht de priester stante pede vrij te laten. Zo gebeurde het. Bij zijn vrijlating droeg het volk de priester op handen door de straten. De verslagenheid onder de leden van de municipale raad was groot. Ze hadden het pleit verloren en hun reputatie was ernstig beschadigd. ⁽³⁷⁾

Ozouf schat het aandeel van geweld in de context van de feesten onder de revolutie en het Directoire in de Franse Republiek vrij hoog in. Dit geweld kwam volgens haar voort uit het feit dat de volksklasse geen eigen inbreng had en dus niet op haar eigen manier kon participeren. ⁽³⁸⁾ In het Leiedepartement deden er zich volgens de bronnen slechts twee gebeurtenissen voor die aanleiding gaven tot geweld. Onvrede met het godsdienstbeleid en de belastingspolitiek van de Franse overheid lagen aan de bron van het geweld.

Binnen deze casus is ook de these van Scott interessant. Hij stelt dat groepen die gedomineerd worden door een machtselite een eigen code ontwikkelen die hij omschrijft als *hidden transcript*. Deze code staat tegenover de officiële code van rituelen, het public transcript. Het *hidden transcript* kan een reactie zijn tegen de materiële, de politieke of de

ideologische aspecten van de beheerste maatschappij. Deze verzetsvorm leeft een verborgen, zwijsend bestaan in zogenaamde *social sites* zoals herbergen en markten waar bepaalde sleutelfiguren de verspreiding stimuleren. Daar vormt zich een ware subcultuur in verhalen, feesten en ontmoetingen. Bij openlijk verzet verlaat het *hidden transcript* haar schuilplaats en overschrijdt de grens met het *public transcript*. Scott suggereert dat er naast openlijk verzet nog andere, verzwegen verzetsvormen bestonden. ⁽³⁹⁾ Dat er in de bronnen geen openlijke verzetsdaden terugkomen, zou dus niet noodzakelijk betekenen dat er geen verzet was. Sommige overheden in het Leiedepartement waren zich bewust van het gevaar dat uitging van herbergen en andere ontmoetingsplaatsen. Cafésprekken waren voor de Kortrijkse regeringscommissaris een belangrijke indicator voor mogelijke onrust: "*l'officier de police judiciaire cherchera... à découvrir quel fondement peut avoir ce propos qu'une foule d'individus se plaît à tenir dans les estaminets et dans les lieux où la classe ignorante et fanatique se rassemble*". ⁽⁴⁰⁾ Het verborgen karakter van het hidden transcript maakte het de overheid bijzonder moeilijk om verzetsdaden te onderscheppen. De politie van Mesen arresteerde de acteurs van het poppenspelstuk *La Décoration de Capet*. Dit stuk was berucht wegens zijn contrarevolutionaire inhoud. De Ieperse rechtbanken waren er zeker van dat het gezelschap ook in andere plattelandsdorpen had rondgetoerd. Omdat geen van de toeschouwers bereid was tegen de acteurs te getuigen, konden ze hen niet aanhouden. ⁽⁴¹⁾

2.2.2. Feest en veiligheid

Een aantal overheidsmaatregelen was bedoeld om de veiligheid van de deelnemers bij de feestelijkheden te bewaken. Zo werd bijvoorbeeld de volgorde van de optocht vooraf bepaald door de politiecommissaris, of in kleinere municipaliteiten door de regeringscommissaris. Tijdens de stoet hielden gewapende rijkswachters meestal een oogje

in het zeil. De autoriteiten die meeliepen in de stoet waren doorgaans gewapend. Na afloop van het feest verzekerde men de veiligheid van de participanten. Grotere stedelijke centra zoals Brugge en kuststeden zoals Nieuwpoort en Oostende beschikten over de meeste legertroepen en militaire eenheden. Maar waarvoor had men eigenlijk zoveel angst?

Volgens Ozouf waren de organisatoren vooral op hun hoede voor volksopstanden zoals we er één terugvonden in Veurne. Deze constante bedreiging werd in de verslagen verwoord met de termen *rassemblement en attroupelement*. Het eerste begrip heeft betrekking op onvoorziene gebeurtenissen die plaats grepen op sociale evenementen zoals markten, parochiefeesten of vrije dagen. Een tweede vorm van opstandigheid, de *attroupelement* werd meestal veroorzaakt door een plots initiatief van een leidersfiguur zoals een priester of een lokale notabele. ⁽⁴²⁾ De gegevens uit het Leiedepartement bevestigen de stelling van Ozouf. De overheid vreesde dat opstandelingen grote evenementen zoals feesten zouden aangrijpen om protest te uiten. Scott benoemt anonieme bijeenkomsten van gedomineerde groepen met de termen *assembly* en *gathering*. De dominante groep hield de plaatsen waar deze samenkomsten plaats grepen (*social sites*) nauwgezet in het oog. De grootte van de groep was volgens Scott het criterium voor de dominante groep om het potentieel gevaar van de bijeenkomst in te schatten. De dominante groep liet geen kans onbenut om het de uitbaters van *social sites* lastig te maken. ⁽⁴³⁾

2.2.3. En het volk?

De functie en aanwezigheid van het volk, de bezitsloze klasse is een uitermate betwistbaar gegeven. Ozouf beweert zelfs dat de revolutionaire feesten bewust adel en volk uitsloten. ⁽⁴⁴⁾ In het Leiedepartement krijgt met eerder de indruk dat de municipaliteiten bij hun verwoede pogingen om feestvierders te vinden, weinig rekening hielden met de sociale groep

waartoe deze mensen behoorden. De overheid was al tevreden als er in se buitenstaanders wilden meevieren!

De sociale herkomst en het sociaal profiel van de deelnemers en toeschouwers bij de republikeinse feesten kunnen moeilijk worden achterhaald, omdat de verslaggevers dit nooit expliciet vermeldden. Vage begrippen als *citoyens* of *participants* ten spijt, kunnen we stellen dat het volk meestal slechts aanwezig was als randfiguur in de marge van de feestelijkheden. Regeringscommissaris *De Wilde* deed in zijn verslag over het *feest van de Jeugd* in Gistel geen moeite om zijn ontgoocheling te verbergen. Hij was teleurgesteld en tegelijk verbaasd over het schrille contrast tussen de magere opkomst voor de republikeinse feesten en de massale interesse voor de katholieke feesten in Gistel: "*Les fêtes républicaines sont celles de l'homme, il est bien plus naturel de célébrer cette sorte de fêtes que les cérémonies fastidieuses et monotones inventées par l'ignorance et la crédulité*". ⁽⁴⁵⁾

Hij begreep niet waarom de mensen meer voelden voor de katholieke feesten dan voor de 'ware' feesten van het regime.

Nochtans waren bepaalde feesten expliciet bestemd voor het volk, terwijl andere juist een niet-volks publiek moesten aantrekken. Militaire herdenkingsfeesten richtten zich voornamelijk op het overheidspersoneel en de aanwezige militairen. Het *feest van de Volksovereiniteit* speelde in op wat het volk dacht dat een 'feest' hoorde te zijn. Verder kunnen ook de *feesten van de Jeugd, de Landbouw, de Gehuwden* en de *Bejaarden* worden beschouwd als gelegenheden waarbij de overheid bepaalde groepen uit het volk wilde betrekken. De voorzitter van de kantonnale raad in Dikkebus gaf in zijn verslag over het *feest van de Gehuwden* cijfers weer over de opkomst. Naar zijn schatting waren er op het bal 80 à 90 koppels en ongeveer het dubbel aan kinderen. Het gebeuren werd georganiseerd in een plaatselijke herberg waar men kon dansen, kaartspelen en krulbollen. Moeders en kinderen werden vergast

op een openluchtbanket op een naburig gelegen weide. Deze aantrekkelijke formule won waarschijnlijk nog aan succes omdat alle kosten voor rekening waren van de municipale raad. ⁽⁴⁶⁾

Het is duidelijk dat een aantal zaken de deelname van het volk in de weg stonden. Niet alleen was de feestkalender van het Directoire sterk overladen, het merendeel van de feesten greep dan nog plaats tijdens de zomer. Het *feest van de Landbouw* viel op 10 messidor, in het midden van het oogstseizoen. Veel gelegenheid om te feesten hadden de landarbeiders op dat moment van het jaar niet. In het jaar IV bijvoorbeeld was 10 messidor, omgerekend naar de Gregoriaanse kalender 28 juni. Omdat het feest wegens de drukke werkzaamheden op het land toch gedoemd was om te mislukken, beperkte men zich in Harelbeke tot wat beiaardmuziek. ⁽⁴⁷⁾ De overwegend Franstalige toespraken klonken velen als dovemanstaal in de oren. Het volk beheerste namelijk de Franse taal niet. Bovendien hadden ook de ingewikkelde rituelen en opschriften een bevreemdend effect. Niet alleen de circulaire die de handelingen beschreef was in het Frans opgesteld. Zelfs de verklarende panelen die men in optochten meedroeg, waren *en Français*.

De geletterdheid nam tijdens de Franse tijd in West-Vlaanderen een flinke duik. Het merendeel van de mensen kon geen teksten en opschriften lezen, zelfs niet als die in het Nederlands waren opgesteld. Slechts 47% van de mannen op het platteland kon lezen en schrijven. In de stad liep dit getal op tot 56 van de 100 mannen. Dit tegenover 50 tot 60% onder het Ancien Régime. Van de vrouwelijke plattelandbewoonsters was slechts 35% gealfabetiseerd. De stadsbewoonsters scoorden iets beter met 43%. Tijdens het Oude Regime werden er cijfers gehaald van 44 en 52%. ⁽⁴⁸⁾

In bepaalde kantons kwamen er geen andere deelnemers of toeschouwers opdagen dan de

overheden zelf. Het pessimisme van bepaalde regeringscommissarissen over de desinteresse van het volk is sprekend. Ook de moeilijkheden van de municipalen om voldoende vrijwilligers te vinden voor de feestorganisatie, wijzen op een zeer beperkte participatie. Een keurig aanwezigheidslijstje opgesteld door regeringscommissaris *Tuytens* van Langemark bewijst de magere opkomst bij het *feest van de Jeugd* in het jaar IV. De lijst vermeldt achtereenvolgens de regeringscommissaris zelf, zijn echtgenote, drie functionarissen, de secretaris, een bureauchef, een legereenheid en vijf of zes onbekenden. ⁽⁴⁹⁾ Soms moesten de Franse besturen optornen tegen de invloed van plaatselijk gerespecteerde personen. Het speelde in hun voordeel indien ze de sleutelfiguren van het dorp aan hun zijde hadden. In Steenkerke, een municipaliteit in het kanton Veurne had de ex-baljuw de plaatselijke jeugd afgeraden naar het *feest van de Jeugd* te gaan. De priester van Steenkerke kon op de valreep overhaald worden om bij het begin van het feest de klokken te luiden. Zo werd een totale afgang vermeden. ⁽⁵⁰⁾

Waren er, behalve de slechte timing, het gebruik van het Frans als voertaal en de lokale machtsverhoudingen, nog andere redenen waarom de gewone mensen weinig interesse toonden voor de feesten? Sloten de republikeinse feesten inhoudelijk niet aan bij de volkse leefwereld? Bernard schrijft de desinteresse voor de feesten toe aan hun monotone verloop en gebrek aan spontaneïteit. ⁽⁵¹⁾ Ozouf stelt dat de machthebbers onbewust weinig aandacht schonken aan de volkscultuur. Ze maakten immers zelf deel uit van de verlichte intellectuelen en hadden weinig voeling met het volkse. Bovendien hadden ze een specifieke missie voor ogen: de gewone mensen winnen voor de Verlichtingsideeën. Volksgeloof, volksgebruiken en volkstalen werden door hen afgedaan als bijgeloof, vooroordelen en vulgaire dialecten. ⁽⁵²⁾ Paradoxaal deden de overheden in het Leidepartement

duidelijk moeite om ook het volk aan te spreken. De talrijke dansen, spelen en voedselbedelingen die men organiseerde (cfr. infra), getuigen daarvan. In dit opzicht lijkt de these van Ozouf dus niet integraal te kloppen voor de casus van het Leiedepartement.

2.2.4. Vermaak

Met wisselend enthousiasme ondernamen de lokale overheden heel wat initiatieven om de republikeinse feesten aantrekkelijk te maken voor de bevolking. Het vermaak was niet altijd gericht op dezelfde doelgroep. Als indicaties om spelen en wedstrijden volgens doelgroep in te delen, hanteren we enerzijds de aard van de prijzen en anderzijds de middelen die nodig waren om te kunnen deelnemen.

Lokale variaties niet meegerekend, mogen we onder ontspanningsspelen voor de elite globaal gezien het gaai- en boogschieten meetellen. Ook schermen, sabelvechten en andere steekspelen werden schijnbaar gere-

serveerd voor de rijken. Niet iedereen kon zich benodigdheden zoals pijl en boog, sabels en andere wapens veroorloven. Ook het *repas civique* (burgermaaltijd) en de *promenade civique* (burgerwandeling) waren niet bestemd voor de modale volksmens. Het gamma van republikeinse toneelstukken beperkte zich volgens de bronnen in het Leiedepartement tot *Brutus*, *L'amant trompé*, *Zaire* en een aantal niet nader benoemde stukken. Sommige van die opvoeringen waren uitsluitend bestemd voor een publiek van overheidspersonen. Andere werden juist speciaal opgevoerd voor een volks, behoeftig publiek. Hier en daar werden lokale toneelverenigingen hiervoor ingeschakeld.

Als typisch volkse, landelijke spelen moet het krulbollen en de Franse variant *jeu de boules* vermeld, samen met kaartspelen. Ook publiekstrekkers zoals palingtrekken en eendevangen konden veel kijklustigen boeien. In Mene kwamen er naar verluidt 2.000 mensen af op een palingvangstspel op de Leie.⁽⁵³⁾ Op een bevolkingsaantal van 4.911 mensen

Le jeu du cheval fondu d'après une gravure de Augustin Caracci, XVIIe siècle, uit: d'Allemagne (Henri-René), *Jeux et sports d'adresse*, Paris, Hachette, 1939, p. 323

volgens de telling van het jaar VIII lijkt dit heel veel. Bijna de helft van de Menenaars ging kijken naar het spektakel. ⁽⁵⁴⁾

In de grotere centra werden de openbare gebouwen vaak verlicht. Soms organiseerden men een vuurwerk. Om ook het volk te laten deelnemen aan de feestvreugde, hielden talloze municipale besturen voedsel- en drankuitdelingen. Biervaten, broden, schepels rogge en zelfs vlees vonden zo hun weg naar de bevolking.

Van sommige ontspanningsvormen is het niet duidelijk of er naast de 'uitverkorenen' ook gewone mensen welkom waren. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de steeds terugkerende *bals gratis*, gratis danspartijen. Deze vonden nu eens plaats in het gemeentehuis, dan weer in een lokale herberg. Mogelijk is de plaats van het gebeuren een aanduiding voor segregatie tussen volk en elite. Af en toe wordt er in de verslagen immers vermeld dat het *bal gratis* allen openstond voor het overheidspersoneel, de lokale *société* en/of de jeugd. Daarnaast werden er op gemeentelijk of privaat initiatief soms gelijktijdig dansgelegenheden op touw gezet in plaatselijke herbergen. Bepaalde dansen werden op het podium gebracht door militairen. De bevolking vormde dan het publiek. Een mooi voorbeeld is het *jeu du cheval fondu*, een spel dat werd gespeeld in twee groepen die afwisselen 'paard' en 'ruiter' uitbeeldden. De groep van de paarden ging op handen en voeten staan zodat de ruiters op hen konden springen. ⁽⁵⁵⁾ Van zodra één van de ruiters op de grond viel, werden de rollen omgedraaid. Generaal *Rambouillet* was ervan overtuigd dat dergelijke spelen de militairen zelf amuseerden én op de lachspieren werkten van de toeschouwers. ⁽⁵⁶⁾

Een ander aspect van het vermaak tijdens het Directoire is het onderscheid tussen leeftijdsgroepen en tussen mannen en vrouwen. Volgens Ozouf deelden de revolutionairen de bevolking volgens leeftijd op in vier groepen.

De eerste groep omvatte de kinderen jonger dan negen jaar. Hun deelname aan het officiële vermaak bestond in het meelopen in optochten. Van negen tot eenentwintig jaar behoorde je tot de categorie van de jeugd. Deze groep werd nog eens opgesplitst in drie leeftijdsgroepen. Wie eenentwintig was, werd beschouwd als volwassen. De jonge (mannelijke) republikein was nu rijp genoeg om te huwen en gezin uit te bouwen. Hij kreeg stemrecht en mocht deelnemen aan het politieke leven. ⁽⁵⁷⁾ Illustratief is dat de feesten gericht op een volwassen publiek steeds aandacht schonken aan jonggehuwde koppeltjes, kroostrijke gezinnen en bejaarde koppels. Ongehuwden speelden geen enkele rol bij de republikeinse feesten. Wie aan een bepaalde leeftijd nog geen echtgeno(o)t(e) had of kinderloos bleef, werd beschouwd als maatschappelijk mislukt.

Deze theorieën gaan ook op voor het Leiedepartement. In tal van municipaliteiten werden er twee of zelf drie wedstrijdes *jeu de boules* ingericht: één voor de mannen, een tweede voor de vrouwen en soms nog een derde voor de kinderen. Aan loopspelen en kaartspelen konden alleen mannen en jongens deelnemen. Blijkbaar was het niet evident dat vrouwen zich samen met mannen vermaakten. De jeugd vormde een heel specifieke doelgroep omdat ze de toekomst van de republiek zou bepalen. Deze achterliggende betekenis kwam ruimschoots aan bod op het *feest van de Jeugd* of de andere generatiefeesten. Om de jeugd van haar zware taak bewust te maken, was de onderwijzer van de lokale Franse school niet onbelangrijk. Hij was met zijn leerlingen één van de trouwste aanwezigen op allerhande officiële ceremonies en optochten.

Sommige feesten hadden dan weer tot doel de verschillende generaties dichter bij elkaar te brengen. Met het *feest van de Volkssoevereiniteit* deed met zich enorm veel moeite om beide seksen en alle leeftijdsgroepen bij de feestelijkheden te betrekken. Met succes, althans in Diksmuide. Een loopwed-

strijdje kende daar een uiterst eigenaardig verloop. Volgens het verslag was het enthousiasme onder het volk zo groot, dat een aantal 70-plussers zich spontaan opgaven voor deelname: "*L'emulation fut si grande que des vieillards de 70 ans, semblants ajeunir, renaître de joie, se sont mis en lice pour faire conjointement les plus jeunes, les plus robustes de leurs efforts pour emporter le prix de la course*". (58)

2.2.5. Symbolen en rituelen

De republikeinse symboliek ontbrak op geen enkel feest. De toespraak, doorspekt met symbolisch en retorisch taalgebruik werd beschouwd als het meest essentiële ingrediënt van iedere feestdag. De spreker was meestal een lokale overheid of een militaire chef die (tijdelijk) in de municipaliteit verbleef. Municipaliteiten met een beperkt budget organiseerden vaak een sobere viering met als enig element een 'prijzbewuste' speech. Een vleugje demagogie was daarbij nooit veraf. Vooral wanneer de spreker het had over de priestervervolgingen of de conscriptie, kwamen de achterliggende doelstellingen van een toespraak duidelijk aan de oppervlakte. Het publiek moest worden overtuigd van de 'geneugten' van het regime. Om een grotere groep toehoorders te bereiken, spraken sommige functionarissen in het Nederlands. Andere gaven het woord aan de zogenaamde 'volksmens' in publieke getuigenissen. De Nieuwpoortse administratie probeerde het effect van het *feest van de Overwinning en de Erkentelijkheid* te vergroten door getuigenissen van oorlogsveteranen in te lassen. De gewonden werden 'tentoongesteld' op een podium, deden hun verhaal en werden achteraf, ondersteund door de autoriteiten teruggebracht naar het hospitaal. (59)

Doordat het ongeletterde publiek er desondanks de talrijke verklarende opschriften niet in slaagde om de revolutionaire symboliek te begrijpen, leek de toespraak een uitgelezen alternatief. (60)

Naargelang de aard van het feest en de feestruimte, integreerde de overheid muziek in de viering. Afgesloten ruimtes zoals de *Temple de la Loi* (wetstempel) of de vergaderzaal van de municipale raad leenden zich goed voor orgelmuziek. In openlucht was het interessanter om luiddruchtige, militaire muziek te laten horen zoals tromgeroffel en gezangen. Geweersalvo's en kanonschoten kunnen worden beschouwd als een vorm van 'alternatieve muziek'. Ze vervingen de traditionele kokken- en beiaardspelen, die de Republiek associeerde met de verboden katholieke eredienst. De muziekstukken of hymnen die het meest werden gezongen, waren het *Chant du départ* en de *Marseillaise*. (61) Vooral ook de revolutionaire hymnen komen vaak terug zoals het *Veillons au salut de l'Empire*, *Ça ira*, *Air de l'Invocation de l'Etre Suprême*, *La victoire en chantant* en de *Hymne à la Liberté*. Daarnaast hadden vele feesten hun eigen speciaal gecomponeerde, bijpassende hymne. Ter gelegenheid van het *rouwfeest van generaal Joubert* zong men bijvoorbeeld een *air lugubre* (rouwhymne). Het *feest van de Vrede en de Vereniging* kreeg een toepasselijke *Hymne à la Paix*. Bij het *feest van de dood van Lodewijk XVI* en het *feest van de Volkssoevereiniteit* vinden we kwantitatief de meeste liederen terug. De versie in Wakken werd gecomponeerd door *Pieter Joost de Borchgrave*. (62) Het lied *Où peut-on être mieux qu'au sein de la famille* dankt zijn oorsprong aan Lodewijk XIV voor wie het werd gezongen telkens de vorst in het openbaar verscheen. (63)

Ook kregen sommige lokale muzikanten de kans om eigen werk uit te voeren, al dan niet begeleid door de *instrumens villageois* (een onbenoemd aantal traditionele instrumenten). In sommige municipaliteiten waren de lokale muzikanten niet altijd bereid hun diensten te verlenen aan de nieuwe machthebbers. Op het *feest van de Bejaarden* in Zonnebeke mochten de oudjes zelf kiezen welke liedjes werden gezongen. De keuze bestond uit een resüm Franstalige hymnen vertaald naar het

Nederlands. Het lijkt erop dat dat de lokale overheden eigenlijk van plan waren om plaatselijke volksmuziek te laten horen. Om één of andere reden was dat op het laatste moment niet mogelijk: "*Après la principale cérémonie, faute de musique de chansons villageoises, des chants patriotiques et plusieurs couplets à l'improviste traduits du français en poésie flamande furent heureusement rendus*".⁽⁶⁴⁾ Had men plaatselijke volksmuzikanten uitgenodigd die niet opdaagden? Waren er in de buurt van Zonnebeke geen geschikte muzikanten?

Naast hoorbare symboliek, waren ook zichtbare symbolen alomtegenwoordig bij de feesten van het Directoire. De vrijheidsboom, hét symbool bij uitstek van de eenheid in de republikeinse gemeenschap, troonde op ieder marktplein. Op het feest van de dood van Lodewijk XVI moesten alle overheidsambtenaren aan de voet van de vrijheidsboom jaarlijks hun trouwbelofte aan de Republiek hernieuwen. In vele municipaliteiten plantte men bij die gelegenheid een nieuwe vrijheidsboom om het 'vernieuwende' van het moment te symboliseren. In Nieuwpoort scharden de ambtenaren zich in het jaar VII rond de vrijheidsboom voor hun belofte van trouw. Wegens het barre vriesweer besloot men af te zien van het plan om een nieuwe boom aan te planten. Het omgekeerde gebeurde in Lo. De vrieskou kon de enthousiaste municipalen juist niet tegenhouden om een nieuwe boom (de vorige was door de zomerhitte afgestorven) te planten.⁽⁶⁵⁾ Was men in Nieuwpoort zoveel gevoeliger voor de vrieskou of plantte men gewoon liever geen boom?

Bijna alle ceremoniële handelingen vonden plaats in de buurt van de vrijheidsboom. De symbolen die werden megedragen in de optocht varieerden volgens de aard van het feest. Om misverstanden te vermijden, werden ze meestal gecombineerd met verklarende panelen of vlaggen. Allegorische godinnen zoals *de Vrijheid, de Gelijkheid, de*

Franse Republiek en de Verenigde Departementen kwamen vooral terug in de departementshoofdplaats Brugge. Ook (nep)marmere bustes en afbeeldingen van revolutionaire helden zoals *Marat* en *Brutus* werden soms megedragen in de stoet. De driekleurige vlag dook overal en altijd op. Uniformdracht was voor de functionarissen een onmisbaar gegeven. De frygische (vrijheids)muts kwam slechts sporadisch voor. Generatiesymboliek (het beeld van de familie met grootouders, ouders, kinderen, kleinkinderen) werd vooral gebruikt in toepasselijke feesten zoals het *feest van de Landbouw, de Gehuwden, de Volkssoevereiniteit en de Bejaarden*. Met dit soort symboliek wilden de revolutionairen volgens Ariès de maatschappij voorstellen als een proces van verschillende levensfasen.⁽⁶⁶⁾ De rituelen waren verschillend bij ieder feest. Bij de generatiefeesten werd vooral de samenhang tussen de generaties en de daartoe nodige overgangsrites sterk in de verf gezet. Het ideale republikeinse feest bestond uit een stoet die de hele geschiedenis van de revolutie voorstelde via symbolen, afbeeldingen, taferelen en nabootsingen. Dit beeld volgde de vooronderstelling dat de ideeën van de mens worden gedirigeerd door wat hij voelt, ziet en ruikt. Daarom speelde de revolutionaire symboliek in op alle zintuigen: het gehoor, het gezicht, de reukzin en de tastzin.⁽⁶⁷⁾ De ceremonie van het feest van de Gehuwden plaatste natuurlijk het huwelijk centraal. Meestal hielden de lokale overheden eraan om 'verdienstelijke personen' te huldigen. In Hooglede wond de municipale overheid er geen doekjes om. De eerste prijs ging naar *Marin De Wilde*, ex-agent, landbouwer, vader van maar liefst 17 kinderen en echtgenoot van een jonge vrouw. *Pierre Mesure*, een jonge snaak van 21 mocht de tweede prijs in ontvangst nemen voor zijn 'veelbelovend' huwelijk met een al even jonge (vruchtbare) vrouw.⁽⁶⁸⁾

Opvallend bij de republikeinse feesten is de invulling van de ruimte. Indruisend tegen

adelijke en kerkelijke tradities organiseerde men feestelijkheden bij voorkeur in openlucht. Door een (vrijheids)boom te plaatsen op het marktplein trachtte de overheid de grens tussen stad en platteland te vervagen. Ook het symbool van *la montagne* (de berg) moet worden gezien tegen deze achtergrond. Bij het *feest van de Landbouw* verliet men in de meeste municipaliteiten ook letterlijk het stadscentrum om op het platteland aan 'landbouw' te doen. De ceremonieën van het *feest van de Landbouw* bestonden uit twee delen. Het eerste deel speelde zich af op het marktplein in de buurt van de vrijheidsboom. Meestal werden plaatselijke voorbeeldfiguren vereerd met prijzen of eretekens zoals de *accolade fraternelle* (broederlijke omhelzing) en offerde men landbouwproducten en -werktuigen op het vaderlandse altaar. Het tweede deel van de ceremonieën vond plaats buiten het dorpscentrum op een weide waar men echt 'aan landbouw' ging doen. Eén van de plaatselijke autoriteiten bewerkte symbolisch de aarde. In Diksmuide waagde de voorzitter van de municipale raad zich zelfs op het gemeenschapsveld van het gehucht Beerst. Daar trok hij de ploeg voort. ⁽⁶⁹⁾

Het spreekt voor zich dat dit soort openluchtmanifestaties om veiligheidsredenen met heel wat militaire controle gepaard gingen. Vandaar ook de absolute voorliefde van de Franse beleidsvoerders voor het 'amfitheater', een halve cirkel waarin de toeschouwers werden gepositioneerd. Zo kreeg men de indruk zich in een grote ruimte te bevinden, terwijl het voor de overheden toch mogelijk bleef om het publiek in het vizier te houden. ⁽⁷⁰⁾

2.2.6. Een nieuwe godsdienst

Zuiver religieuze aspecten in de betekenis van godsdienst zijn er in het geselecteerde bronnenmateriaal over het Leiedepartement niet voorhanden. Toch bevestigen de bronnen dat er bij de republikeinse ceremonieën sprake was van 'overdracht van sacraliteit', een symbolische vorm van religiositeit.

Om de betekenis van het katholicisme in het

dagelijks leven van de mensen te verminderen, stelt Ozouf, installeerden de revolutionairen een nieuwe vorm van religiositeit. Deze weerspiegelde zich in de ceremoniële handelingen van de feesten. De nabootsingsdrang ten opzichte van de katholieke godsdienst en de Oudheid was groot en hield ondermeer verband met de burgerlijke adoratie voor de antieke cultuur. Zo verving het patriottische altaar bijvoorbeeld het katholieke heiligdom. De republikeinse hymne kwam in de plaats van psalmen en gebeden. ⁽⁷¹⁾ Het gebruik van de wetstempels, de vrijheidsboom, de burgerlijke begrafenissen en de zogenaamde aanroeping van het *Etre Suprême*, ⁽⁷²⁾ de ontkerstening van kerken door een frygische muts op het kruis te plaatsen... Het zijn stuk voor stuk signalen die wijzen op de bevestiging van Ozoufs these over 'overdracht van sacraliteit' voor de casus van het Leiedepartement. Toch mag het effect van deze 'sacraliteit' op de gewone man niet overschat worden. De symbolen, opschriften en ceremonieën hadden vermoedelijk eerder een verrassend en bevreedend effect dan dat ze de mentaliteit werkelijk beïnvloedden.

2.2.7. Feesten: het kalenderjaar rond

Er werd niet overal en altijd evenveel gekeest. De jaren IV en VI waren drukke feestjaren. Het jaar VIII betekende dan weer een dieptepunt op feestvlak. Ook de jaren V en VII vertoonden weinig feestactiviteit. Was er minder reden tot feesten of komt deze conclusie voort uit te onvolledige bronnen? De bloei in het jaar IV kan misschien worden verklaard doordat dit het eerste jaar was waarin de republikeinse feesten in de Verenigde Departementen werden geïntroduceerd. In het jaar VI kende de feestcultuur een heropleving door het enthousiaste ministerschap van François de Neufchâteau. Het dieptepunt in het jaar VIII is wellicht te wijten aan de politieke verschuiving van het Directoire naar het Consulaat. In grote lijnen komen deze resultaten overeen met de tendenzen die Vovelle vaststelde voor de Franse departementen.

Volgens hem worden de hoogte- en dieptepunten van de officiële feestcultuur bepaald door de stabiliteitsgraad van het politieke bewind. In het jaar IV en VI was er een stevige machtsbasis, wat het succes van de feestcultuur bevorderde. De jaren III en V kenmerkten zich door een machtige oppositie, met een afname van het aantal feesten als gevolg. ⁽⁷³⁾

De geografische spreiding van de feesten vertoont enkele opvallende kenmerken. In de kantons Elverdinge, Hooglede, Ingelmunster, Moorsele, Roeselare, Rumbeke, Torhout en Wakken werd er minder gefeest dan in de andere municipaliteiten van het departement. Eerder centraal gelegen kantons leken dus te ontsnappen aan een strenge overheidscontrole. Ook uit perifere kantons zoals Elverdinge en Wakken kwamen weinig feestverslagen. De kantons die direct grensden aan de departementshoofdplaats Brugge brachten dan weer wel regelmatig verslag uit over de feesten. De kuststeden Oostende en Nieuwpoort lieten zich gewillig controleren. Globaal gezien kon de departementsadministratie ook rekenen op de medewerking van middelgrote centra zoals Ieper, Tielt en Veurne. Het lijkt alsof de afstand van de municipaliteit ten opzichte van Brugge een belangrijk criterium was voor de volgzzaamheid van de municipale besturen op het vlak van de feestcultuur. Toch was dit zeker niet de enige factor. Bepaalde kantons onderhielden, ondanks hun vaak perifere ligging een meer intense correspondentie met de departementsoverheid dan andere. Een voorbeeld van zo'n 'actief' municipaal bestuur is Westkapelle. Vermoedelijk moet dit worden toegeschreven aan de ijver of politieke strekking van de lokale overheden. Dit zijn echter allemaal zeer voorzichtige besluiten. Om de geografische en ruimtelijke spreiding van de feesten te duiden, zouden de plaatselijke omstandigheden van nabij moeten worden bekeken. Verder onderzoek in gemeentelijke archieven zou ook kunnen aantonen in welke mate de bereikbaarheid van de municipaliteiten via

het water- en wegnnet een rol speelde bij de geografische spreiding van officiële feesten.

2.3. FEESTEN VOOR DE CONSUL EN DE KEIZER

In tegenstelling tot de periode van het Directoire werden voor de officiële feesten voor het Consulaat en het Keizerrijk niet alle gemeenten in het Leiedepartement bestudeerd. Volgende representatieve gemeenten werden eruit gelicht: Oostende, Ruiselede, Haringe-Roesbrugge, Hooglede, Kortrijk.

2.3.1. *Feest en organisatie*

Onder het Consulaat en het Keizerrijk kwamen er overwegend weinig onverwachte hindernissen voor die de feestplannen in de war stuurden. Meestal was het de willekeur en zucht naar uniformiteit van Bonaparte die een ordelijke gang van zaken verstoortte. Niet alleen liet hij bijvoorbeeld het hele keizerrijk (om veiligheidsredenen?) wekenlang wachten op het feest voor de geboorte van zijn zoon. Hij maakte er ook een gewoonte van de passages en haltes tijdens zijn reizen niet op voorhand aan te kondigen. Daardoor gingen geruchten en verzinsels vaak een eigen leven leiden.

Onder het nieuwe politieke regime werd een oude 18^e-eeuwse traditie ⁽⁷⁴⁾ opnieuw voorgesteld: de rozenhuwelijken. Volgens deze traditie kon een onbemiddeld maar voorbeeldig meisje naar aanleiding van een officieel feest trouwen met haar even voorbeeldige verloofde, een ex-militair. De bruidsschat werd vergoed door de overheid. In theorie werd het rozenhuwelijk in 1807 bij wet goedgekeurd. Toch vonden er voordien al dergelijke ceremonieën plaats. Dit was bijvoorbeeld het geval in Brugge in 1802, ter gelegenheid van het levenslang consulaat van Bonaparte. Aanvankelijk kozen de gemeenten zelf het bevoorrechte koppeltje en het bedrag van de bruidsschat. Later werd het bedrag door de keizer vastgeënt op 600 francs. Idere stad met jaarlijkse inkomsten hoger dan 10.000 francs werd verplicht minstens één rozenhuwelijk te

organiseren. De keuze van het paartje moest worden verantwoord tegenover de prefect.

In 1812 stonden de Oostendse gemeenteraadsleden voor een moeilijke keuze. De bruidsschat werd bekampt door vijf kandidates. De 22-jarige *Julie Van Torre* woonde al sinds haar kindertijd in Oostende en wilde trouwen met *Pierre François Huygbreghts* die na 9 jaar legerdienst op rust was gesteld. *Cathérine Billiaert* was haar rivale, een bakkersdochter die zich had verloofd met *Jean Termote*, sinds drie jaar vrijwilliger in het Franse leger. *Rosalie Baert* (23) verbleef sinds zeven maanden in Oostende. Haar partner heette *Ignace Venneman*, een kok die vroeger als kustwachter bedrijvig was geweest. *Anne Jossine Michelle Salomon*, de vierde kandidate had zich beloofd aan zadelmaker *Pierre Doyen*. Tenslotte hoopte ook *Isabelle Thérèse Van Gendt* op de bruidsschat om met *Eugène Marobay* te kunnen trouwen. Na lang aarzelen, won *Rosalie Baert* het pleit. Het gemeentebestuur bracht de prefect op de hoogte van het feit dat *Rosalie Baert* pas sinds 7 maand in Oostende woonde. Blijkbaar wou dit minpunt (men prefereerde meisjes die al lang in de stad woonden) op tegenover andere criteria. ⁽⁷⁵⁾ Waarom precies voor dit meisje werd gekozen, is niet zo duidelijk aan de hand van de karige informatie. Alle kandidates waren jong en wilden trouwen met een ex-militair.

Geleidelijk aan werd de organisatie van officiële feestelijkheden meer en meer overgeheveld naar het departementsbestuur en de gemeentebesturen. Vooral op het gebied van de volksgerichte ontspanning mochten de gemeentebesturen zelf kiezen welke spelen ze op het programma zetten. De enige voorwaarde was dat ze in de lijn lagen van de lokale, volkse tradities. Een belangrijk detail: de persoon van de keizer moest waar het kon in de verf worden gezet. Niet alle lokaliteiten spendeerden evenveel tijd, geld en energie in de organisatie van officiële feesten. De toestand van de gemeentekas was daarbij meestal van doorslaggevend belang.

Ruiselede moet er in 1807 warmpjes ingezeten hebben, want het feest van de Heilige Napoleon werd gespreid over twee dagen. Op de officiële feestdag werden de dorpelingen vergast op een ringsteekspel en een kegelspel. De dag nadien zette men het feestgedruis verder met de jaarlijkse kermis waarop marktkramers en buitenlandse artiesten de vrolijke noot brachten. ⁽⁷⁶⁾

De houding van de overheid ten opzichte van het traditionele volksvermaak was duidelijk veranderd. In het jaar 1811 moedigde prefect *Chauvelin* het gemeentebestuur van Oostende expliciet aan om ondanks haar financiële put toch een aantal volksspelen te organiseren: "*J'aurai désiré voir dans le programme du maire d'Ostende quelques divertissements pour le peuple, tel qu'un bal gratis, un mat de cocagne, ou quelque chose de semblable*". ⁽⁷⁷⁾

2.3.2. Feest en veiligheid

De veiligheid van deelnemers en toeschouwers bij de officiële feesten voor consul en keizer werd waargenomen door militairen. In havensteden zoals Oostende waren er meer dan elders grote concentraties militairen en buitenlandse autoriteiten. Toch werden processies en civiele optochten in alle gemeenten minimum begeleid door een rijkswachter. Naargelang de overheid steeds meer private initiatieven ging tolereren, verslaptte ook de scherpe controle enigszins. De stad Oostende liet haar middenstanders in 1808 toe om ter gelegenheid van het levenslang consulaat van Bonaparte eigen dansgelegenheden en andere ontspanningsvormen te organiseren. Er gold slechts één voorwaarde: de politiecommissaris moest op de hoogte zijn van het initiatief. ⁽⁷⁸⁾

2.3.3. En het volk?

Ook hier is de functie en aanwezigheid van het volk moeilijk vast te stellen. De herinvoering van het middeleeuwse monarchale model was er in ieder geval op gericht het volk te mobiliseren. Dit dacht men te berei-

ken door de gevoelige snaar van de bevolking te bespelen. De onderdanen konden meevolen met het wel en wee van de vorst. De thematiek van het huwelijksfeest in 1810 (huwelijk), de geboorte van zijn zoon in 1811 (geboorte van een kind), het jaarlijks terugkerende verjaardagsfeest op 15 augustus (verjaardag) en de herdenking van de keizerskroning in december illustreren deze 'strategie'. Iedereen, arm of rijk, jong of oud, man of vrouw is vertrouwd met gebeurtenissen zoals het huwelijk of de geboorte van kinderen. Met herkenbare thema's en moderne propagandamiddelen zoals voedselbedelingen en loterijen dachten de Parijse overheden de grote massa aan te spreken. ⁽⁷⁹⁾

In welke mate de keizer de interesse van de volkse bewoners van het Leiedepartement ook effectief wist op te wekken, is een moeilijker te beantwoorden vraag. De herintegratie van de katholieke godsdienst in de officiële feestcultuur zorgde ongetwijfeld voor een grotere interesse vanuit het volk voor de feestelijkheden. Ook het feit dat de kloof tussen officiële ontspanning en traditioneel vermaak steeds nauwer werd, speelde in de kaart van het regime. In de doorgenomen bronnen is weinig cijfermateriaal voorhanden. Het enige cijfer dat duidelijk naar voren komt betreft Watou. Daar zouden in 1807 op het feest van de Heilige Napoleon naar verluidt 800 deelnemers geweest zijn. Volgens de officiële volkstelling van 1806 telde Watou exact 2.249 inwoners, tegenover 1.929 in het jaar VIII. ⁽⁸⁰⁾ Dat zou betekenen dat bijna één derde van de totale bevolking van het dorp in 1807 op de feestelijkheden aanwezig was. Andere aanduidingen van eventuele volksparticipatie zijn veel zeldzamer dan in de gegevens van het Directoire. Dit is echter een logisch gevolg van de geringere omvang van het archief dat werd doorgenomen. Daarnaast speelde ook de beknoptheid en de formalistische verslaggeving uit de periode 1799-1814 een rol. Details werden over het algemeen weggelaten.

Inhoudelijk probeerden de keizerlijke feesten gelijke tred te houden met de feest- en ontspanningsgewoonten van het volk. Toch slaagden de overheden er niet in het succes van de traditionele volksfeesten te evenaren. Getuige hiervan is bijvoorbeeld het verslag van de Ruiseleedse burgemeester uit 1807. Hij zal met lede ogen aan hoe mager de opkomst voor de officiële feestelijkheden wel was in vergelijking met de plaatselijke dorpskermis. ⁽⁸¹⁾

Hoewel Bernard beweert dat de rozenhuwelijken een werkelijk geslaagde toenaderingspoging was tot het gewone volk, ⁽⁸²⁾ valt dit niet op te maken uit de ingekeken bronnen voor het Leiedepartement. De sociale achtergrond van de meisjes die met een bruidsschat werden begiftigd, is doorgaans moeilijk te achterhalen (cfr. supra). Waarschijnlijk maakten niet al deze geprivilegeerden deel uit van 'het volk'. Vele gemeentebesturen ondervonden moeilijkheden om kandidates te vinden die aan alle vooropgestelde criteria voldeden. Bovendien stonden vele jongeren weigerachtig tegenover de instelling van het rozenhuwelijk. Mogelijk reikte men de bruidsschatten daarom soms uit aan minder passende kandidates.

Op het feest dat ter gelegenheid van een rozenhuwelijk werd georganiseerd, was overigens niet eender wie uitgenodigd. Meestal mondde een rozenhuwelijk uit in een privé-entente voor de plaatselijke ambtenaren en de pasgehuwden. Dit was bijvoorbeeld het geval in Oostende waar het kersverse koppeltje samen met de lokale autoriteiten ging eten in het *Hôtel de la cour impériale*. ⁽⁸³⁾ Van een echte toenaderingspoging naar het 'gewone volk' was dan geen sprake. Deze stelling zou echter moeten worden getoetst aan meer en lokale bronnen.

2.3.4. Vermaak

In grote steden zoals Brugge, Kortrijk en Oostende besteedden de gezagdragers heel wat aandacht aan vermaak voor de armen. Met gratis toneelstukken, loterijen en voed-

selverdelingen probeerden ze tegemoet te komen aan de noden van de massa.

Tegelijk maakten de stedelijke overheden het onderscheid tussen volksontspanning en elitair vermaak. Veelbetekenend is een theatervoorstelling ter gelegenheid van het *feest van de Eendracht* in Kortrijk. De bedoeling was de vermogende Kortrijkzanen naar de schouwburg te lokken om daarna de opbrengst van ticketverkoop aan de armen te schenken. ⁽⁸⁴⁾

Kleinere gemeenten hielden het meestal bij brood- en bierverdelingen. In de regio Hoogdele vinden we verder het damspel en hanensteekspel terug. De Haringse en Ruiseleedse autoriteiten trokken vaak een klimmast op.

Ook organiseerden ze loopwedstrijden en partijtjes *jeu de boules*. Sommige spelen waren afgestemd op specifieke leeftijdsgroepen, gegroepeerd volgens sekse. Aandacht voor kinderen was er alleen in Ruiselede. ⁽⁸⁵⁾ Vermoedelijk had dit iets te maken met de lokale onderwijssituatie: een drukbezochte Franse school, een ijverige schoolmeester? Het sociaal profiel van de deelnemers is ook hier vaak moeilijk af te lijnen. In landelijke dorpen kan er meestal geen verschil worden gemaakt tussen waardevolle en minder waardevolle prijzen. Misschien is dit een aanwijzing voor een mogelijke homogeniteit tussen volks- en elitecultuur. De overheden hielden in ieder geval rekening met de ontspanningsgewoonten van het volk.

2.3.5. Symbolen en rituelen

Nu de katholieke erdienst opnieuw werd getolereerd (1806), ging men de binnenuimte van de kerk opnieuw gebruiken voor de ceremoniële aspecten van de feesten. Alleen het burgerlijk huwelijk van rozenkoppeltjes en de civiele stoeten speelden zich nog af in de profane omgeving van het gemeentehuis en marktplein.

Visuele symbolen werden meegedragen in allerhande optochten. De kroon, de piramide en de nationale vlag zijn slecht enkele voor-

beelden. Vooral het portret van de keizer werd beschouwd als een belangrijk symbool. Traditionele prijzen zoals zilveren lepeltjes of gouden munten voor de winnaars van allerhande wedstrijden en spelen werden vervangen door speciaal gesmolten medailles die het keizerlijke gelaat toonden. In optochten troonde men soms standbeelden van Napoleon mee. Op het *feest van de Heilige Napoleon* schreef de Ruiseleedse burgerlijke stand zelfs een kind in met de naam Napoleon. ⁽⁸⁶⁾

In tegenstelling tot de periode van het Directoire, speelden de beroepsverenigingen nu een belangrijke rol bij de feestelijkheden. Ook muziek en toespraken maakten nog steeds deel uit van het feestrepertoire. Revolutionaire liederen zoals de *Marseillaise* en het *Chant du départ* vinden we terug tot op het einde van het Consulaat. In sommige landelijke gemeenten namen plaatselijke orkestjes van vioolspelers en fluitisten deel aan de officiële feesten. De toespraak boette in ten opzichte van het Directoire. Inhoudelijk was ze vooral bedoeld om hulde te brengen aan Bonaparte of om de bevolking aan te sporen tot rust en kalmte. Een opvallend gegeven is dat priesters wel eens werden ingeschakeld om tijdens hun sermoen ook een woordje te zeggen over de officiële feestelijkheden. In Gits sprak de priester een gebed uit waarin hij de gebeurtenissen van de slag bij Austerlitz en de keizerskroning toelichtte. ⁽⁸⁷⁾

2.3.6. Godsdienst

Dankzij het Concordaat in 1801 werd de katholieke eredienst hersteld. Het religieuze aspect zou voortaan een niet onbelangrijk deel uitmaken van de nationale feesten. Niet alleen bevatte ieder feest verplicht een eucharistiedienst, bij de rozenhuwelijken dook ook het huwelijks sacrament op. Kerkdiensten schoten overal als paddestoelen uit de grond en kenden hetzelfde traditionele verloop als onder het Ancien Régime. Extra waren het Te Deum en een kort persoonlijk eerbetoon aan de keizer.

De sporen van de religieuze ontkerstening waren op het einde van het keizerrijk volledig verdwenen: weggevoerde klokken keerden terug naar hun thuisbasis, kerkelijke interieurstukken herwonnen hun vaste plaats.

2.3.7. Feesten: van Haringe tot Ruiselede

Er werd niet om het even waar en wanneer evenveel gefeest. Van de bestudeerde lokaliteiten kwamen er in Oostende het meeste feesten voor. Ook het Ruiseleedse gemeentebestuur toonde zich actief, daarin gevolgd door Haringe. Van de stad Kortrijk zijn enkel de verslagen over het *feest van de Eendracht* en het *feest van de Heilige Napoleon* teruggevonden. Het feestbeleid in Hooglede en het omliggende platteland vertoont in de bronnen nog de meeste gaten. Volgens de archiefbronnen werd er alleen in 1812 gefeest voor de keizerskroning.

Toch krijgt men de indruk dat de jaren 1806, 1807 en 1808 de drukste feestjaren waren. De beginjaren van het Consulaat en de eindjaren van het Keizerrijk vormden duidelijk overgangperiodes met weinig feesten.

Aangezien geen stedelijke en gemeentelijke archieven werden ingekeken, kunnen deze stellingen niet met zekerheid worden beweerd. Uitgebreide lokale onderzoeken zouden heel wat aanvullende informatie kunnen blootleggen. Er werden immers veel meer feesten gevierd dan hierboven is aangegeven. Meteen zou ook de band tussen lokale omstandigheden, ligging en feestbeleid kunnen worden geduid. Het onderzoek dat hier werd gevoerd heeft dan ook geen andere dan een terreinverkennde waarde.

3. Tot slot

De hierboven voorgestelde onderzoeksresultaten moeten worden gekaderd in de algemene theorievorming over de feestcultuur in de Franse tijd. De meeste theorieën wijten het falen van de republikeinse feesten aan de monotonie en het gebrek aan motivatie van de plaatselijke organisatoren. Ook het feit dat de feesten niet beantwoordden aan de ver-

wachtingen en noden van de gewone mensen wordt gezien als een bijkomende oorzaak van de vele mislukkingen. Tenslotte werkten het verlichtingsstreven en de culturele 'missie' van de republikeinen een positief effect niet in de hand (Ozouf). De keizerlijke feestcultuur slaagde er gedeeltelijk in om deze tekortkomingen uit te schakelen. De symboliek werd vereenvoudigd, de katholieke eredienst heringevoerd en de beroeps- en amateurverenigingen ingeschakeld. Om het regime populair te maken, gaf de overheid ook de armen een (beperkt) deel van de koek. Deze verklaringen stroken met de casus van het Leiedepartement. Tegelijk sturen de bronnen echter aan op afwijkende hypothesen.

Het succes van de officiële feesten bij de gewone mensen in het Leiedepartement lijkt soms groter dan historici aangaven voor de Franse departementen. Via volksspelen, voorstellingen en voedselbedelingen trachten de lokale overheden van het Leiedepartement het volk regelmatig actief te betrekken bij het feestgebeuren. Opvallend bij de casus van het Leiedepartement is de grote diversiteit in aanpak tussen de municipale besturen. Naast de verschillen tussen stad en platteland, bestaat er geen vaste manier van feestvieren.

Het bronnenmateriaal noopt dus zeker niet tot een globaal negatieve beoordeling van de volksparticipatie.

Hoe kan dit verschil ten opzichte van de Franse departement worden verklaard? Het Leiedepartement was gecatalogeerd als *pays conquis* (veroverd gebied) wat de regio een ander statuut gaf dan de Franse departementen. Bovendien bevond het Nederlandstalige departement zich aan de periferie van de Republiek en het latere Keizerrijk. De greep van de Parijse ministers op dit departement was minder groot dan de controle over gebieden gelegen binnen het vroegere Frankrijk. Vele bewoners van het Leiedepartement, sommige autoriteiten meegerekend zagen de officiële feesten als een product van de Franse bezettingspolitiek. Daarom weigerden

ze categoriek iedere vorm van deelname of medewerking. Bovendien werden de Franstalige ceremonieën door het volk en door vele gezagdragers niet begrepen. Deze aspecten zorgden ervoor dat de overheden in het Leidedepartement een ruimere autonomie genoten dan hun Franse collega's. Afwijkingen van het officiële feestprogramma werden sneller toegestaan en minder gecontroleerd. Sommige lokale autoriteiten stelden het feestprogramma bewust af op de verlangens van de bevolking. Waarom ze dit deden is niet duidelijk. Een aantal republikeinsgezinde en keizersgezinde gezagdragers wilden de feesten waarschijnlijk echt populair maken. Andere anti-Fransgezinde lokale overheden probeerden misschien zoveel mogelijk de traditionele gang van zaken verder te zetten.

Na het doorploegen van heel wat archiefbronnen uit de Franse tijd, moet de onderzoeker vaststellen dat bepaalde aspecten van het dagelijks leven bijna niet te achterhalen zijn. Schriftelijke bronnen hebben hun mogelijkheden maar ook beperkingen. In de huid kruijen van de tijdgenoten is onmogelijk. De omgang van het volk met de officiële feesten is een moeilijk in te schatten factor. Vovelle heeft het bij het juiste eind wanneer hij zich de vraag stelt: "*Peut-on risquer une sociologie de la fête révolutionnaire?*".⁽⁸⁸⁾ Wie nam

nu eigenlijk deel aan de feesten en wie niet? Waarom? Ook dit artikel reikt niet verder dan een hypothetische benadering van de mentaliteit van de gewone mensen.

Openlijke tekens van verzet voor, tijdens of na een officieel feest komen bijna niet terug in de bronnen, zelfs niet in politieverlagen of gerechtelijke archieven. Dat het volk meestal niet laaiend enthousiast was over de feesten, blijkt uit het feit dat de verslagen geen oprecht tevreden regeringscommissarissen tonen én uit een aantal details. We wezen al op de subjectiviteit en de formele stijl van de verslaggeving. Sluimerende verzetsdaden zoals Scott aangeeft met de term *hidden transcript* kunnen maar moeilijk worden getraceerd aan de hand van de overgebleven verslagen. De overgeleverde archieven zijn geschreven in de taal van de dominante groep. Waar er sporen zijn van openlijk verzet, gaat het om een interpretatie door de dominante groep.⁽⁸⁹⁾

De gekleurde, formele verslagen van de regeringscommissarissen en burgemeesters laten inzicht in de werkelijke situatie soms moeilijk toe. Kwantitatief onderzoek van andere bronnen in gemeentelijke archieven zou dit inzicht zeker en vast kunnen vergroten. Een uitdaging van formaat voor lokale vorsers!?

NOTEN

1. VAN NIEUWENHUYSE (Liesbet). *Verzet of integratie. De politiek van de Franse administratieve overheden met betrekking tot de volkscultuur in het Leidedepartement tussen 1795 en 1814*. Gent, RUG, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Nieuwste Tijden, 2000, 287 p.

2. www.vcv.be/dossiers.htm

3. *Informatiebrochure cultureel erfgoed*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, administratie Cultuur, afdeling Beeldende Kunst en Musea, mei 2001.

4. DEKKER (T.), ROODENBURG (H.) en ROOIJAKKERS (G.) red. *Volkscultuur: een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, Sun, 2000, 445 p.

5. *Oost-Vlaamse Zanten*, LXXVI, 2001, 2.

6. ROOIJAKKERS (Gerard), *Vieren en markeren. Feest en ritueel*. In: DEKKER (T.), ROODENBURG (H.) en ROOIJAKKERS (G.) red., *op. cit.*, p. 173-230: een 'ritueel' wordt omschreven als de handelingspatronen, zowel sacrale als profane, geformaliseerde en binnen een bepaald cultureel circuit algemeen aanvaarde gedragsvormen (dus onder andere ook wat vroeger werd omschreven als 'vermaak') waarbij de sociale, politieke, economische en culturele context bepalend is voor de betekenis. Oorspronkelijk werd deze term gereserveerd voor strict religieuze handelingen en werden profane rituelen aangeduid met het begrip ceremonie. De term 'feest' omvat vieringen in de algemene zin. Ook droevige of zwarte momenten, straatgeweld en andere rituelen die de collectieve gevoelens van mensen boven brengen, zijn feesten. Een feest omvat dus bijvoorbeeld ook wat vroeger werd omschreven als een 'volksgebruik'.

7. *Ibidem.*, pp. 7-12.

8. Zie onder andere GYSSELS (G.), VAN DER STRAETEN (L.). *Bevolking, arbeid en tewerkstelling in West-Vlaanderen (1796-1815)*. Gent, 1986, p. 101-127, (Belgisch Centrum voor Landelijk Leven, 89); VANDENBROEKE (C.), VANDERPIJPEN (W.). *Het socio-economisch leven circa 1770-1844*. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel XI, (Haarlem), 1981-1983, p. 203-204; VAN DEN EECKHOUT (P.), HANNES (J.). *Sociale verhoudingen en structuren in het Zuiden*. In: *AGN*, deel XI, (Haarlem), 1981-1983, p. 459; COTTENS (I.). *Alfabetisatie in de provincie West-Vlaanderen 1780-1870*. Gent, RUG, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Nieuwe Tijden, 1980, p. 87.

9. DEVOLDER (Conny). *De Verenigde Departementen onder het Frans bewind. De constitutionele instellingen van het Directoire*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1997, p. 24, 121-127 en 171-174, (Algemeen Rijksarchief in de Provincieën, Studia 7).

10. ANTOINE (François). *Les institutions publiques du Consulat et de l'Empire dans les départements réunis (1799-1814)*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1998, 365 p.

11. CRAEYBECKX (I.), SCHEELINGS (F.) red. *Les Pays-Bas autrichiens entre l'ancien et le nouveau régime. La Révolution française et la Flandre. De Franse Revolutie en Vlaanderen. De Oostenrijkse Nederlanden tussen oud en nieuw régime, colloquium 1-2 december 1988*. Brussel, VUB Press, 1990, pp. 208-210.

12. LESAGE (Xavier), *Moderne staatsvorming en lokale overheidspersonen op het platteland. Midden West-Vlaanderen (1780-1830)*. In: LENDERS (Piet) red. *Het politiek personeel. Le personnel politique*. Kortrijk-Heule, 1993, p. 119-136 (Standen en Landen, XCVI).

13. *Ibidem.*, pp. 128-134.

14. VERMANDERE (D.), *De veldwachters in het Leiedepartement (1795-1800)*. *Standen en Landen*, XLIV, 1968, p. 145-174.

15. AN, *F1cIII*, Lys, 4, comptes rendus administratifs, brief centrale regering/commissaris Hermyn aan de minister van Binnenlandse Zaken dd. 9 frimaire jaar VII: "de veldwachter is niet zo actief als zou moeten, de oorzaak daarvan is dat de veldwachters bijna allemaal gezinshoofd zijn. De municipale besturen hebben hen hun functie verleend om hen uit de armoede te helpen en hen niet ten laste te krijgen".

16. HOORNAERT (Geert). *Ontstaan van de gendarmeriebrigades in West-Vlaanderen, inzonderheid te Roeselare, 1794-1814*. *Rollariensia*, XVI, 1985-1986, p. 137-139.

17. AN, *BB18*, 476, D7 n° 7666, proces-verbaal politiecommissaris Ieper dd. 3 messidor jaar V.

18. VOLNEY (Constantin-François). *La Loi naturelle ou le catéchisme du citoyen français*. Paris, A. Colin, 1934, 161 p., facs.

19. AN, *F1cIII*, Lys, 4, comptes rendus administratifs, brief regeringscommissaris Fourier aan de minister van Binnenlandse Zaken dd. 18 messidor jaar VII.

20. RAB, *FHB*, 178, maandelijks verslag van de regeringscommissaris kanton Hooglede aan de centrale regeringscommissaris van het Leidedepartement dd. 12 vendémiaire jaar VII: “Het patriottisme moet zich onder de inwoners nog verspreiden, een twintigtal uitzonderingen niet meegeteld, verder is het rustig wat doet hopen dat het volk...zich binnenkort uit eigen beweging toewijdt”.

21. GARNOT (B.). *Le peuple au siècle des Lumières: échec d'un dressage culturel*, Paris, Imago, p. 79-93.

22. *Viry, Mémoire statistique du département de la Lys*, Paris, Imprimerie nationale, an XI, pp. 51-53 : “De zeden zijn puur op het platteland, zo is het niet in de steden”.

23. AN, *BB18*, 479, A2, n° 7143, brief Billacoys-Boismont rechter bij de rechtbank van eerste aanleg te Kortrijk aan de minister van Justitie dd. 15 juli 1806: “De behoeftige moet met zijn handen werken om te kunnen overleven, van zodra hij ophoudt met zijn handen te werken, werkt hij met zijn geest en zijn gedachten, en aangezien zijn geest normaalgesproken niet ontwikkeld is, leidt zijn werkeloosheid hem naar het slechte, hij ziet alleen nog de misdaad die het echte werk vervangt dat hij uit luiheid heeft laten vallen”.

24. GARNOT (B.). *op.cit.* p. 79-93.

25. VERHEIRE (Isabelle), Het ontspanningsleven van Brugse arbeiders (1890-1921). *Oost-Vlaamse Zanten*. LXXV, 2000, 1, p. 46-62.

26. DENECKERE (Gita). Tussen uitbundigheid en beheersing: feest, subversie en sociale strijd in de 19de eeuw. *Oost-Vlaamse Zanten*, LXXIV, 2, 1999, p. 82-112: Deneckere schetst een volledig beeld van de terminologie en theoretische omkadering rond het feest en past deze toe op ‘de socialistische hoogdag 1 mei’. Lezers die daarover meer willen weten, verwijs ik naar dit artikel.

27. Onderstaande paragraaf is gebaseerd op de bundels 1100-1104, Republikeinse Feesten uit het Frans Fonds van het RAB.

28. RAB, *FHB*, 1104, circulaire minister van Binnenlandse Zaken François de Neufchâteau aan de centrale administraties dd. 2 floréal jaar VII: “Door eer te betonen aan de seks, die charme geeft en troost brengt aan het leven, vergeet de woorden niet van een welbespraakt en waardig man: zonder de vrouwen zouden de twee uitersten reddeloos zijn en zonder plezier”.

29. Onderstaande paragraaf is gebaseerd op de bundels 2698-2703, Nationale feesten uit het Frans Fonds van het Rijksarchief te Brugge.

30. RAB, *FHB*, 2699, rapport présenté à Sa Majesté Impériale et Royale par le ministre des Cultes Portalis, dd. 19 février 1806.

31. OZOUF (Mona). *La fête révolutionnaire 1789-1799*. Paris, Gallimard, 1976, p. 261-262.

32. RAB, *FHB*, 1102, verslag kanton Kortrijk dd. 23 thermidor jaar V.

33. RAB, *FHB*, 1104, verslag kanton Oostende dd. 12 germinal jaar IV.

34. Een ‘nepverslag’ is een bedriegelijk feestverslag dat de municipale raad instuurde naar de departementale administratie zonder dat er feestelijkheden hadden plaats gevonden. De municipale raad trachtte de departementale administratie een beentje te lichten. Daartoe moest ze echter wel de plaatselijke regeringscommissaris ontwijken.

35. RAB, *FHB*, 1101, verslag kanton Pervijze dd. pluviôse jaar V (geen exacte datum vermeld): “In mijn brief van 2 vendémiaire lichtte ik u in, burgers dat geen van de feesten in ons kanton werd gevierd, hetzelfde gebeurde voor het feest van 2 pluviôse, hoewel ze u zeker een verslag toestuurd...Maar u moet daar geen geloof aan hechten, het zal voor mij makkelijk zijn om dit aan te tonen”.

36. ‘emigratie’: de Veurnse municipale raad verdacht er *Du Brule* van een Frans priester te zijn die clandestien van Frankrijk naar Vlaanderen was overgekomen. Bij het begin van de militaire verovering van de Oostenrijkse departementen in 1795 had de Franse Republiek op het grondgebied van de Franse departementen heel wat godsdienstwet-

ten (bijvoorbeeld de beruchte wet van 7 vendémiaire jaar V of 29 september 1795) ingevoerd die de priesters verhin-
derden hun taken uit te voeren. Deze wetten werden in de veroverde gebieden zoals het Leiedepartement niet meteen
ingevoerd (pas op 7 pluviôse jaar V of 26 januari 1797). Vele Franse priesters uit aangrenzende departementen
maakten van deze gelegenheid gebruik om de grens over te steken naar een regio waar hun ambt nog was toegelaten.
Op het ogenblik van de aanhouding van Du Brule was de rigoureuze godsdienstwetgeving echter ook in het
Leiedepartement al ingevoerd. Zie onder andere POULLET (Prosper). *Les institutions françaises de 1795 à 1814. Essai sur les origines des insitutions contemporaines*, Paris, 1907, p. 339.

37. RAB, *FHB*, 1101, verslag kanton Veurne dd. 17 prairial jaar IV.

38. OZOUF (Mona). *op.cit.*, p. 139-155.

39. SCOTT (James C.). *Domination and the Arts of Resistance*. New Haven-London, Yale University Press, 1990, 251 p.

40. RAB, *FHB*, 181, maandelijks verslag regeringscommissaris kanton Kortrijk dd. 2 floréal jaar VII: "De officier van de gerechtelijke politie zal proberen ... uit te dokteren welke de basis kan zijn voor een gerucht dat een groep individuen graag creëert in de herbergen en plaatsen waar de onwetende en fanatieke klasse bijeenkomt".

41. AN, *BB16*, 477, 8992, brief voorzitter van de jury bij de correctionele rechtbank arrondissement Ieper Billacoys-Boismont aan de minister van Justitie dd. 2 prairial jaar VII.

42. OZOUF (Mona), *op.cit.*, p. 374-376.

43. SCOTT (James C.), *op.cit.*, p. 45-69.

44. *Ibidem*, *op.cit.*, p. 99.

45. RAB, *FHB*, 1104, verslag kanton Gistel dd. 12 germinal jaar IV: "De republikeinse feesten zijn de feesten van de mens, het is veel natuurlijker om dit soort feesten te vieren dan de saaie en vervelende ceremonieën uitgevonden door de onwetendheid en goedgegelovigheid".

46. RAB, *FHB*, 1104, verslag kanton Dikkebus dd. 1, floréal jaar VI.

47. RAB, *FHB*, 1103, verslag kanton Harelbeke dd. 12 messidor jaar IV.

48. COTTENS (Yves), *op.cit.*, p. 70.

49. RAB, *FHB*, 1104, verslag kanton Langemark dd. 10 germinal jaar IV.

50. RAB, *FHB*, 1104, verslag municipaliteit Steenkerke dd. 13 germinal jaar IV.

51. BERNARD (B.). *Het revolutionaire feest: van spontane bijeenkomst tot officiële betoging*. In: HASQUIN (Hervé) red. *België onder Frans bewind 1792-1815*. Brussel, Gemeentekrediet, p. 488-490.

52. OZOUF (Mona). *op.cit.*, p. 363-373.

53. RAB, *FHB*, 1104, verslag kanton Menen dd. 18 fructidor jaar VI.

54. VRIELINCK (Sven). *De territoriale indeling van België 1795-1963. Bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk). Met de officiële uitslagen van de volkstellingen*. Leuven, Universitaire pers, vol. 3, p. 1730-1731. Ter vergelijking: in de telling van 1806 (die volgens Vrielinck veel betrouwbaarder is) telt Menen 4.560 inwoners.

55. D'ALLEMAGNE (Henri, René). *Sports et jeux d'adresse*. Parijs, Hachette, z.d., p. 323-324.
56. RAB, *FHB*, 1102, brief generaal Rambouillet aan de centrale administratie dd. jaar IV (exacte datum onbekend).
57. OZOUF (Mona). *op.cit.* p. 313-316.
58. RAB, *FHB*, 1103, verslag kanton Diksmuide dd. 30 ventôse jaar VI: "De opwindung was zo groot dat ouderen van 70 jaar, schijnbaar verjongd en herboren door het plezier, zich op de startbaan plaatsten om samen met de allerejongsten, hun beste beentje voor te zetten om de prijs van de wedstrijd binnen te halen".
59. RAB, *FHB*, 1102, verslag kanton Nieuwpoort dd. 10 prairial jaar 5.
60. OZOUF (Mona). *op.cit.* p. 352.
61. *Ibidem.*, p. 132: de *hymne de la Marseillaise* ontstond op 17 oktober 1792 naar het lied *Chant de guerre de l'armée du Rhin*.
62. DEPREZ (A.). *Pieter Joost de Borchgrave*. In: *Nationaal Biografisch Woordenboek*. Brussel, Paleis der Academieën, deel 3, 1968, col. 99-103. Pieter Joost de Borchgrave, één van de bekendste rederijkers en dichters rond de eeuwwisseling werd geboren in Wakken en ging als *agent* in dienst van de Franse overheid. De liederen die op het *feest van de Volkssoevereiniteit* van het jaar VI in Wakken werden gezongen, werden door hem gecomponeerd.
63. DECÎTRE (Monique). *Musiciens et maîtres à danser des bals et sociétés au service et à la gloire du Consulat et de l'Empire*. In: CORBIN (Alain), GERÔME (Noëlle) ET TARTKOWSKY (Daniëlle). *Les usages politiques des fêtes aux XIXe et Xxe siècles. Actes du colloque du 22 et 21 novembre 1990 à Paris I et IV*. Paris, Publications de la Sorbonne, 1994, p. 63-75, (Centre des recherches d'histoire du XIXe siècle).
64. RAB, *FHB*, 1104, verslag kanton Zonnenbeke dd. 12 fructidor jaar VI: "Na de voornaamste ceremonie zong men bij gebrek aan dorpsliedjes, patriottische liederen en verschillende coupletten die snel werden vertaald van het Frans naar het Vlaams. Die werden met vreugde onthaald".
65. AN, *F1cIII*, Lys, 4, Fêtes nationales, brief kanton Nieuwpoort aan de minister van Binnenlandse Zaken dd. 2 pluviôse jaar VII; brief kanton Lo aan de minister van Binnenlandse Zaken dd. Pluviôse jaar VII.
66. DECÎTRE (Monique). *op.cit.* p. 63-75.
67. OZOUF (Mona). *op.cit.* p. 335-339.
68. RAB, *FHB*, 1104, verslag kanton Hoogede dd. 10 floréal jaar VI.
69. RAB, *FHB*, 1103, verslag kanton Diksmuide dd. 12 messidor jaar VI.
70. OZOUF (Mona). *op.cit.* p. 207-215.
71. *Ibidem.*, p. 442-454.
72. DOMEQ (Jean-Philippe). La fête de l'Être Suprême et son interprétation. *Esprit*, 1989, 9, p. 91-125: Robespierre introduceerde de alternatieve cultus van het *Être Suprême*. Daarbij baseerde hij zich op het ideeëngoed van Rousseau. Ook de antieke culturen leverden inspiratie voor de uitbouw van de nieuwe cultus. De cultus werd gevierd in het feest van het *Être Suprême*. De bedoeling was om via dit nieuw 'geloof' een collectieve moraal te scheppen in de Franse Republiek en de veroverde gebieden.
73. VOVELLE (Michel). *La mentalité révolutionnaire: société et mentalités sous la révolution française*. Paris, Éditions sociales, 1985, p. 165-166, (Collection Problèmes en Histoire, Bibliothèque du bicentenaire de la Révolution française).
74. BERCEÉ (Yves-Marie). *Fête et révolte. Des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècles*. Parijs, p. 9-10 (Le

temps et les hommes).

75. RAB, *FHB*, 2703, brief burgemeester Van Iseghem aan de onderprefect van Brugge dd. 14 november 1812.
76. RAB, *FHB*, 2699, verslag burgemeester Demeulenaere gemeente Ruiselede aan de onderprefect dd. 18 augustus 1807.
77. RAB, *FHB*, 2702, brief prefect Chauvelin aan de onderprefect arrondissement Brugge dd. 7 augustus 1811: "Ik had gewenst om in het feestprogramma van de burgemeester van Oostende een aantal gemakkelijkheden te zien voor het volk, zoals een gratis bal, een klimmast of iets dergelijks".
78. RAB, *FHB*, 2700, programma burgemeester Van Iseghem Oostende aan de prefect dd. 28 november 1808.
79. BERCÉ (Y.M.). *op.cit.* p. 62.
80. VRIELINCK (Sven). *op.cit.* p. 1776-1777.
81. Zie voetnoot 74.
82. BERNARD (B.). *op.cit.* p. 488-490.
83. RAB, *FHB*, 2699, verslag burgemeester Van Iseghem gemeente Oostende aan de prefect dd. 7 december 1807.
84. RAB, *FHB*, 2698, verslag burgemeester Vandenberghe gemeente Kortrijk aan de onderprefect van Kortrijk dd. 26 messidor jaar IX.
85. RAB, *FHB*, 2700, verslag burgemeester Demeulenaere gemeente Ruiselede aan de prefect dd. 17 augustus 1808.
86. RAB, *FHB*, 2699, verslag burgemeester Demeulenaere gemeente Ruiselede aan de onderprefect dd. 16 augustus 1806.
87. RAB, *FHB*, 2703, programma burgemeester Bouckaert gemeente Gits aan de onderprefect arrondissement Gits dd. 16 november 1812.
88. VOVELLE (Michel). *op.cit.* p. 165-166 : "Kunnen we ons wagen aan een sociologie van het revolutionaire feest?"
89. SCOTT (James C.). *op.cit.* p. 70-107.

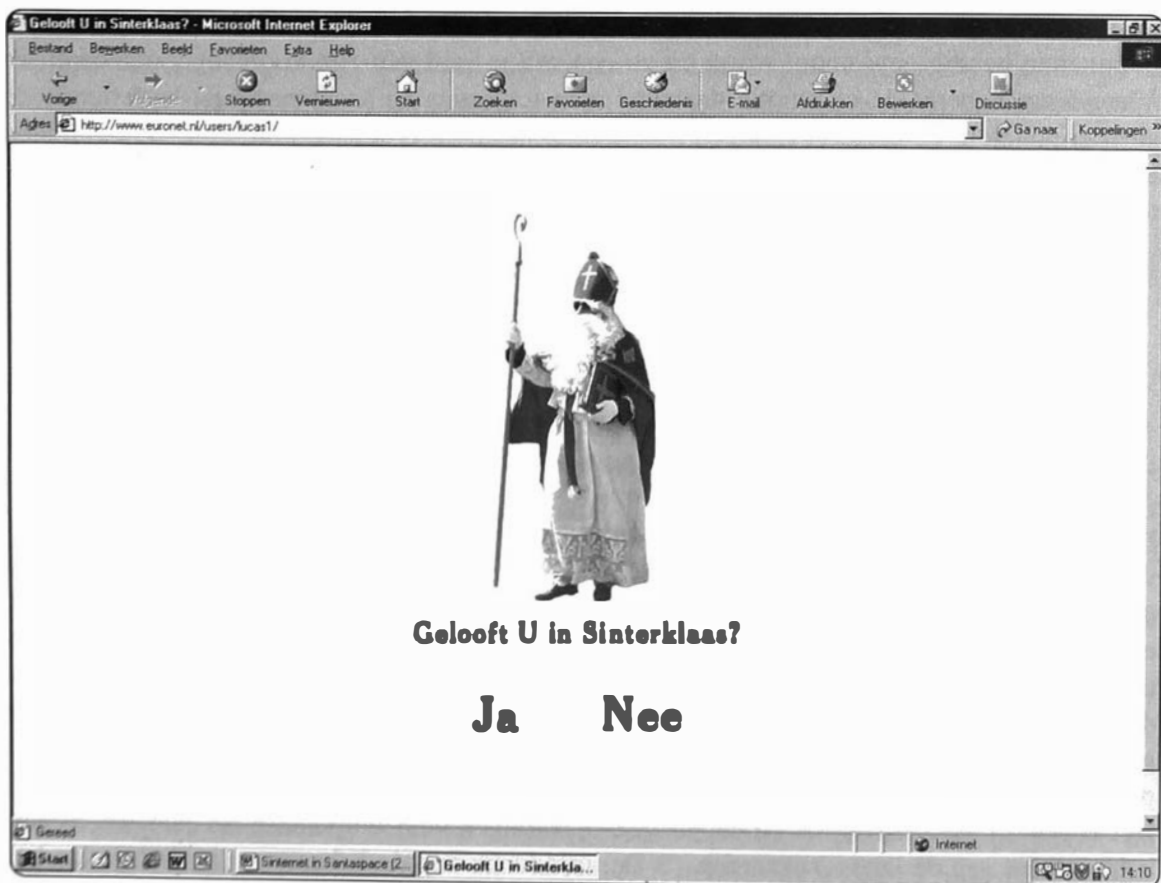
MUTANT(EN) IN CYBERLAND: REËLE EN VIRTUELE (RE)PRESENTATIES VAN DECEMBERICONEN (1)

Hilde SCHOEFS

“Amsterdam, 16 augustus 2001 - Sinterklaas heeft zijn 150 hulpsinterklazen uitgenodigd voor het Eerste Internationale Sinterklazencongres, op 26 augustus a.s. in het Amsterdamse Hilton Hotel. Aanleiding voor de bijeenkomst zijn de snelle maatschappelijke ontwikkelingen, die de status van de Goedheiligman in ons land lijken aan te tasten. Een herbezinning op de koers van zijn eeuwenoude bedrijf staat daarom tijdens het congres hoog op de agenda.”

Zo werd de eerste sinterklazeninternationale aangekondigd door het nieuwe marketingbedrijfje, Being There, dat zich naar eigen zeggen vooral toe wil leggen op ‘*inspirerend ondernemen*’. Bezoekers van www.sinterklazencongres.org komen terecht op een creatieve en humoristische website.

www.euronet.nl/users/lucas1

Wie voor de testen passeert, mag het Grote Boek inkijken waarin ‘Sinterklaas’ zijn beklag doet over de moderne tijd:

“Ik heb de wereld om mij heen de afgelopen 1500 jaar zien veranderen. Als levende legende heb ik mij daar nooit zo veel van aangetrokken. Maar de laatste jaren gaat het wel erg hard:

- *De kerstman ziet Nederland als een groeimarkt*
- *Madonna heeft meer aanhang dan de Heilige Maagd*
- *Vrouwen zagen aan mijn versierde stoelpoten*
- *Mijn personeelsbeleid staat steeds vaker ter discussie*
- *En ik geloof mijn eigen ogen niet als zie wat voor cadeaus ik weg moet geven.”* (2)

Het was dus hoog tijd om de hulpklazen uit te nodigen op een zomerse bezinningsdag: ‘Makkers staakt uw wild geraas. Stilstaan bij Sinterklaas anno nu’. Het doel van deze ‘internationale’ bijeenkomst lijkt tweeledig te zijn geweest. Enerzijds zou de integrale opbrengst naar het kinderproject ‘Stop Aids Now’ gaan, waarbij de idee van het ‘geven zonder meer’ verbeeld wordt. Anderzijds betrof het een slimme marketingtruc om de belangstelling voor het sinterklaasfeest aan te wakkeren. Zoals in een goed gereguleerde geschenkeconomie past, volgt na ‘geven zonder meer’ toch maar mooi een zekere vorm van wedergift. (3) Het congres bleek een groot succes. Of dat te wijten was aan de charitatieve opzet, dan wel aan de op de 21^e-eeuwse praktijk georiënteerde workshops (Veilig Klauteren 1&2; Met Kloppend Hart) en de speciale aanbieding van antislipzolen voor Schimmels hoeven, is eveneens een overweging waard. (4) Hiermee is meteen de toon gezet voor het ietwat opgeklopte sfeertje dat er de laatste jaren rond het sinterklaasfeest is ontstaan, vooral dan in Nederland. Het romige van het verhaal bestaat in de introductie van een nieuwe commerciële pion, de kerstman, die vanuit reclame, media en commercie handig gepromoot wordt en zo een stukje veld van zijn voorganger afsnoept. In Vlaanderen beperkt de commotie daarrond zich tot acties en krantenartikels betreffende de sperperiode voor kinderfeesten of een markteconomische vergelijking van uitgaven gedurende de decembermaand. Vooral in Nederland geeft de ontwikkeling aanleiding tot een golf van protest. De goedheilig man is er ‘heiliger dan de nationale vlag’ (5) of nog:

“Sinterklaas kan als exemplarisch voor de eigen Nederlandse culturele traditie gelden, een traditie die steeds meer onder vuur komt te liggen door onbeheersbare, grensoverschrijdende processen als commercialisering, globalisering en ‘filialisering’, waarbij commerciële ondernemingen met als oogmerk winstmaximalisatie streven naar standaardisering met als gevolg dat overal gelijksoortige filialen, met identieke marketingtechnieken en etalageversieringen, van bepaalde ketens ontstaan.” (6)

Dat ook S/sinterklaas een commerciële constructie is waar vooral de middenstand beter van wordt, komt voor het ogenblik minder sterk in beeld dan pakweg enige jaren geleden. Vlak voor de grote commerciële doorbraak van het kerstfeest begin jaren ‘80, klonk er namelijk een groeiend protest – ook in Nederland – tegen de vermark(e)ting van de sinterklaasfiguur. (7) Niet onbegrijpelijk als mensen in een en dezelfde winkelstraat op luttele minuten tijd meerdere duidelijk te onderscheiden sinterklazen tegen konden komen. Het bezwaar hier betrof toen net het gebrek aan gestandaardiseerde outfits en presentatietechnieken. Men had niet liever dat een prototype zou worden uitgetekend waaraan een sinterklaas minimaal zou moeten voldoen. (8) Het is ook in die periode dat de eerste IKZ-opleidingen voor hulpklazen het licht zagen aan beide zijden van de lands-/rijks grens. (9) De introductie van de K/kerstman in de lage landen

aan het einde van het vorige millennium was uiteindelijk niets meer of minder dan een door-dachte commerciële zet om het winterseizoen opnieuw dat streepje glamour te verlenen dat mensen verleidt tot kopen.

De recente, bij wijlen hilarische of gepassioneerde discussies over Sint en de kerstman raken tegelijkertijd heel concreet – of met dit soort wezens heel virtueel maar dan een soort virtuele realiteit waarmee volwassenen in de pre-internethistorie opgegroeid zijn – sterk actuele thema's aan. Zo wordt gedebatteerd over globalisering en wat dit betekent voor de cultuur van alledag of voor een notie als identiteit. Op 24 november 2000 verscheen in een Vlaamse, regionale krant een bericht met de titel 'Te gek! Chocolade Sinterklaas blijkt Kerstman te zijn.'⁽¹⁰⁾ Daarin werd melding gemaakt van chocolade kerstmannen, goedkoop in Azië geproduceerd en in onze streken ingevoerd, maar dan wel voorzien van een aluminium sinterklaasvermomming. Achter dit voorbeeld schemert het hybride karakter van de nieuw gerecycleerde supermensen, van oudsher 'heiligen' genoemd, en de inwisselbaarheid van met semi-gelijke boodschappen beladen tokens. Het is een schitterend voorbeeld van de globalisering van de wereldhandel en van de spanning tussen lokale tradities en beeldvormen en universele standaardproducten. Dit hangt samen met andere ontwikkelingen die recent ook in het blikveld van de hedendaagse volkskundige of etnoloog komen. Marc Jacobs wees anno 2000 op een gat in de wetenschappelijke onderzoeksmarkt: '*Stilaan worden allerlei aspecten van 'traditionele' volkscultuur', kalenderfeesten (zoals Sinterklaas) bijvoorbeeld op (S)internet gepresenteerd, maar ook op dat gebied kan opgemerkt worden dat volkskundigen globaal genomen nog niet 'bij' zijn.*'⁽¹¹⁾ Daar komt verandering in. De culturele effecten of vormgeving van globalisering en glocalisering, waarbij internet- en cybercultuur belangrijke doch niet de enige insteken zijn⁽¹²⁾, wordt één van de belangrijkste thema's van de studie van volkscultuur.

Deze bijdrage focust in eerste instantie op de sint-santacompetitie in het dagelijks leven in de laatste decembermaand van de 20e eeuw, gezien vanuit het perspectief van (de geschiedenis van) globalisering. Bij wijze van illustratie komen een aantal sites 'van' en over de heilige in beeld.⁽¹³⁾ Tot slot wordt de vraag gesteld hoe dit alles gebruikt kan worden om nieuwe constructies van etniciteit en etnomarketing in verband met de spelers in dit veld te duiden.

Zie ginds komt de surfplank....

In 't Velt en Smits poneerden in 1989 dat er zich grote verschuivingen voordeden op de 'markt' van decemberrituelen:

“Het gevolg was te voorzien: ten koste van het marktaandeel van Sinterklaas is de hard-boiled Kerstman in dit gat in de markt gesprongen. Zijn buitengewoon succesvolle cadeau-business is namelijk altijd gebaseerd geweest op de simpele consumer-oriented benadering van het (veel) kopen en geven zonder meer. Geen surprises. Geen rijmpjes. Geen mystificaties. Dit even tijdsbesparende als geldverslindende concept is nu ook op onze thuismarkt aangeslagen.”⁽¹⁴⁾

Hiermee traceerden de twee sporen en effecten van marketingcampagnes en veranderend consumentengedrag. Buitenlandse invloeden en veranderingen in het patroon werden aan elkaar gerelateerd maar dan wel via enkele begrippen of symbolen – een repertoire rond decembericonen - die tegen elkaar werden afgezet. Het betreft hier duidelijk een mentale constructie die veranderingen in (de perceptie van) het gedrag van mensen in de maand december leesbaar kan maken. Stephen Nissenbaum verklaart dergelijke feesten in de 19^e eeuw tijdens de herfst- en wintermaanden door te stellen dat: '*Late-December festivities were deeply rooted in popular*

culture, both in observance of the winter solstice and in the celebration of the one brief period of leisure and plenty in the agricultural year.' ⁽¹⁵⁾ Anno 2000 zijn andere duidingen nodig: in de Verenigde Staten en Europa leeft de meerderheid van de bevolking niet meer op het ritme van het landbouwjaar.

In het decennium dat volgde op het jaar van de val van het IJzeren Gordijn voltrok zich een communicatierevolutie: de uitvinding en doorbraak van het wereldwijde web voornamelijk in de westerse wereld. Er zijn de voorbije jaren wel enkele dingen veranderd in het semantisch register van de decemberheilige en sommige daarvan hebben te maken met de doorbraak van het internet. E-commerce is één van de belangrijkste innovaties. Op internet zijn er voorbeelden te over van bedrijven die hun producten afstemmen op seizoensgebonden rituelen. Een zoekoperatie met 'Sinterklaas' levert links op als <http://www.verstedenpapier.nl/sinterklaas.html/> (papieren sinterklaasdecoraties), <http://www.viceversa.nl/vinyl/sinterklaas/index.html/> (collectors site met aanbieding tweedehands LP's met sinterklaasliedjes) of <http://www.beschuitje.nl/sinterklaas/> (reclame voor een ontbijtservice in witte badjas aan huis). Tal van sites als <http://www.rnw.nl/sinterklaas/lekker.html/> of <http://www.chocoladletter.net/intro.html/> bieden recepten op kindermaat aan of geven mooi geïllustreerde achtergrondinformatie bij specifiek aan het seizoen gerelateerde producten als taai-taai, chocoladletters, marsepeinen varkentjes enzomeer. Op de website van het Belgische chocolademerkt Italo Suisse (<http://www.italosuisse.be/sites/products.html/>) bijvoorbeeld worden chocolade figuren voor allerhande feestelijkheden gemarket. Naast chocolade sinterklaasjes tref je er ook producten aan voor Halloween, Kerstmis, nieuwjaar, Valentijn, Pasen, Moeder- en Vaderdag én voor Alledag. Ook het merk Valentino (http://www.valentino.be/nederlands/sint_kerst2000.htm/) prijst on line producten aan voor sinterklaas en kerst mét prijsopgave. Hier valt op dat er voor het sinterklaasfeest figuurtjes in chocoladevariëteiten allerhande voorzien zijn en voor Kerstmis enkel pralines. Bij Mila (<http://www.mila.be/sint.htm/>) wordt de decemberheilige niet samen met het kerstmannetje uitgespeeld, maar met Sint-Maarten. Strooigoed voor deze heilige kan tot 15 oktober besteld worden, het lijstje van de Sint wordt een maand later afgesloten. Daarbij de opmerking dat het snoepgoed voor laatstgenoemde zo populair is dat tijdig bestellen noodzakelijk is.

Nieuw is alvast dat je sinds de opkomst en verbreiding van het WWW hulpsinterklazen en Pieten on line kunt boeken. Opmerkelijk in dat verband is dat er zich heel wat gediplomeerde pseudo-heiligen via Nederlandse webspaces aanbieden. Op *Welkom bij St. Nicholaas* (<http://home.wanadoo.nl/hot.chicken/>) is de banner '*Of wilt u liever de Kerstman?*' anders behoorlijk veelzeggend. Een bezoek van een sint en twee van zijn Pieten kost 90 NLG (1.800 BEF/44,62 euro) voor 20 à 25 min. De kerstman ontvangt hetzelfde bedrag voor 30 min. Er werd geen moeite gedaan te verhullen dat achter beide iconen hetzelfde e-mailadres en telefoonnummer schuilgaat. Voor de regio Eindhoven is de hulpsinterklaas van dienst (<http://www.homepages.hetnet.nl/~pve33/index.html/>) tenminste bereikbaar via het meer geloofwaardige sinterklaas@chello.nl. Een sinterklaas en twee Pieten incl. strooigoed maken u daar per uur 225 NLG of 4.500 BEF (111,55 euro) lichter. Dat ook het paard van de goede man populair is, blijkt dan weer uit de talloze e-cards waarop een schimmel prijkt. Zie bij wijze van voorbeeld de site (<http://cgi.animokum.nl/hamcards/index03a.html/>) van *Animaux Dierencasting*.

Ook een pieten- of sintenpak vinden, kan via internet. Op de website van Huis Baeyens, gespecialiseerd in toneelkostuums, prijken bijvoorbeeld naast foto's van een sinterklaasoutfit mogelijke pakjes voor kerstmannen, paas'bunnies' en Zillionshowoufits: <http://www.huisba->

eyens.be/sinterklaas.htm/. Onze noorderburen kunnen voor kostuums, grime en accessoires allerhande terecht bij <http://www.stnicolaas.nl/>. Hulpsinterklaaspatronen voor kinderen (jongens én meisjes) tot 10 jaar zijn te vinden op <http://www.geocities.com/PicketFence/6701/sinterklaaspatroon.html/>.

Allerlei elementen uit het sinterklaasrepertoire in real time kunnen in aangepaste elektronische vorm on line ontdekt worden. De huidige generatie kinderen vindt het niet meer dan vanzelfsprekend 'Zie ginds komt de stoomboot' in MP3-formaat van de baren van het net te plukken: <http://sinterklaas-net.tmfweb.nl/> of <http://www.4kids.nu/fun/sintmix.mp3/>. Er zijn heel wat sites met Sinterklaasliedjes: van de uitgebreide selectie op de gelegenhedliedersite (<http://web.inter.nl.net/users/R.Hiddinga/kids/gel/skindex.htm/>) van R. Hiddinga – met het inmiddels al weer verouderde 'Piet houdt van beat' – tot het oubollige 'Blokfluitpiet' (<http://www.blokfluitpiet.s5.com/>) waar je sinterklaasmp3-tjes kunt downloaden om samen met virtuele Piet op blokfluit na te spelen. Verrassend vaak merk je dat sinterklaasgebonden liedsites ouderwets en karikuraal uitgewerkt zijn. Maar meer nog dan die vaststelling boeit het contrast tussen de statische inhoud van die liederen en de nieuwe contexten waarin ze terechtkomen, zowel virtueel als reëel.

Minder talrijk, maar niettemin populair zijn de websites waar gratis rijmpjes te grabbel gegooid worden; een faciliteit die in combinatie met het lootjessysteem (zie verder) pakjesavond wel erg sterk automatiseert en uniformiseert. Ook hier voer te over voor etnologen. Zo pretendeert de *Sniklaas gedichtengenerator*, 'the original since 1996', niet minder dan 4.294.967.296 verschillende sinterklaasgedichten te kunnen genereren (<http://www.dotsphinx.com/sniklaas/>); originaliteit troef met andere woorden. Daar staat tegenover dat je daarnaast ook sites aantreft als <http://members.ams.chello.nl/freddy33/sinterklaas-rijmpjes.htm/> waar een zekere Freddy zich tot doel gesteld heeft zijn gave tot dichten ten dienste te stellen van minder begiftigde natiegenoten. Hij biedt, zoals hij op zijn homemade page meteen duidelijk maakt, originele gedichten aan – voor verschillende gelegenheden bovendien – zonder marktgerelateerde wedergift. Geen cookies ⁽⁶⁾, niets doorsluizen van persoonlijke informatie. Simpelweg de waardering van een publiek – uitgedrukt in hits – voor de act van een performer.

Een van de elementen die naar cybercultuur vertaald werden zijn het verouderde distributiebeleid en het gevoelig liggende sanctiebeleid. In het licht van die informatie moet ook het Nederlandse webinitiatief *Sint Lootjes Online* (<http://www.sintlootjes.nl/>) gezien worden, dat sedert 29 oktober 2000 operationeel is en (voorlopig) volstrekt uniek. Bedoeling is om in de hectische Nederlandse maatschappij het lootjes trekken te vereenvoudigen, vooral in geval van een groot aantal deelnemers zoals bij bedrijven, maar ook in de gevallen waarbij mensen van heinde en ver samen moeten komen. Het systeem is doodsimpel: je hoeft alleen maar de namen van de deelnemers in te vullen, en hun e-mailadres of GSM-nummer op te geven. Gratis verdeelt *Sint Lootjes Online* de lootjes onder de opgegeven deelnemers zonder dat de anderen van iets weten, zonder dat je je eigen naam trekt of dat er dubbele lootjes getrokken worden. Ongetwijfeld krijg je als surplus het nodige aantal cookies er bovenop (cf. supra). Een eerste demoversie die vorig jaar van start ging, kende een massaal succes. Het is de vraag of Nederlanders even enthousiast blijken wanneer ze horen dat eind 2000 een broertje van de site het licht heeft gezien, namelijk *Santa Lootjes Online*, waarbij je net hetzelfde kunt doen, alleen op een ander moment. Veelzeggend is ook dat de initiatiefnemers deze laatste versie in het Engels aanbieden. Het mag er dan niet naar uitzien dat de goedheilig man het kerstmannetje wereldwijd zal verslaan in de polls, het is niet ondenkbaar dat het Nederlandse lootjessysteem als relict van een oud, intiem gebruik wél ingang vindt op de internationale markt.

www.sintlootjes.nl

Sinterklaas Lootjes Online - Microsoft Internet Explorer

Voorge Vandaag Stoppen Vernieuwen Start Zoeken Favorieten Geschiedenis E-mail Afdrukken Koppelingen Bestand

Adres http://www.sintlootjes.nl/ Ga naar

Sint vindt het op www.metaxs.nl

Sint Lootjes Online

Aantal deelnemers: wijzigen Email contactpersoon:

	Naam	Email of SMS*
Deelnemer: 1	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Deelnemer: 2	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Deelnemer: 3	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Deelnemer: 4	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Deelnemer: 5	<input type="text"/>	<input type="text"/>

* GSM nummers: alleen binnenland. Begin met 06.
SMS powered by Geodan
U kunt hier ook 06xxxxxxxx@gin.nl adressen gebruiken

Bericht:
Beste <naam>,
Wil jij een kado kopen voor <doelnaam>?
Sint en Piet
SMS bericht:

Start Persoonlijke mappen - Mict Sinterklaas Lootjes O... Artikels Internet

Santa's kracht schuilt voornamelijk in het feit dat hij van Amerikaanse makelij is en mede daardoor wereldwijd makkelijker scoort. Ook op het vlak van huisvesting heeft hij een beentje voor. Het Madrileense palazzo van Sinterklaas spreekt weliswaar tot de verbeelding, maar niet half zoveel als de eveneens geheime verblijfplaats van Santa Claus aan de Noordpool. Beiden hebben een postadres en sinds relatief kort zijn Sint en Santa ook virtueel bereikbaar. Of daarmee ook het seizoensgebonden karakter van hun activiteiten in het gedrang komt, is een open vraag. Sommige sites tonen van eind december tot omstreeks oktober een pagina met 'De Sint/Kerstman is weer vertrokken. Tot volgend jaar' en houden zo de idee van het kalenderfeest levend. Het merendeel van de sites is echter heel het jaar rond virtueel toegankelijk. Via e-mailadressen als sinterklaas@deanmoor.nl, postmaster@sintnicolaas.org, sinterklaas@chello.nl, ... wordt dan ook permanente bereikbaarheid (en beschikbaarheid?) gesuggereerd.

Kinderen kunnen nu ook via digitale kanalen hun verlangens ventileren. Op tal van sintsites is het mogelijk in te loggen op het Grote Boek (GB) van Sinterklaas. Dat je de kracht van het web ook weer niet mag overschatten, is de onderliggende boodschap die het GB op <http://www.martinic.nl/sinterklaas/boek.html> meegeeft: 'Je mag hieronder ook alvast je verlanglijstje doorgeven aan Sinterklaas. Zorg ervoor dat je je verlanglijstje ook nog in je schoen doet want het gebeurd (sic) misschien wel dat je lijstje via de e-mail zoek raakt op het Internet. Dat zou zonde zijn!' Het GB op het niet van enige humor gespeende 'Sinterklaas b.v.' (www.sinterklaasbv.nl/boek) biedt interessante extraatjes in dat verband. Zo kun je, mits je je naam en leeftijd ingeeft, achterhalen wat er over 'jou' in het GB opgetekend staat. Wie het niet eens is met de publiek gemaakte informatie, kan, geheel in de lijn van actuele gedragspatronen, in beroep gaan tegen de praktijken van deze virtuele schandpaal.

www.sinterklaasbv.nl

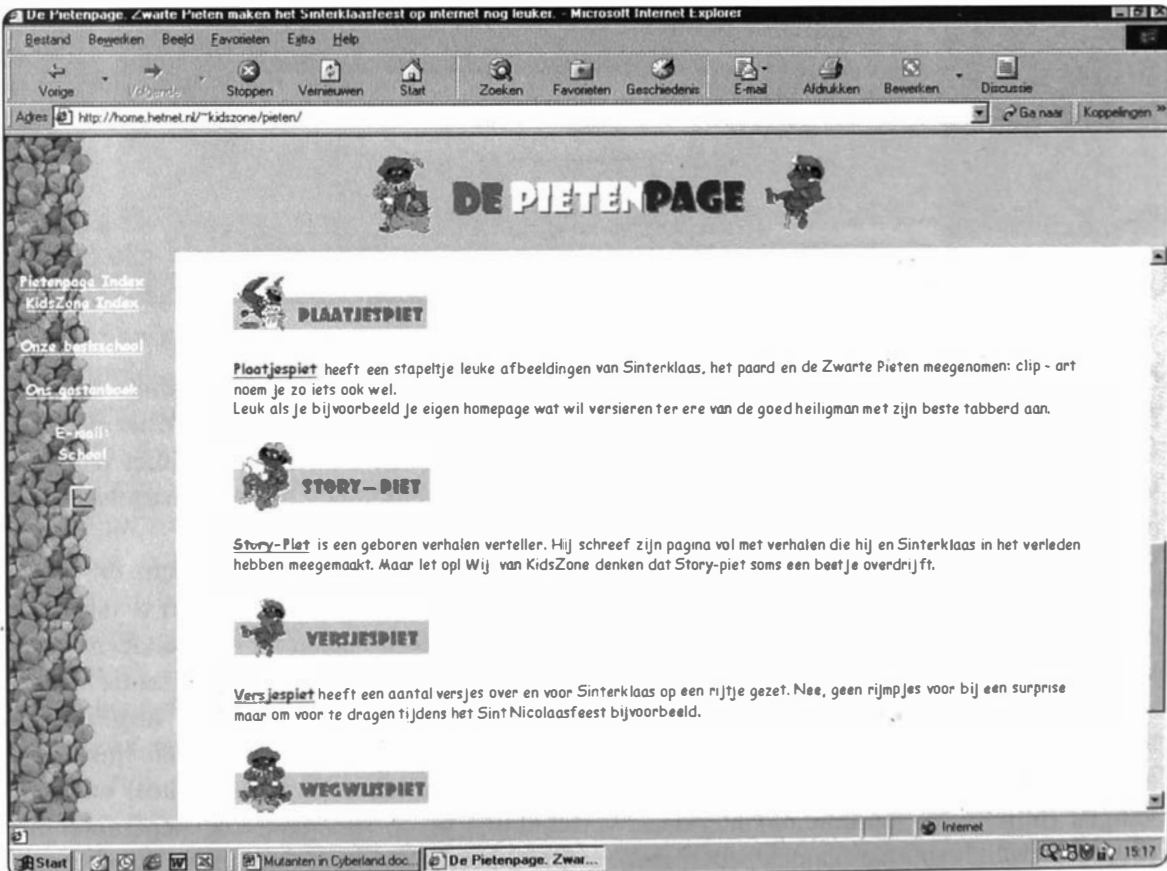
Of kinderen kunnen hun verlanglijstje of brief aan Sinterklaas op het *Sinterklaas Internet Board* (<http://www.frame.net/sint/gastenboekvansint/gastenboek.html/>) posten. Waar de brieven die aan Sinterklaas of de kerstman geadresseerd zijn door de Post of de PTT niet vrijgegeven worden wegens schending van het briefgeheim, kunnen etnologen hier naar hartelust grasduinen in de berichten.

Wie liever vrij surft, kan op www.altavista.com, www.google.com of een Belgische en vooral Nederlandse search engine de term 'Sinterklaas' of 'z/Zwarte Piet' ingeven, en is dan voor enkele uren zoet. De meest 'globale' site over de Sint die deze zoekactie gegarandeerd oplevert, is zowel in het Nederlands als in het Engels opgesteld en resideert op het tot de wetenschappelijke verbeelding sprekende adres: 'Hello Sinterklaasje!' - http://www.astro.physics.ox.ac.uk/~erik/sint/sint_nl.html/. Hier vind je het geijkte palet van links naar andere sinterklaasites, liedjes, eten en drinken, spelletjes allerhande, zoals virtueel worteltje vangen (<http://www.martinic.nl/sinterklaas/wortel.html/>) of de supersonische pepernotenpiet (<http://www.lightsmith.nl/games/peperpiet/peperpiet2.htm/>). Andere, behoorlijk uitgebreide sinterlinkspages vindt men op de Nederlandse startpages <http://sinterklaas.boogolinks.nl/>, <http://www.startkabel.nl/k/sinterklaas/> en <http://sinterklaas.pagina.nl/>. Wie graag meer weten wil over de historische figuur van Nicolaas van Myra wordt op elke zichzelf respecterende sint-site om de virtuele oren geslagen met links als 'Verleden', 'Traditie', 'Geschiedenis', 'Het verhaal van Sint-Nicolaas' enzoverder. Een goede start op dit vlak biedt enerzijds de *Catholic Encyclopedia* (<http://www.newadvent.org/cathen/11063b.htm/>) en anderzijds de link op de website van het *Sint-Nicolaasgenootschap* (<http://members.tripod.lycos.nl/SNGVLA/>).

Een ander (veelbelovend) resultaat levert een flits op van een nieuwsbrief over Sinterklaas (http://www.avd.nl/_home/nieuwsbrief.htm/), waarna echter resoluut doorgeschakeld wordt naar de homepage van een websitedesignfirma en dat zonder terugkeermogelijkheid naar de initiële search. Of zoek de link op <http://sinterklaas.jaysar.nl/>, <http://www.sintenpiet.com/>, <http://www.sintnicolaas.com/> of op <http://www.sint.be/>.

Dat zwarte Pieten niet alleen maar snoepgoed strooien, rotte appels uitdelen en/of kinderen ontvoeren (zwarte Piet, afdeling buitendienst) moge blijken uit het ruime aantal functievermeldingen van Pieten op het WWW: van Piet, het Hoofd van de Sinterklaas B.V. Controle & Inlichtingen Dienst (<http://www.sinterklaasbv.nl/>), over de Chatpiet die erover waakt dat brave kindertjes met de enige echte Sinterklaas (virtueel in het geel) kunnen chatten (<http://www.5december.nl/>) tot inpakpieten. De *Pietenpage* is dan weer een volledig aan zwarte Pieten gewijde pagina (<http://home.hetnet.nl/~kidszone/pieten/>) waar bak-, kook-, kleur- en andere Pieten zichzelf voorstellen.

<http://home.hetnet.nl/~kidszone/pieten/>

En op *Rhenos Piet homepage* (<http://home5.12move.nl/~sh461532/>) stellen twee trouwe medewerkers - uitzonderlijk niet in cartooigestalte, maar in mensengedaante - van Sinterklaas zichzelf en hun werkzaamheden voor.

Twin peaks en kalenderrituelen

De in de vorige paragraaf gegeven voorbeelden illustreren treffend hoe internet fenomenen uit volkscultuur elektronisch kan ondersteunen. Het ligt voor de hand dat Santa Claus in de Amerikaanse maatschappij, waar het web sneller en dieper is doorgedrongen in de jaren '90, veel wind in de rug gekregen heeft. In Nederland is het web de voorbije jaren steeds meer ingeburgerd zodat ook de sintrituelen via het WWW georganiseerd kunnen worden. In de jaren '90 was de invloed van televisie (vooral van reclamespots) en publiciteit in winkelatalages en interieurs belangrijker dan het internet in het verhaal van de confrontatie van de figuren van Santa en de Sint. Er zijn geen aanwijzingen dat in de eerste fase van de ontwikkeling van het wereldwijde web een structureel negatief effect werd gesorteerd op de decemberrituelen. Toch zijn er veranderingen te traceren.

Het Nederlandse marktonderzoekbureau NIPO (www.nipo.nl) heeft in 1990 en 1995 een aantal respondenten de vraag voorgeschoteld of ze dat jaar sinterklaas en/of Kerstmis zouden vieren met of zonder cadeautjes.

Van plan Sinterklaas met cadeaus te vieren?

	1995	1996	1997	1998	1999
	%	%	%	%	%
zeker	47	51	49	50	49
waarschijnlijk	4	7	5	7	7
waarschijnlijk niet	5	9	9	11	12
zeker niet	44	32	36	31	33
weet niet	1	1	1	1	-

bron: NIPO

Waar in 1990 nog driekwart van de gezinnen (72%) cadeautjes uitdeelde op 5 en 6 december, is dat aantal op vijf jaar tijd geslonken naar de helft (51%). Tussen 1995 en 1999 bleef het cijfer nagenoeg gelijk, goed voor een omzet van om en bij het miljard gulden, omgerekend circa 453.780.216,09 euro. Daartegenover staat het relatief groot aantal mensen dat uitdrukkelijk aangeeft het feest (waarschijnlijk) niet te zullen vieren: van 49% in 1995 tot 45% in 1999. Migranten, ouderen, kinderloze echtparen, singles lijken een groter wordende groep in de westerse samenlevingen en verklaren deze cijfers ten dele.

De frequentie waarmee dit soort onderzoeken wordt uitgevoerd en de bijna jubelende toon waarop luid verkondigd wordt dat alle (nou ja) Nederlanders op hun beide oren kunnen slapen want 'Sinterklaas is onveranderd populair!', zijn een teken aan de wand. Je gaat niet op controle bij de dokter als je je niet goed in je vel voelt – of als je op zijn minst genomen niet bang bent dat er iets broedt. Wie even nostalgische mijmeringen over de eigen kindertijd achter zich laat en een zekere afstand neemt, ziet echter niets dan gouden eieren. Sint en Santa worden meer en meer in beeld gebracht als gezonde concurrenten in een vrije wereldmarkt. De celibataire vrijgezel lijkt daarbij best overweg te kunnen met zijn getrouwde collega, zeker nu een sperperiode werd ingesteld om beide heren uit mekaar vaarwater c.q. luchtruim te houden. Dat impliceert niet dat het een uitgemaakte zaak zou zijn welke virtuele figuur in het nieuwe millennium welk deel van de virtuele koek in handen krijgt. De commercie zal het in ieder geval worst wezen: voor hen telt uiteindelijk het totaal van de verkoopscijfers; er mag verwacht wor-

den dat die hoger liggen als er twee krachtige iconen vlak na elkaar uitgespeeld worden. Zij zijn dus alleen maar gebaat bij een strategisch gediversifieerde marktsituatie en bij de invoering van een sperperiode, of deze nu afdoende werkt of niet (in het verbodene en stiekeme schuilt immers een grote aantrekkingskracht).

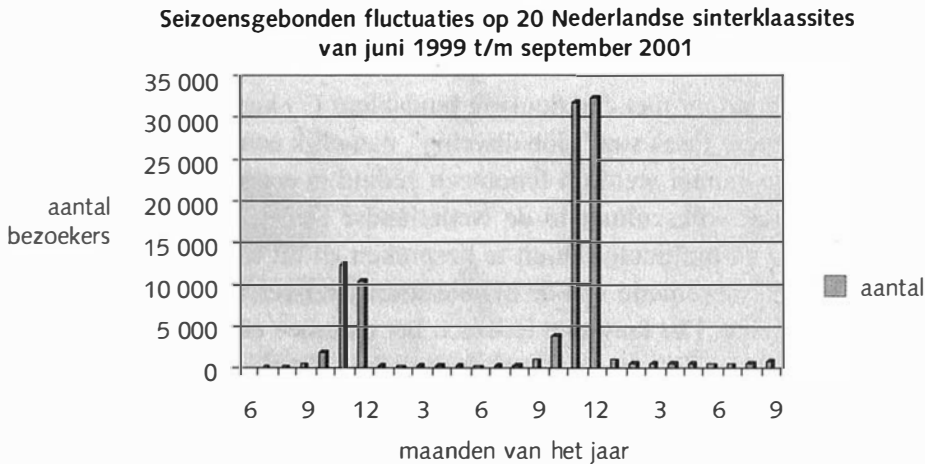
Kerstmis en het hele gebeuren errond wordt (in Nederland en Vlaanderen) commercieel in beeld gebracht als een sfeervol familiefeest in de aanloop naar het nieuwe jaar én als onderdeel van een vaste vakantie tijdens de donkerste dagen. Dat deze perceptie voorbijgaat aan de niet minder reële praktijk van armen, daklozen, migranten, gebroken gezinnen laat ik in het bestek van dit artikel even ter zijde. Feestelijk versierde en verlichte kerstbomen en huizen helpen in hoge mate dat beeld construeren. Voor gelovigen komt daar het religieuze aspect van Jezus' geboorte bovenop, met als culminatiepunt de nachtmis van 24 op 25 december. Ook het streektoerisme kent in deze, voor de toeristische sector eertijds nogal kale periode, een enorme boost dankzij de vanuit de Belgische Kempen verbreide 'traditie' van de levende kerststallen. Waar Sinterklaas en zwarte Piet doorgaans zo hun best doen geen anachronismen tentoon te spreiden, kan men in deze gelegenheidsheerhuizen bij wijze van spreken de geschiedenis van 100 jaar landbouwalaam uit Erps-Kwerps aantreffen. Santa Claus moet met andere woorden niet alleen opboksen tegen Sint-Nicolaas en zijn gezellen, maar ook in concurrentie treden met Jozef, Maria, Jezus en alle aanverwante figuren. De drie koningen hebben daarentegen het effect als dat van de opkomende zon op een vampier.

Vrij recent is er een nog een nieuwe speler op het toneel verschenen, te weten het via Frankrijk uit Amerika overgewaaid Halloween (31 oktober). Allerheiligen en Allerzielen, anno 2000 eerder intieme, familiale of ten minste besloten dagen, vormen zo ineens een buffer tegen het meer publieke feestgedruis van hun voorganger en opvolgers. Waar veel handelaars in 1999 nog de kat uit de boom keken of ze wel of niet pompoenen, heksenmutsen en dergelijke zouden inkopen, kon de consument er in 2000 (en 2001) niet langs kijken. Vandaar ook dat het handhaven van de sperperiode voor Sinterklaas, dat is: hij wordt vriendelijk gevraagd pas na 5 november zijn blijde intrede(s) te houden, geen grote problemen heeft opgeleverd. Tot eind oktober was de markt immers al verzadigd met uit de film *Scream* (sequels included) weggelopen maskers en kostuums.

Geen persoon ter wereld heeft ooit cyberspace meer belichaamd dan Sinterklaas. Zijn bestaan is nog steeds gebaseerd op een wankel evenwicht van onwrikbaar geloof, sluipende twijfel en de collectieve collaboratie van miljoenen mensen. Het gevecht met de op commercie geënte geschenkcultuur, geïncarneerd door Santa Claus, is ook virtueel volop aan de gang. Het betreft hier een gepiekte concentratie culminerend in een bepaald seizoen van het jaar. Het internet gaat 24 uur op 24 uur door. Grenzen en tijdzones, dag en nacht, lijken te vervagen. Toch blijken er voor cyberetnologen ritmes in het globale internetverkeer op te tekenen. Het was midden de jaren '90 goed merkbaar voor de prille Belgische surfers wanneer de Amerikanen aan de Oost- of de Westkust van de Verenigde Staten aan het werk gingen of sliepen. Zou dit ook te traceren zijn voor kalenderfeesten? Kunnen patronen in de ritmes van dag en nacht worden afgelezen? Uit enkele steekproeven blijkt dat dit inderdaad het geval is.

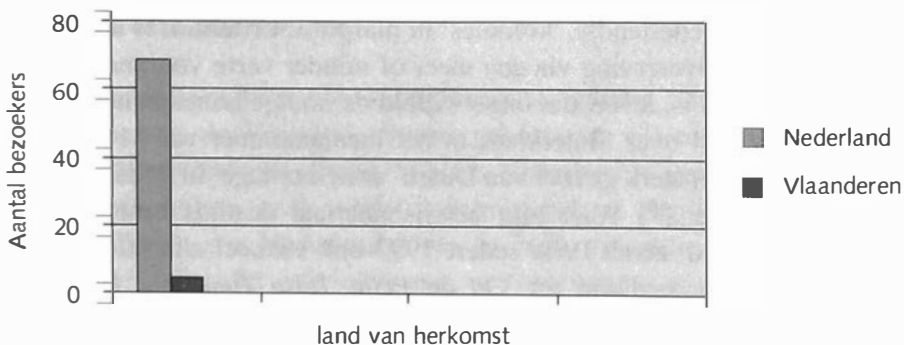
Opvallend is dat nagenoeg alle sinterklaasites van betekenis in Nederland te situeren zijn. Hoe verklaren dat een adres als www.sinterklaas.be onbestaande is, www.sint.be ronduit misleidend en het Belgische bezoekersaantal van Nederlandse klazensites zo laag is dat ze soms pas op de vijfde plaats in de statistieken voorkomen? Of gaat dit verschil terug op een verschil in internetgebruik in het algemeen? En is het nog maar een kwestie van tijd vooraleer ook in Vlaanderen/België een virtueel sinternet wordt uitgebouwd? Het loont met andere woorden de moeite de NedStat-tellers uit te pluizen op de internationaal gediversifieerde belangstelling.

Daarom heb ik voor de laatste maanden van het tweede millennium de proef op de som genomen en de NedStats en aanverwante statistieken die het aantal bezoekers van sites tellen en naar een aantal parameters ontleden, van twintig druk gepromote Nederlandse sinterklaassites (¹⁷) geanalyseerd naar tijdsgebonden en geografische fluctuaties. Dat levert alvast interessant materiaal op. Zo tekenen er zich opvallende pieken af midden november en begin december. Data die in dat verband telkens terugkeren zijn 18 en 19 november 2000 en 3 december van dat jaar. Op jaarbasis tekenen de seizoenspatronen zich ongehinderd door de verhoogde virtuele bereikbaarheid van de goedheilig man af. Als voorbeeld kan de grafiek voor de site http://www-astro.physics.ox.ac.uk/~erik/sint/sint_nl.html/ tellen.

Het verschil in ranking tussen Nederlandse en Vlaamse-Belgische interesse wordt duidelijk geïllustreerd in onderstaand grafiekje: maar liefst 68,92% van de hits blijkt uit Nederland afkomstig en amper 4,9% uit België.

Geografisch gediversifieerde belangstelling op 20 Nederlandse sinterklaassites

Van huwelijksconsultant tot etnomarketeer

De hedendaagse vormen van globalisering aspireren aan een meer egalitaire, culturele perceptie tussen volkeren van de wereld, hoewel de economische, militaire en politieke realiteit vaak een ander verhaal vertelt. Of *'... the virtual reality that is cyberspace has often been construed as something that exists in binary opposition to 'the real world,' but when it comes to questions of power, politics, and structural relations, cyberspace is as real as it gets.'* (¹⁸)

Santa Claus of het kerstmannetje, al met al een relatief nieuwe speler op het Vlaams-Nederlandse veld, gaat wel terug op een door Washington Irving in het leven geroepen – en door anderen gecultiveerde - constructie van ... Sinterklaas. ⁽¹⁹⁾ Dat hij daarbij van een statige bisschop in een plompe, boerse verschijning getransformeerd werd, valt te verklaren vanuit de cultuurhistorische context in het 19^e-eeuwse Amerika.

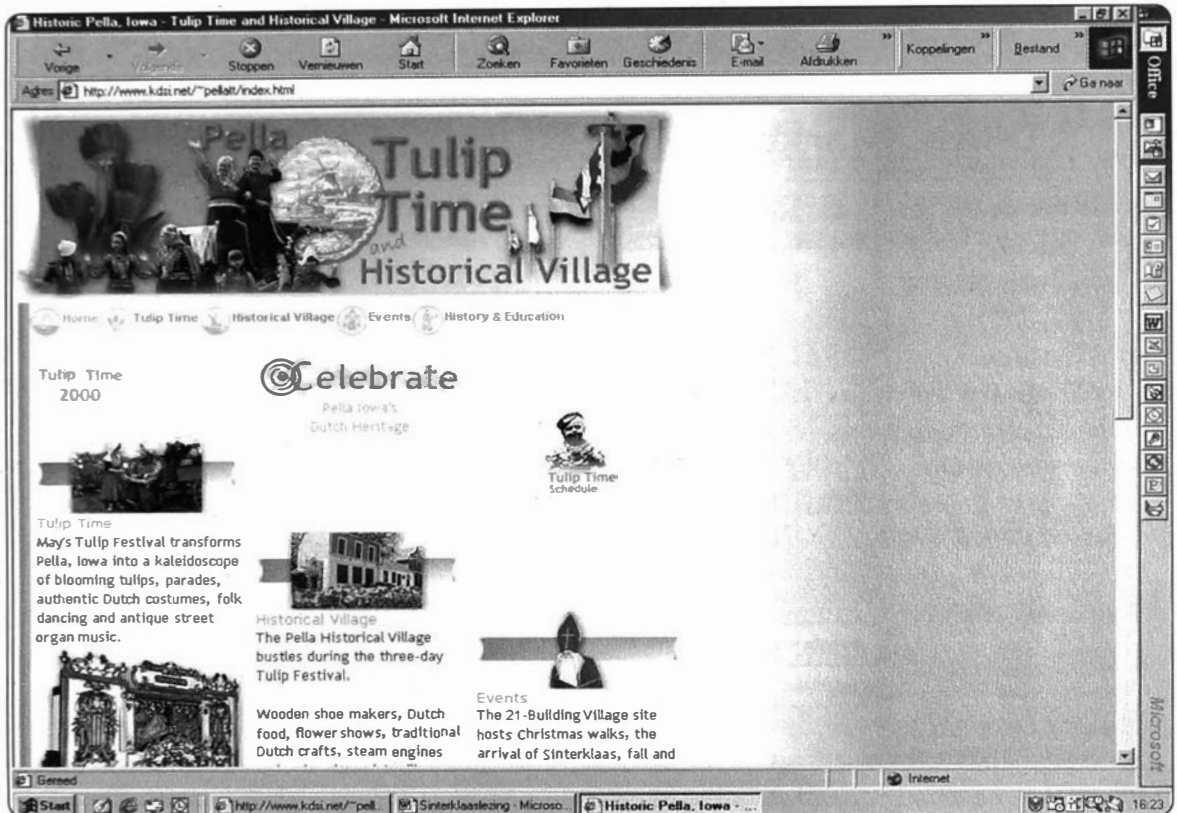
De verklaring voor het verschil in beleving van het feest in Vlaanderen en Nederland dat ook in cyberspace niet onopgemerkt blijft (cf. supra) schuilt deels in het feit dat Vlamingen geen lootjes trekken, noch rijmpjes maken. Het met traditie beladen ⁽²⁰⁾ gebruik pakjesavond is in Vlaanderen nagenoeg onbestaande en lijkt ook op de drempel van de eenentwintigste eeuw niet meteen een belangrijk exportproduct te zullen worden. Wel is het niet ondenkbaar dat het loot-en-geefritueel op onze onontgonnen markt een carrière als import en mogelijk geëigende waar voor de boeg heeft als het via de omweg van het all-american kerstmanfeest geïntroduceerd zou worden.

Met een ondergeschikte helper met een donkere huidskleur ⁽²¹⁾ kan Sinterklaas bovendien zelf een icoon zijn van vroegere fases van 'globalisering', namelijk een herinnering aan kolonisatie en slavenhandel. Op die manier werd dit fenomeen geduid in een discussie rond de Sint. Ook daar bleek dit aspect van volkscultuur in de Nederlandse samenleving een mogelijkheid om problemen van racisme en multiculturaliteit te bespreken en uit te vechten. Sommige mensen meenden daar de machtssuprematie van de blanke soort ten overstaan van donkerder gekleurde rassen in te moeten zien. Dat lang niet iedereen het daarmee eens is, blijkt maar weer eens uit een NIPO-onderzoek. In 1996 kwam daarbij uit de bus dat slechts 2% van de Nederlandse ondervraagden vindt dat zwarte Piet discriminerend is voor hun gekleurde landgenoten. \$22\$ Een steekproef twee jaar later leverde hetzelfde resultaat op, waarbij een van de respondenten opmerkte dat Nederlanders het sinterklaasfeest blijkbaar in meerderheid zien als 'een oude traditie die helemaal niets met discriminatie en onderdrukking te maken heeft.' In datzelfde onderzoek kwam naar voor dat een ruime meerderheid van de ondervraagden (78%) het onacceptabel vindt dat op sommige plaatsen sinterklaas wordt gevierd met een gekleurde Sint en blanke Pieten. Slechts een op acht Nederlanders zou hier geen probleem mee hebben. ⁽²²⁾

Er zijn ook andere manieren waarop het denkbeeld Sinterklaas kan functioneren voor de discussie en constructie van de identiteit van 'etnische' minderheidsgroepen. De Sint blijkt een belangrijk icoon voor Nederlandse 'kolonies' in diaspora. Criterium is telkens het behoren tot een etnische groep via overerving via een meer of minder verre voorouder uit Nederland. Als hij of zij er ook geboren is, levert dat ongetwijfeld de nodige bonuspunten op. Jaap van Marle vermeldde in een artikel over Sinterklaas in het themanummer van *Volkkundig Bulletin* uit 1996 het bestaan van een sterk gevoel van Dutch 'ethnic heritage' in Pella, Iowa, het midwesten van de Verenigde Staten. ⁽²⁴⁾ Waar zijn bewijsmateriaal destijds bestond uit een foto van Sinterklaas en zijn paard, zendt Pella sedert 1997 ook virtueel zijn oude Europese identiteit beladen met tradities wereldwijd uit. Op de *Pella Tulip Time and Historical Village-site* (<http://www.pellatuliptime.com/index.html/>) tref je naast aankondigingen van het grote jaarlijkse tulpenfeest ook evenementen als oude Nederlandse ambachtenmarkten aan én worden een sinterklaasparade en kersthappening in één adem genoemd onder hetzelfde icoon.

Hetzelfde gevoel van verbondenheid met de 'oorspronkelijke roots' wordt veelbetekenend geconstrueerd op *The Dutch Market Online* (<http://www.dutchmarket.com/>): 'It is a well known fact that you can take the Dutchman (or Dutch woman) out of Holland, but you can't take Holland out of the Dutchman!' Deze ruim uitgebouwde site gunt de occasionele voorbijganger een virtueel venster op de wereld van 'van oorsprong' Nederlandse Canadezen in Chatham,

www.kdsi.net/~pellatt/index.html

Ontario. Al even veelzeggend is de zin: *'Want to revive the tradition of St. Nicholas at your house? See our Sinterklaas Pages with history, memories, and even cute drawings by children.'* Indicatief met andere woorden voor de mate waarin de 'authentieke' Hollandse tradities en rituelen verankerd zijn in deze gemeenschap.

The Holland American Bakery (http://windmillcookies.com/Santa_Claus/santa_claus.html/), in reële ruimte in Sussex in de Verenigde Staten gehuisvest, gebruikt het thema van het – Nederlandse – Sinterklaasfeest om allerlei 'typisch Nederlandse' producten volgens 'authentiek' en geheim recept te slijten, zoals onder andere speculaas. Het bedrijf wordt gerund door een zekere Walter Valkema, een Nederlander van de derde generatie. Hij verklaart het succes van zijn waren door te stellen dat vele inwoners van Nederlandse origine 'homesick' zijn, wat verholpen kan worden, ponet Valkema, door het eten van producten van 'eigen bodem.' Beladen noties als volk en bodem lenen zich nu eenmaal makkelijk tot vlotte retoriek, ook commerciële. Dat het *The Holland American Bakery* in het geheel niet om het geld te doen is - een pakje speculaas kost zowaar 4.99\$ (± 500 BEF/25 NLG/ 12,39 euro), - moge blijken uit zowel het webadres als uit de figuur die het artikel over Sinterklaas illustreert: Mr. Santa in person.

Dezelfde beladen boodschappen vind je op <http://www.rootsinholland.com/sintkids.htm/> en vele andere etnische identiteit propagerende en programmerende webstekken. (Invented) traditions worden naar believen ge(her)importeerd en geëxporteerd tegelijkertijd en al doende ste-

The Dutch Market - Importer of Dutch and European food and Gifts - Home Page - Microsoft Internet Explorer

Voorge Volgende Stoppen Vernieuwen Start Zoeken Favorieten Geschiedenis E-mail Afdrukken Koppelingen Bestand

Adres http://www.dutchmarket.com/ Ga naar

The Dutch Market Online

Shopping Sinterklaas Guestbook Links Contact Us Recipes Information

Dutch Traditions

- Sinterklaas
- Chocolate Letters
- Recipes

Products

- About the products
- Go Shopping
- Cheese
- Licorice & Candies
- Chocolate
- Chocolate letters
- Stroopwafels
- Indonesian Food
- Pusk & Cakes
- Bakery & Puddings
- Cookies
- Cook & Giftware
- Wooden Shoes

Shopping

- Shopping Concerns
- Shipping Charges
- UPS Parcel tracking

In The News

- Recipes
- Great Links

The Guest Book

- View Guestbook
- Sign Guestbook

About Us

- The Dutch Market Information Centre
- Contact us

Do we have What??

Site Search

It is a well known fact that you can take the Dutchman (or Dutch woman) out of Holland but you can't take Holland out of the Dutchman! Immigrants from the Netherlands, their children, grand children and great-grandchildren are proud of their heritage. In our small town of Chatham, Ontario, Canada we have a strong, proud community of Dutch-Canadians. We hold the memories of Opa's & Oma's, of hot pea soup & salty licorice, of skates & bikes, of gouda cheese & chocolate letters, of wooden shoes & tulips, of Sinterklaas & Zwarte Piet, of all the tastes, smells, sounds and traditions of Holland dear to our hearts. So if you're like us, Dutch-Canadian, Dutch-American, Dutch-Irish, Dutch-anywhere, even Dutch-Dutch, we dedicate this site to YOU!

Sure, you can find all the Dutch treats that you are craving in our Dutch Product section! With over 450 different products including Dutch Bakery Cookies, Droste Dutch Chocolate, Honig Spring Vegetable Soup and Venco Double Salt Licorice, we have Dutch Food for everyone's tastes. But browsing through our Dutch and Indonesian Foods list is only half a visit to our pages. Want to revive the tradition of St. Nicholas at your house? See our Sinterklaas Pages with history, memories and even cute drawings by children! Want to make Appelflapen, Gado Gado or Huispot but don't have a recipe? No problem, we have a growing list of Traditional Dutch Recipes, Indonesian Recipes and even some spicy BBQ recipes! So sit back, relax and enjoy! You are always welcome at The Dutch Market!

Certified Safe Shopping Site
Public Eye
We're featured in...
Buyer's Index

Click on the Public Eye to get the full report on The Dutch Market Ltd.

We are pleased to note that this page has been accessed **059 184** times

Gereed Internet

http://windmillcookies.com/Santa_Claus/santa_claus.html

Santa Claus - Microsoft Internet Explorer

Voorge Volgende Stoppen Vernieuwen Start Zoeken Favorieten Geschiedenis E-mail Afdrukken Koppelingen Bestand

Adres http://windmillcookies.com/Santa_Claus/santa_claus.html Ga naar

The Holland American Bakery

Home About Us Order Online Holiday Stories Directions

HOLIDAY STORIES

The History of St. Nicholas Who is Black Peter? Legends of St. Nicholas The Sinterklaas Season

The History of St. Nicholas

Yes, there really was a St. Nicholas, who the Dutch know as Sinterklaas. The old saint is unquestionably accepted into the hearts of all Dutch people and has been for centuries, yet one cannot help but wonder about his true origin, importance and place in history.

In actuality the Nicholas' legend is at least 1500 years old and stems from two real bishops, Nicholas of Myra and Nicholas of Pinora, both living and dying between 241 and 546 A.D. in the area of Lycia in Asia Minor. While little is known of Nicholas of Pinora, Nicholas of Myra is known to have been born to wealthy parents in Patara, Lycia about 241. A.D. but was left an orphan at the age of nine during an epidemic sweeping his home city. Following this incident, the Christian church took Nicholas under its protective wing and in return he decided to give most of his family's fortune to the poor. As Nicholas grew into manhood, he became very popular with both the church and its neighboring townspeople. He became a young bishop in the early Christian church of Myra, now called Demre, Turkey and news of his many good deeds and saintly behavior began to spread far and wide. As a result of this, many legends are still preserved today in paintings, books and symbols. Soon after Nicholas' death, which is recorded as December 6th, 342 A.D., the church and townspeople elected him to sainthood. He was buried within a church bearing his name.

Many years after his death or during the 11th century, the Mohammedans invaded Nicholas' hometown of Myra. The local Christians were concerned that the Moors might destroy the church and grave site of Saint Nicholas. To prevent this from happening, local merchants rescued his hallowed remains and shipped them to the seaport of Ban, Italy.

There his remains found their second resting place and the Christians constructed and dedicated a new Cathedral in his honor. This new church became the center of St. Nicholas' fame.

Start Santa Claus - Micro... Sinterklaaslezing - Micro... Internet 15:44

vig gereïficeerd. Nederlandse (of Vlaamse) ‘volkscultuur’ handhaaft, manifesteert zich dankzij iconen als Sinterklaas binnen een globaal, Amerikaans getint perspectief. En ondanks hun minderheidspositie kan ook daar ruimte zijn voor profilering. Dit was al een verhaal van niet alleen invented maar ook van exported traditions; binnen het repertoire zouden ook onderdelen geëxporteerd kunnen worden. Het voorbeeld van het lootjes trekken duidt eerder op het omgekeerde. Het groeiend aantal Nederlandse sites over de kerstman - met als voorlopig hoogtepunt die over de intocht van de kerstman in Rotterdam (<http://www.euroband.nl/kerstman.htm/>) - versus de Amerikaanse import van de Nederlandse decemberheilige bewijst dat mutaties, uitlening en inwisselbaarheid een essentieel en efficiënt onderdeel vormen van dergelijke marktgerelateerde constructies.

Besluit

Of de verspreiding van internet de oude volkscultuur bedreigt en of het internet door de Amerikaanse dominantie in de eerste plaats aan Santa space biedt, zijn uiteindelijk vragen van een tweede orde. Ook elementen uit de ‘oude’ volkscultuur waren en zijn constructies van heel hybride elementen. Telkens opnieuw blijken nieuwe patronen van volkscultuur te ontstaan vanuit oude patronen. Veelzeggend in dat opzicht is ook dat de criteria voor toetreding tot de *Sinternetwebring* - <http://www.prosa.net/sinternet/> - in het Engels werden opgesteld: ‘*The SinterNet WebRing is for children and adults so that they can obtain all sorts of information on Sint Nicolaas and/or Zwarte Piet. The SinterNet WebRing was constructed so that everybody would be able to view the ever-growing SinterNet presence on the Internet with ease. As more sites link to the SinterNet WebRing, the virtual SinterNet community on the Web will be brought even closer.*’ Het constructieve gehalte blijkt uit de disclaimer op diezelfde pagina: ‘*This page in no way constitutes an official statement of any Sint Nicolaas body. The opinions expressed herein are the author’s own, and are not to be considered as representative of Sint Nicolaas in whole or in part.*’

Het mag duidelijk zijn uit deze virtuele excursie dat de nieuwe communicatiemedia hybridisering en eclectisme volop stimuleren en bespelen. Op het Engelstalige ‘Kindertainment’s Sinternet’ (<http://amsterdam.park.org/Guests/Sint/> - 1996) worden Sinterklaas en de kerstman voorgesteld als collega’s die een complementaire taak te vervullen hebben en van mekaar kunnen leren. Samen streven ze ernaar ‘*to make December rhyme*’ want ‘*They wanna make things better.*’

NOTEN

1. Deze bijdrage is gebaseerd op de lezing ‘Sinterklaasje bonne, bonne, bonne’ die ik presenteerde op de studiedag ‘Feestelijke afsluiting Jaar van de Volkscultuur in het teken van Sinterklaas’ van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen te Sint-Niklaas op 2 december 2000. Met dank aan dr. Marc Jacobs (Vlaams Centrum voor Volkscultuur) om zijn kritische aantekeningen bij vorige versies van deze tekst.

2. <http://www.euronet.nl/users/lucas1/boek2.htm/>

3. Op <http://www.sintnicolaas.org/sintknuf.htm/> worden kinderen gevraagd oud speelgoed feestelijk in te pakken en naar de inzameltram/-boot in Amsterdam te brengen. Deze ‘reserve’ wordt dan door Sinterklaas verdeeld over kinderen in wees- en ziekenhuizen.

4. Zie ook: <http://www.parool.nl/998848862195.html/>

5. ROOIJAKKERS (Gerard). *Sinterklaas en de donkere dagen voor Kerstmis: de commercialisering van december-rituelen*. In: DE JONGE (Huub) red. *Ons soort mensen. Levensstijlen in Nederland*. Nijmegen, SUN, 1997, p. 248.

6. ROOIJAKKERS (Gerard). *Vieren en markeren. Feest en ritueel*. In: DEKKER (Ton) ROOIJAKKERS (Gerard) en ROODENBURG (Herman) red. *Volkscultuur: Een inleiding in de Nederlandse etnologie*, p. 212.

7. ROOIJAKKERS (Gerard). *Sinterklaas...*, p. 239-272: "Vanaf circa 1980 raakt de natie tegen het einde van het jaar in staat van verwarring, verontrusting en verontwaardiging. Een kostbaar nationaal erfgoed staat op de helling, de Nederlandse identiteit is in het geding. Onze bloedeigen Sint Nicolaas lijkt steeds meer terrein prijs te moeten geven aan die Kerstman zonder kraak of smaak."

8. Interessant in dit opzicht is dat op heel wat Nederlandse sinterklaasites dezelfde foto van dezelfde sinterklaas prijkt, vergelijk onder andere: www.stoompage.nl, <http://www.xs4all.nl/~almekind/sint/>, <http://www.deanmoor.nl/sinterklaas/>

9. Het Sint-Nicolaasgenootschap Vlaanderen organiseert bijvoorbeeld de bijscholingscursus 'De Goede Sint' voor Sinterklazen en zwarte Pieten. Het betreft een cursus in drie delen met syllabus, praktische proef én diploma-uitreiking en dat voor slechts 750 BEF (ca. 37,5NLG/18,59 euro): <http://members.tripod.lycos.nl/SNGVLA/sint.html>

10. Te gek! Chocolade Sinterklaas blijkt Kerstman te zijn. *Het Belang van Limburg*. 24-11-00, p. 1.

11. JACOBS (Marc). Folklore in Cyberië in het Jaar Twee Kilo. Oude modellen en nieuwe media. *Volkskundig Bulletin*, 26, 2000, 1, p. 16.

12. HAKKEN (David). *Cyborgs@Cyberspace. An Ethnographer Looks to the Future*. New York/London, Routledge, 1999, p. 14: "In an important sense, computing is a central myth or story of our times; that is, narratives about AIT (Advanced Information Technology, HS) and what it implies for human life and society are central elements of the way those 'colonizing' cyberspace think about the things important to them. What follows is a personal telling of cyberstories, enhanced by the existence of a growing body of actual research experience 'in' cyberspace and shaped strongly by colleagues' struggles with and involvement in it."

13. Al de sites vermeld in deze bijdrage waren eind september 2001 actief.

14. IN 'T VELT (Chris) en SMIT (Henk). *De BV Sinterklaas*. Utrecht, Luitingh, 1989, p. 39.

15. NISSENBAUM (Stephen). *The Battle for Christmas. A cultural history of America's most cherished holiday*. New York, Vintage Books (Random House), 1997, p. 7-8.

16. Van Dale 13: "tekstbestand waarin bep. gegevens (naam, wachtwoord, e.d.) over de gebruiker van een website worden opgeslagen, zodat hij niet bij ieder bezoek aan dezelfde website opnieuw dezelfde gegevens hoeft in te voeren" (p. 653).

17. Het betreft de volgende twintig sites: <http://www.begin.nu/sinterklaas/> ; <http://www.martinic.nl/sinterklaas/> ; <http://home.hetnet.nl/~kidszone/pieten/> ; <http://home-1.filternet.nl/~fn002597/> ; <http://members.tripod.lycos.nl/Kidscorner/KCSsint.html/> ; <http://www.sinterklaas.frame.net/> ; http://www.homepages.hetnet.nl/~sip_ke/sint.html/ ; <http://www.sintlootjes.nl/> ; <http://www.homepages.hetnet.nl/~pve33/index.html/> ; <http://home.introuweb.nl/~stephanu/sint.htm/> ; <http://sinterklaas.boogolinks.nl/> ; <http://www.startkabel.nl/k/sinterklaas/> ; <http://members.ams.chello.nl/fred-dy33/sinterklaas-rijmpjes.html/> ; <http://www.dotsphinx.com/sniklaas/> ; <http://www.sint.nl/> ; <http://sinterklaas.pagina.nl/> ; <http://www.sinterklaasplein.nl/> ; <http://members.nbci.com/pietenweb/> ; <http://www.sinterklaasbv.nl/> ; http://www-astro.physics.ox.ac.uk/~erik/sint/sint_nl.html/

18. KOLKO (Beth E.), NAKAMURA (Lisa) en RODMAN (Gilbert B.). *Race in Cyberspace. An introduction*. In: KOLKO (Beth E.), NAKAMURA (Lisa) en RODMAN (Gilbert B.) red. *Race in Cyberspace*. New York/London, Routledge, 2000, p. 4.

19. Een uitstekende inleiding op deze materie vormt *The Battle for Christmas*, waarvan de essentie in het Nederlands terug te vinden is in de publicatie van GHESQUIERE (Rita). *Van Nicolaas van Myra tot Sinterklaas*. Leuven, Davidsfonds, 1989.

20. van Leer ontluistert deze mythe door aan te tonen dat de veralgemening van pakjesavond in Nederland net te wijten is aan de toenemende commercie die na de Tweede Wereldoorlog zijn intrede deed: VAN LEER (Mirjam). *Wederkerigheid in een surprise. Sinterklaasgeschenken vanuit historisch-sociologisch perspectief*. In: KOMTER (Aafke) red. *Het geschenk. Over de verschillende betekenissen van geven*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 1997, p. 78.

21. Onder de noemer 'Sinterklaasgeheimen' wordt er op een supermarktsite (<http://www.wccolmschate.nl/sinterklaasgeheimenframe.htm/>) uit de doeken gedaan dat niemand met zekerheid weet welke huidskleur Pieten oorspronkelijk hadden en dat ze hun epitheton ornans te danken hebben aan langdurige blootstelling aan schoorsteenroet.

22. 'In Nederland worden dit jaar 14,1 miljoen Sinterklaasgedichten geschreven', 2Vandaag/NIPO-onderzoek 4 december 1996.

23. 'Sinterklaas nog steeds springlevend : dit jaar 11,9 miljoen gedichten, 6,2 miljoen surprises en 800 miljoen aan cadeaus', 2Vandaag/NIPO-onderzoek 2 december 1998.

24. VAN MARLE (Jaap). De achilleshiel van Sint-Nicolaas. *Volkskundig Bulletin. Themanummer Sinterklaas en de kerstman: concurrenten of collega's? Rituelen – commercie - identiteiten*

VIJF NIEUWE MOORDLIEDEREN UIT OOST-VLAANDEREN

Willy BRAEKMAN

Onder de vele soorten marktlie­deren nemen de moordzangen een heel bijzondere plaats in. Ze zijn steeds gebonden aan echt gebeurde feiten die meestal ook gelokaliseerd en gedateerd zijn. Hier doet zich de interessante mogelijkheid voor de gegevens, zoals ze soms uit krantenverslagen of/en rechterlijke dossiers bewaard zijn, te vergelijken met wat de zanger ervan heeft gemaakt.

Meestal blijkt echter dat deze laatste slechts weinig feitelijke en materiële gegevens over de door hem bezongen zaak te zijner beschikking had. Men vermoedt dat hij zijn informatie in de regel putte uit beknopte krantenberichten of, in het beste geval, uit het uitvoerig verslag over de rechtszaak in een plaatselijke krant.

Moordliederen spelen in op de sensatiezucht die aan de mens van alle tijden eigen is. Ze sloten aan bij wat actueel was, wat gedurende een korte tijd sterk in de belangstelling stond. Een moordlied was voor de markt­zanger dan ook steeds een vaste waarde die hem een grote, aandachtige en kooplustige schare toehoorders garandeerde. Een moordlied kreeg op zijn blaadje dan ook een opvallende, de aandacht trekkende plaats.

Het moordlied heeft ook bij de volkskundi­gen steeds een bijzondere belangstelling gekend. Vele onderzoekers hebben er studies aan gewijd ⁽¹⁾ en talloos zijn de bijdragen die over afzonderlijke liederen in vele tijdschriften zijn verschenen. ⁽²⁾ Toch duiken nog geregeld dgl. liederen op die nog niet eerder werden gesignaleerd. ⁽³⁾ Vijf ervan, die betrekking hebben op moorden gepleegd in Oost-Vlaanderen, laten we hier chronologisch geordend volgen. Ze dateren van het eind van de achttiende tot het midden van de negen-

tiende eeuw en zijn gerelateerd aan moorden gepleegd te Berlare, St.-Niklaas, Elversele, Haasdonk en Huise.

1. Een weduwe en haar kind omgebracht te Berlare (1798)

Een roofmoord gepleegd in het Oostvlaamse Berlare is het onderwerp van een marktlied gedicht en gezongen door Marie Gillis. Het komt voor, samen met twee andere liederen, op een kwarto-blaadje dat zich in de bibliotheek van de Gentse Universiteit bevindt. ⁽⁴⁾ Over deze markt­zangeres is niets bekend. Ze is zeker niet te verwarren met haar naamgenote die eigenlijk Gilissen heette en in Sittard (NL) in 1834 geboren werd. ⁽⁵⁾ De zangeres die het lied uit 1798 schreef kan dus onmogelijk dezelfde persoon zijn. Het is dus vooralsnog een geheimzinnige figuur, van wie nog meer liederen uit het einde van de achttiende eeuw bewaard zijn. ⁽⁶⁾

De aanleiding tot dit nog niet eerder gedrukt lied was een brutale moord die Berlare in rep en roer had gebracht. ⁽⁷⁾

Op de wijk Daal woonde een zekere Marie Colette van Overloop, de weduwe van Pieter François van Raemdonck met haar zoontje Jean-Baptist, toen ongeveer drie jaar oud. Ze woonde er op een boerderij die ze na de dood van haar man, met de hulp van een dagloner zo goed en zo kwaad als dat mogelijk was, verder uitbaatte. Een zekere Francies van Lokeren, geboren te Zele (° 1759), woonde sinds lang te Berlare aan "den hoogwegh", in de buurt van de herberg "La bonne vie", samen met zijn echtgenote die Van Linten heette.

De veertigjarige Van Lokeren had enige tijd als dagloner gewerkt bij de weduwe van P.F. Van Raemdonck maar reeds een paar weken vóór de feiten was dat niet langer het geval. Zijn plaats werd toen ingenomen door Emanuel de Vos, wiens vrouw de nicht was van de weduwe van Raemdonck.

In de nacht van 18 op 19 Brumaire van het jaar VII van de Franse Republiek (8-9 november 1798) werd deze vrouw vermoord. De burens ontdekten haar lijk 's anderen-daags. Marie Colette Van Overloop had met een stok enkele slagen op het hoofd gekregen en stak, toen ze gevonden werd, met haar hoofd in een kuip met karnemelk. Ze was geheel gekleed maar zonder kousen, schoenen of hoofddeksel. Haar zoontje trof men aan in de kelder, ondergedompeld in een kuip zoete melk.

Allerlei goederen, geld en juwelen bleken uit het huis geroofd. Deze trof men kort nadien aan in het huis en de stallen van Van Lokeren. Deze ontkende echter ook maar iets met de moord te maken te hebben, de goederen die in zijn huis werden gevonden, had hij nog nooit te voren gezien ... De getuigenissen van familieleden van de vermoorde en van mensen uit de buurt waren echter zo bezwarend dat hij door het Assisenhof te Gent op 23 Floréal van hetzelfde jaar VII (1-2 mei 1799) tot de guillotine veroordeeld werd. Hij werd op 6 mei naar de plaats van executie - wellicht te Gent - gebracht "revete [*sic*] d'une chemise rouge".

Tot daar de achtergrond.

De tekst van het marktlied wordt voorafgegaan door het

"Relaes, getrokken uyt de Criminele Sententie, Uytgesproken door het Tribunael Crimineel van het Departement van de Schelde, zittinge tot Gend, ten laste van Francies Van Lokeren, geboortig van Beirleere, oud beth de 40 jaeren; op den 23 Floréal 7ste jaer, en uytgevoert den 27 dito, naer de Guillotine komende bekleed met een rood Hemde."

Daarop volgt een uittreksel uit het vonnis. In de Franse tijd werden doodsvonnissen dikwijls ook gedrukt en op openbare plaatsen aangeplakt. Dit is heel waarschijnlijk ook voor dit vonnis het geval geweest en het was wellicht dit gedrukt vonnis - dat ik echter niet heb teruggevonden - dat de bron was voor het "Relaes" van de zangeres. Ze heeft dit dan wel met emotioneel geladen adjectieven aangedikt en in het lied zelf nog verder in de verf gezet.

Volgens haar was Van Lokeren

overtuygt van op den 18 of 19 Brumaire ingebroken te hebben, by middel van eene Leeder in een huys, bewoond door eene Weduwe met haer Kind, oud beth de 3 jaeren, alwaer den Grauwzaemen langten tyd geld en kost hadde gewonnen, en naer de zelve Weduwe viamentó geslaegen te hebben en ziende dat zy niet dood was, heeft dien barbaer de gemassakreerde (9) Weduwe gesteken met haer hoofd in een Kuype met Keiremelk, en daer in ellendig laeten versmagten, en daer naer het onnoozel (10) Kind als een Lammeken, ook gesteken in een Kuype zoete Melk, tot dat het daer in met veel migerie (11) is gestorven, waer naer den voornoemden Moordenaer heeft geopende Koffers, Kassen, Kelder Sc.*? (terwyl (12) hy den keer van het huys wel kende) en aldaer gestolen veel Goederen, Geld, Kleederen, Lynwaed, Spek en voordere Effecten, het geen aldaer was te bevinden, alles breeder te verstaen in dit Treurig Lied.

Daarop volgt dan het zesstrofige lied dat gezongen dient te worden op de welbekende "Stemme Van den bekeerden Zondaer". (13) De tekst ervan wordt voorgesteld als een "confessie" van de veroordeelde die een spiegel wil voorhouden aan "bloedzugtige" mensen en "vrekkaers" (14):

Komt al by en wilt aenschouwen,
Menschen ziet myn droevig lot,
't Geen my nu komt berouwen,
Maer te laet, ô grooten God!
De boll' is ten eynd geloopen,

Spiegelt u bloedzuchtig mensch,
 En vrekkaers met g'heel hoopen,
 Die noyt heeft den vollen wensch.
 2 Ik die kwam myn brood te winnen
 By een zeker weduw'vrouw, 10
 Met haer kind, ô dwaeze zinnen !
 Bragten my in het benouw;
 Ik en was daer niet te vreden,
 Met myn eerlyk gewin,
 'k Heb anders gedacht dan heden, 15
 Met eenen verwoeden zin.
 3 'k Wist dat deze goede vrouwe,
 Spaerde voor haer kindjen kleyn,
 Om het zelve t'onderhouden,
 En wanneer zy oud zou zyn, 20
 Geld en kleeren en juweelen,
 Ik die niet en was te vreen,
 Dacht ik zal wel mede deelen,
 Ben op eenen nacht gereen
 4 Met een leer, als alles ruste, 25
 En gebroken in haer huys,
 Vol van vreedheyd, moorders lusten,
 Met een stil en valsch gedruys,
 'k Heb de weduw' vastgenomen,
 Die daer kermde vol geklag, 30
 Zonder schrik en zonder schroomen,
 Haer gegeven van menig flag.
 5 Met een stok, tot zy geweken,
 En gevallen is ter aerd,
 Maer z'en was nog niet bezweken, 35
 Voordsgaend' in myn vreedden aerd,
 Heb haer lichaem vastgenomen,
 En gesteken in eene stand
 Vol keiremelk, waer z'heeft bekomen,
 's Levens eynd, door myn vreed hand. 40
 6 't Kindeken dat op my lachte,
 Als een lammeken, eylaes!
 Ik als beul dit niet en achte,
 Heb het geslegen dwaes,
 En dan in de kuyp gesteken, 45
 Die vol was met zoete melk,
 Tot dat het als een schaep bezweken
 Is, menschen spiegelt uw elk.
 7 'k Heb daer alles med'genomen 50
 Geld, kleeren en lynwaed,
 Zonder schrik en zonder schroomen,
 Jae tot het spek, maer 'tis te laet,
 't Onnoozel bloed komt vraek te vraegen,

De wet der Fransche, gelyk gy ziet,
 Hebben hand aen my geslaegen 55
 Voor al myn moorders verdriet.
 8 En my heden condemnéren
 Tot het scherp der guillotin.
 Menschen al die hier passeren,
 En dit treurspel komt te zien, 60
 Bid doch dat het Opperwezen
 Mag vergeven al myn kwaed,
 En wilt g'al daer vry van wezen,
 Volgt het geen u diend tot baet.

5. Metafoor ontleend aan het bolspeel; het spel is uit. 7. *vrekkaers*: vrekken, gierigaards. 23. *ik zal wel mede deelen*: ik zal mijn deel daarvan hebben. 24. *gereen*: gereden, hier: gegaan. 25. *leer*: ladder. 38. *stand*: houten kuip.

2. Drievoudige roofmoord te Sint-Niklaas (1805)

Op de Grote Markt van de hoofdplaats van het Waasland woonde Joannes Andilles, ongeveer honderd jaar oud samen met zijn zuster Joanna, oud circa 85 jaar. Een nicht, Anna-Marie van Haete, oud vier à vijfenvijftig jaar, woonde bij hen in. Het drietal baatte samen een winkel van linnengoed uit. Ze hadden de reputatie er heel warmpjes in te zitten.

In de nacht van 30 november op 1 december 1805 werden ze alle drie op gruwelijke wijze om het leven gebracht. Toen op 1 december de winkel niet op het gewone uur open ging, werd al vlug de politie verwittigd. Die drong de woning binnen en vond een echt bloedbad. De hoogbejaarde Joannes Andilles lag met zijn gezicht in de asse van de open haard. Hij was "zoo jammerlyk geslagen ... dat de schotel van zyn hoofd by brokken hangde en de herssens op den grond laegen". Zijn zuster vond men met "de hals afgesneên, en in haer bloed versmagt". Nicht Anna-Marie "die had eene snée dweirs over haer kinne, en dan ook met haeren hals afgesneên". Een echt bloedbad was het "zoo dat den gandschen vloer met den bloede besmeurt was, ende geloopen tot aen de voor-deure".

Men vermoedde dat het om een roofmoord ging en dat de slachtoffers “van eene groote somme geld zoude[n] berooft zyn”. Van de daders was vooralsnog geen spoor. Wél zag men dat er op de tafel vier “taillooren” stonden, waaruit men meende te moeten afleiden dat de slachtoffers met de moordenaar “eerst geëten hebben, voor dat ze op deze bovengemelde manier jammerlyk omhals zouden gebragt zyn”.

Deze informatie lezen we op de voorkant van een quarto-blaadje. Op de achterkant volgt het hiernavolgende “Treur-Gezang”. (15) Het lied is van Jan Garwig, een bekende Brugse marktzanger. (16) Het werd gezongen op het ogenblik dat er van de dader nog geen spoor te bekennen was. De zangwijze was bijzonder populair. (17)

Treur-Gezang op ‘t boven-gemelde.

Stemme : van den Zee-vaerder.

I

Den arglist door duyvels raed,
Die groeyt nog alle dagen,
Soo men bespeurt in ‘t Adams zaed,
Het welk is te beclaegen,
De geldzucht en bloeddorstigheyd *bis* 5
Heeft nu al menig mensch verleyd,
En in zyn bloed doen smooren,
Nochtans komt men ten allen kant,
Soo wel in Vlaeder als Brabant,
Niet als van droefheyd hooren. 10

2

‘t Roept vraek tot in het hemels perk,
Het geen men komt bespeuren
Aen Godt zyn heylige kerk,
‘t Is weird om te betreuren.
Wanneer men overdenken gaet *bis* 15
De schroomelyke grouwel-daed,
Die heden is bedreven,
Tot Sinte Nicolaes op de Merkt,
Daer zyn dry mensen, ag wat smert!
Vreedzaam benomen ‘t leven. 20

3

Den eersten December, oplet,
Quam men aldaer bespeuren,
Door dagbaer Heeren van de Wet,
Naer middag ten dry uren,
Doen de deure geopent was, [*bis*] 25
Vonden zy in de keuken ras,
Andilles in de asschen,
Geslagen, vrienden vry gelooft,
By brokken d’herssens uyt syn hoofd
En in zyn bloed gewasschen. 30

4

Joanna, die syn Zuster was,
Lag ook, wat grouwzaemheden,
Als een Maertelaeres, eylaes!
Met den hals afgesneden.
Anna-Marie, de Nichte van [*bis*] 35
Andilles en zyn Zuster dan,
Was ook het hert gemorzelt,
En daer by den hals en haer kinn’
Was zy met een mes afgesneen
En in haer bloed verknorzelt. 40

5

Men vond daer op de tafel staen,
Een kan en vier taljooren,
Met eenig spys daer aen gelaen,
Al of zy van te vooren,
Met de daders of dader, vat, [*bis*] 45
Nog mogelyk geëten had,
Voor zy zyn doodgeslagen,
En afgesneden, onbevreesd,
Den hals zoo men doet aen een beest,
Sulks moet aen Godt mishaeen. 50

6

Men zegt voorzeker, en gelooft,
Dat men daer heeft bevonden,
Twee duuzend guldens geld gerooft,
In zakken toegebonden,
En nog meer ander winkel-goed, [*bis*] 55
Die Andilles, den ouden bloed,
Verkocht om by te leven,
Den welken met zyn Suster, ag !
En Anna-Maria zyn Nigte lag,
Al in hun bloed gesteven. 60

hebben, voor dat ze op deze bovengemelde manier jammerlyk omhals zouden gebragt zyn, waer van den daeder ofte daeders nog onbekent zyn.

TREUR-GEZANG op 't boven-gemelde:

Stemme: van den Zee-vaerder.

Die arglist door duyvels raed,
 Is groeyt, nog alle dagen,
 Soe men bespeurt in 't Adams zaed,
 Het welck die beslaezen
 De geldzucht en bloeddorstigheyd bis
 Heest nu al eenig mensch verleyd,
 En in zyn bloed doen, smooeren,
 Nochtans haer menten allen (dian),
 Soe wel in Misde als Brabon,
 Niet als van droefheyd hooren
 'Roep vrack' (soe) het hemels perk,
 Het geen men homt bespeuren
 Aen Godten zyn beylige kerk,
 'Is wind om te bespeuren,
 Waanneer men overdenken gaet bis
 De gebroeylyke grouwbe-daed
 Die heden is bedreuen
 Tot Sint Nicolies op de Merkt
 Daer zyn dry menschen ag, wat smert
 Vreedzaam benomen, 't leven,
 Den eersten December oplet,
 Quam twee zelden bespeuren,
 Door d' sijnbaer Heeren 'an de Wet,
 Naeg middag, ten dry uren
 Doen de deure' geopeut was,
 Vonden zy in de ketenen ras,
 Andilles in den aschen
 Geslagen, vlieden-vry geloof;
 by brosked d' herssens uyt syn hoofd,
 En in zyn bloed gewasschen.
 Jozeph die syn Zuster was
 Lag ook wat grouwaemheden
 Als Eed Misde laores, eylates
 Met den hals af esneden.
 Anna-Marie de Nichie van

Andilles en zyn Zuster dat
 was oov' het hert gemorzelt,
 En daer by den hals en haer zind
 Was zy mee een mes afgesneen,
 En in haer bloed verknorzelt.
 Men vond daer op de tafel staen,
 Een Kaas en vier taljoren,
 Met eenig spys daer aen gelast,
 Al of zy van te vooeren,
 Met de paders of vader vat,
 Nog mogetyk geeten had,
 Voor zy zyn doodgeslagen,
 En afgesneden onbevrees
 Den hals, en men doerfaen een beest,
 Sulke moet sen Gods mishaezen
 Men sogt voo' zeker, en geloofs
 Dat men daek heeft beyonden,
 T' een d'nyveed guldens geld berooft,
 In zakken toegebonden,
 En nog niet ander winkel goed,
 Die Andilles den ouden bloed
 verlegt om by te leven,
 Den welken met sijn Suster ag!
 En Anna-Mie zyn Nigte lag,
 Al in hun bloed gesteven,
 Dinkt eens hoe de Wet-gevers daer,
 Die dees moorden aenschouden,
 gonden vol angst ende bezwaer,
 En hun herten benouden,
 Als zy daer zagen omgebragt,
 Dees lieden in hun bloed verstragt
 Van schrik ryzen eens haren,
 Daerom dan menschen wie ge zyt,
 Bid Godt om gratie t' allen tyd,
 Dat hy ons wilt bewaeren. Eynde.

Gerymt en gezongen door Jan Garwig.

1994/5/30

7

Dinkt eens hoe de Wet-gevers daer,
 Die dees moorden aenschouden,
 Stonden vol angst ende bezwaer,
 En hun herten benouden,
 Als zy daer zagen ombegragt, [bis]
 Dees lieden in hun bloed versmagt,
 Van schrik ryzen eens haren,
 Daerom dan menschen, wie ge zyt,
 Bid Godt om gratie t' allen tyd,
 Dat hy ons wilt bewaeren.

65

70

Eynde

1. arglist: sluwheid, hier wel veeleer boosheid. 3. Adams zaed: het mensdom. 7. smooeren: verstikken. 11. hemels perk: de hemel. 20. Vreedzaam: lees wreedaardig. 22. bespeuren: een onderzoek instellen. 40. verknorzelt: vermorzeld, verstikt. 42. taljoren: eetborden. 45. vat: versta het. 56. bloed: stakker. 67. eens: lees ons.

3. Ontaarde vader vermoordt dochtertje te Elversele (1825)

Op de wijk Kettermuit te Elversele woonde de dagloner Franciscus Xaverius De Kimpe, geboren te Hamme, met zijn vrouw Anna Catherina van Steenput. Ze hadden een dochter Petronella. De Kimpe verloor enkele jaren na de geboorte van zijn dochter zijn vrouw. Kort nadien hertrouwde hij met Amelie van Kersschaver, ongeveer twintig jaar jonger dan hij, met wie hij nog twee dochters had, Johanna Jozefa en Regina.

Francies De Kimpe had op het dorp geen goede reputatie. Hij probeerde met allerlei middelen het “weezen geld” van zijn dochter Petronella in handen te krijgen. Dat was een som van elf à twaalf honderd guldens courant geld welke aen genoemde zyne dogter toekwam ten hoofde van haere overledene moeder en die men rens-gewijs voor eenen bepaalden tyd had uitgegeven aan Frederik Bolssens te Elversele. (18)

Toen Bolssens aan de vader duidelijk had gemaakt dat hij dit geld nooit zou in handen krijgen, besloot die zijn dochter te vermoorden.

Verscheidene keren poogde hij het kind in zijn slaap te verstikken. Petronella, toen ongeveer tien jaar oud, leefde in grote angst. Aan een oudere vriendin, Maria Theresia Van Denter (17 j.) zei ze op een bepaalde dag:

ik wilde wel dat ik mijne eerste communie gedaen hadde, want ik vrees dat ik ze nooit zal mogen doen, vermits mijn vader altijd verdreigt mij te versmooren en capot te maken.

In januari 1825 beval De Kimpe op een zondagmorgen aan zijn rosharige dochter, voor ze naar de kerk gingen, nog eerst een “maremitte water” te gaan halen in een waterput op tien stappen van het huis. Hij sloop haar achterna en duwde haar in de put. Het kind riep om hulp, een jonge “dienstknecht”, Francies Van Dieren, hoorde het, snelde toe en hielp het kind uit de put kruipen.

Toen ook deze poging mislukt was, riep De Kimpe de hulp in van zijn buurman, Jacobus Vanwalle, “holleblokmakersgast”, afkomstig uit Nieuwkerken. De dertigjarige Vanwalle was gehuwd met Joanne Marie De Smet, 24 jaar. De toen vijfenveertigjarige De Kimpe beloofde hem een deel van het “weezen geld” van Petronella als hij hem hielp ze om te brengen.

Op zondag 13 februari brachtten ze hun plan ten uitvoer. Ze vertelden aan hun respectievelijk echtgenoten dat Petronella met Vanwalle naar de vroegmis te Sint-Niklaas zou gaan. De Kimpe hielp zijn dochter bij het aankleden en als ze vertrekkens gereed stond, kwam zijn buurman haar halen. De beide vrouwen lagen nog te bed. Vanwalle vertrok met het elfjarige meisje, maar De Kimpe ging mee naar buiten en beiden verdronken het kind in een gracht niet ver van zijn huis.

Daarop keerde De Kimpe terug naar huis en Vanwalle haastte zich alleen naar Sint-Niklaas. Vandaar ging hij naar Haasrode en keerde rond de middag naar huis terug. Ondertussen had men het lijkje reeds gevonden. Vanwalle beweerde met het kind naar de “vijf ure misse” te Sint-Niklaas te zijn geweest. Bij de ingang van de kerk was hij in het gedrang het kind kwijtgeraakt. Hij meende dat “die roste beest” na de mis alleen naar huis was teruggekeerd en daarbij in de gracht of put gelopen was.

Het duurde echter niet lang of de waarheid kwam aan het licht. Op 19 februari werden beiden opgesloten (zie afbeelding).

De vader en de buurman bleven wel halsstar-rig alles ontkennen, maar het mocht niet baten. Ze werden door het Assisenhof te Gent op 2 september 1825 tot de doodstraf veroordeeld. Hun echtgenotes werden van medeplichtigheid vrijgesproken. De Kimpe probeerde nog zijn proces voor het Hof van Cassatie te laten overdoen, maar dat lukte niet.

Op 21 maart 1826 werden beiden om 12 uur op de markt van Sint-Niklaas onthoofd, in aanwezigheid van de griffier van de het

PROVINTIE
VAN
OOST-VLAENDEREN.

ARRONDISSEMENT
VAN
DENDERMONDE.

IN DEN NAEM DES KONINGS.

Wy FERDINANDUS-JOSEPHUS EEMAN,

Regter ter instructie van het arrondissement van Dendermonde.

Belasten en bevelen aen alle Deurwaerders en andere uytvoerders der openbaere magt, alhier in de gevangnisse te leyden

gemaecte Francis Xavierus De Kimpe en Jacobus Van Walle, beiden te Elverselo, beticht van op zondag 13. d'zer maand in den vroegen morgen omgebracht in eenen graech verdronken te hebben gevonden? Betichtte De Kimpe oud 17 jaar, dogter van den verster betichtte? — — — — —

belasten den Cipier der zelve gevangnisse van hem in hegtenis te houden tot naerder bevel, als ook allen uyvoerder der openbaere magt de sterke hand te bieden tot de volbrenging van het tegenwoordig bevel, ten welken eynde wy hebben geteekend.

Gedaen te Dendermonde in het Cabinet van instructie, den 10. Febr. 1825.

Ferdinandus-Josephus Eeman

Assisenhof en natuurlijk ook van een grote menigte toeschouwers.

Op de markt stonden toen ook twee zangers, de bekende Jacobus Hendrik Arens uit Sint-Niklaas en Van Borem, die hem dikwijls vergezeld. Ze zongen een lied over deze wrede moordzaak en verkochten een blaadje dat speciaal voor deze gelegenheid was gedrukt. (19) Het is een folio-blad, langs beide zijden bedrukt. Op de voorkant staat een primitieve

houtsnede, gevolgd door een kort prozarellaas van de moord, waarbij de namen "om beterswille" - zo heet het - verzwegen worden (zie afbeelding). Op de achterkant volgt dan het lied. Het blaadje werd gedrukt bij "A.-F. Bruers, Zoon", wiens vader Antonius zich in 1806 in de hoofdstad van het Waasland was komen vestigen. (20) In 1826 had hij blijkbaar zijn drukkerij reeds aan zijn zoon overgelaten.

DOOD VONNIS

Uyt gesproken door het Gerechts-
Hof van Oost-vlaenderen, zitting
houdende te Gend, den 1. en 2.
September 1825.

DIE twee moordenaars van Elvaranle wiens namen ik verzwijge den
Vader van het vermoord Dogterken overtuygt door zes en dertig getuy-
gen van zyn eygen dogter al jaeren oud verscheyde maal te willen
Vermoorden, en talkens mistukt, over een somme Weeze-Geld die het
Dogterken van haere overledene Moeder moest erven, en eyndelyk zynen
Gebuerman uyt gekogt te hebben voor een beloofst gadoelte, der zelve
Penningen, hebben met opgezette wille het Dogterken dry akkers lands
van hunne wooninge in eenen waterput gedragen, terwyl het Dogterken
weende, en bidde voor zyn loven, hebben haer den mond toegestopt,
ouder het water gehouden, en Moorddilig vermoord, naer deze grouwel-
daed gingen zy nae hunne wooninge den Vader van het kind ging by
den bezitter van het Weeze-Geld, zeggende gy zult my nu het Geld
moeten al geven, want myn kind is dood maer den bezitter van het
Geld kwaed vermoeden hebbende heeft hem overgedragen aen de Weth,
zy wierden beyde gevangen zelfs wierd den Vader betigt van over de
zelve Penningen die den bezitter hem geweygert hadde zyne Schuer
verbrand te hebben, den Vader; en zynen gebuer zyn overtuygt en
verwezen om het hoofd afgeslagen te zyn door de Guillotien, welke
Straffe ten uytvoer is gebracht.

Te St-Nicolaes, op de merkt den 21 Maert 1826.

Verders te verstaen in het volgende.

Het lied, dat gezongen dient te worden op een heel bekende wijs, ⁽²¹⁾ is bewaard op een blaadje dat op de dag en de plaats van de executie werd verkocht. Dergelijke blaadjes zijn bijzonder zeldzaam. De meeste moordliederen die tot ons zijn gekomen, staan op blaad-

jes waarop ook nog andere liederen voorkomen. Ze werden wellicht gezongen op markten en pleinen in de weken na de moord, vóór het proces en de uitvoering van het vonnis en nog weken nadien, tot zolang de zaak enige actualiteitswaarde had.

Blaadjes die bestemd waren om op de dag en plaats van de executie zelf verkocht te worden, bevatten in de regel alleen het moordlied. Het zijn meestal enkele blaadjes in folio-formaat en ze hebben dikwijls ook een hout-sneede. Een prozarellaas, een uittreksel uit het vonnis of een deel van een krantenverslag, dienen als verdere bladvulling. (2²)
Ziehier de tekst van het lied.

GEZANG

Op de vrede Kinder Moord begaen tot Elversele, Distrikt Sinte Nicolaes, 13 February 1825, door eenen Vader, met mede hulpe van zynen gebuer, uytgewerkt op zyne eygene Dogter elf jaeren oud. Verzwyge de Naemen om beters wille.

Stemme : De moorinne van america.

1

't Vreedste dier van al
Noeyt zyn jongskens hind'ren zal,
Maer het loopt door 't woud,
Zoeken voor hun onderhoud.
Hoe is 't mogelyk, 5
Dat op 't aerderyk,
Eenen vreden Man
Zyne kinderen dooden kan.
Zoo men in dees treurig Lied
Eene klaere preve ziet. 10

2

Eenen Man in trouw
Met een deugdzam brave Vrouw,
Won een Dogter zoet,
Die met liefde wierd gevoet,
Maer, wat smerte groot, 15
Zyne Egt genoot
Word in 't graf geleyd.
Hy ertrouwt naer korten tyd,
Maer 't bouleeren, dag en nagt,
Heeft hem tot ruien gebragt. 20

3

Dees Dogterken zoet,
Had zyn Weeze-geld en goed.
Ziet den Vader gaet
By een Advokaet om raed,
Die hem heeft verteld, 25
Dat hy 't Weeze-geld,
Noeyt niet erven kan,
Waer op dien vreden Man
Wilt zyn eygen vleesch en bloed
Moorden om zyn geld en goed. 30

4

O vlok waerde goed,
Ziet wat eenen Vader doet,
Als een' Abraham,
Brendg hy het onnoozel lam,
Elf jaeren oud, 35
Werpt haer in het woud,
In den water vloed,
Maer een pagters Zoon met goed
Die daer aengekomen was,
Trok haer uyt den water plas. 40

5

Hy heeft haer verlost,
Of 't had haer de dood gekost,
Waer op dat dien vaer,
Dien vreden moordenaer,
Dag en nagt studeert, 45
En met list probeert,
Om zyn vleesch en bloed,
Te doen sterven om zyn goed.
Als een monster der natuer,
Spreekt hy met zynen gebuer. 50

6

Voor een somme geld,
Heeft hem den gebuer verzeld,
Sleurde met geweld,
't Dogterken tot in het veld,
Schoon zy met oodmoed, 55

GEZANG

Op de vreedse Kinder Moord begaen tot Elversele, Districtt Sinte Nicolaes, 13 February 1825, door eenen Vader, met mede hulpe van zynen gebuer, uytgewerkt op zyne eygene Dogter elf jaeren oud. Verzwylge de Naemen om beters wille.

Stemme; De moorinne van america.

T vreedste dier van al
noeyt zyn jongskens bind'ren zal
maer het loopt door 't woud
zoeken voor hun onderhoud
hoe is 't mogelyk
dat op 't aerderyk
eenen vreeden Man
zyne kinderen dooden kan
zoo men in dees treurig Lied
eene klaere preve ziet.

Eenen Man in trouw
met een deugdzaam brave Vrouw
won een Dogter zoet
die met liefde wierd gevoet
maer wat smerte groot
zyne Egt genoot
word in 't graf geleyd
hy ertrouwt naer korten tyd
maer 't bouleeren, dag, en nagt
heeft hem tot ruinen gebragt.

Dees Dogterken zoet
had zyn Weeze-geld, en goed
ziet den Vader gaet
by een Advocaet om raad
die hem heeft verheld
dat hy 't Weeze-geld
noeyt niet erven kan
waer op dien vreeden Man
wilt zyn eygen vleesch, en bloed
moorden om zyn geld, en goet.

O vloek waerde goed
ziet wat eenen Vader doet
als een' Abramam
brengt hy het onnoozel lam
elf jaere oud
werpt haer in het woud
in den water vloed
maer een pagters Zoon met spoed
die daer aengekomen was
trok haer uyt den water plas;

Hy heeft haer verloft
of 't had haer de dood gekost
waer op dat dien vaer
dien vreeden moordnaer
dag, en nagt studeert
en met list probeert
om zyn vleesch en bloed
te doen sterven om zyn goed
als een monster der natuer
spreekt hy met zynen gebuer.

Voor een somme geld
heeft hem den gebuer verzeld
sleunden met geweld
't Dogterken tot in het veld
schoon zy met oodmoed
riep in traenen vloed
Vader laet my gaen
ik en heb geen kwaed gedaen
ach Vader om Jesus zoet,
ik bid U my niet dood en doet.

Dien tyran verblind
hoord geen klagten van zyn kind
zy stopten den mond
van zyn eygen kind terfond
s'hebben vreed van moed
het onnoozel bloed
in 't water versmagt
vast gebonden in den gragt
naer dees vreedse grouweldien
zyn zy spoedig weg gesaen.

Gods rechtveerdigheyd
borgt maer hy en scheld niet kwyt
want de vreck, en straf
daelt den hoogen Hemel af
zy vtaegden kortom
g'heel de Weeze som
maer wierden verdagt
als Moordenaers op gebragt
door de Regters onderhoord
beyde pligtig aen de moord.

De getuygen al
Zes-en-dertig in 't getal
den Eed af geleyd
hebben de waerheyd gezeyd
den Vader betigt
als eenen booswigt
dat hy door het vreck
noch verbrand had eene Schuet
om dat hem het Weeze-geld
niet terfond en' wierd geteld.

S' hebben hun misdact
aen het Edel Majestraet
openlyk beleyd
hun Sententie wierd bereyd
om het opperdeel
op het moord Tooneel
beyde tot hun straf
te worden gesneden af
door de vreedse Guillotien
tot Sinte Nicolaes te zien.

Zy riepen, ach God
ziet het schrikbaer moord Schavot
daer wy tegen dank
moeten sterven door bedwank
'k voel den oogenblik
hoe myn kind van schrik
beefden als een lam
als ik 't dierbaer leven nam
Hemel 't is den zelve staet
maer wy sterven voor ons kwaed.

Zy roepen vol rouw
adieu kinders, adieu Vrouw
adieu menschen al
adieu g'heel het aerdsche dal
ons verdiende lot
is het moord Schavot
van de Guillotien
daer wy 't mes geslepen zien
helpt ons Jesus door uw pyn
wilt ons Ziel gedagig zyn

EYNDE.

Gezongen door ARENS, en Van BOREM.

Te St.-Nicolaes, uyt de drukkerij van A.-F. BRUERS, Zoön.

Riep in tranen vloed: "Vader, laet my gaen, Ik en heb geen kwaed gedaen, Ach, Vader, om Jezus zoet, 'k Bid u my niet dood en doet!"	60	Op het moord Toneel, Beyde tot hun straf Te worden gesneden af, Door de vrede Guillotien, Tot Sinte Nic'laes te zien.	100
	7		11
Dien tyran verblind, Hoord geen klagten van zyn kind, Zy stopten den mond, Van zyn eygen kind terstond. S'hebben, vreed van moed, Het onnoozel bloed, In 't water versmagt, Vast gebonden in den gragt. Naer dees vrede grouweldaen, Zyn zy spoedig weggegaen.	65 70	Zy riepen: "ach God, Ziet het schrikbaer moord Schavot, Daer wy tegen dank, Moeten sterven door bedwank. 'k Voel den oogeblik, 105 Hoe myn kind van schrik, Beefden als een lam, Als ik 't dierbaer leven nam. Hemel, 't is den zelve staet, Maer wy sterven voor ons kwaed?"	110
	8		12
Gods rechveirdigheid, Borgt maer hy en scheld niet kwyt, Want de vraek en straf, Daelt den hoogen Hemel af. Zy vraegden kortom, G'heel de Weeze som, Maer wierden verdagt Als Moordenaers, op gebragt Door de Regters onderhoord, Beyde pligtig aen de moord.	75 80	Zy roepen vol rouw: "Adieu kinders, adieu Vrouw, Adieu menschen al, Adieu g'heel het aerdsche dal, Ons verdiende lot, Is het moord Schavot, Van den Guillotien, Daer wy 't mes geslepen zien, Helpt ons, Jesus, door uw pyn, Wilt ons Ziel gedagtig zyn".	115 120
	9		
De getuygen al, Zes-en-dertig in 't getal, Den Eed af geleyd, Hebben de waarheyd gezeyd, Den Vader betigt, Als eenen booswigt, Dat hy door het vuer. Noch verbrand had eene Schuer, Om dat hem het Weeze-geld, Niet terstond en wierd geteld.	85 90		
	10		
S'hebben hun misdaet, Aen het Edel Majestraet, Openlyk beleyd, Hun Sententie wierd bereyd, Om het opperdeel,	95	Eynde 10. <i>preve</i> : cf. Fr. <i>preuve</i> , bewijs. 14. <i>gevoet</i> : opgevoed. 19. <i>bouleeren</i> : verkwisten. 20. <i>ruien</i> : ruïne, failliet, bankroet. 31. <i>vlok waer-</i> <i>de</i> : waard vervloekt te zijn. 43. <i>vaer</i> : vader. 52. <i>verzeld</i> : vergezeld. 65. <i>moed</i> : gemoed, hart. 66. <i>onnoozel bloed</i> : onschuldig kind. 72. <i>Borgt</i> : geeft krediet, uitstel. 75. <i>kortom</i> : korte tijd daarna. 78. <i>op gebragt</i> : voorgeleid, opgepakt. 92. <i>Majestraet</i> : magistraat, heren van het gerecht. 93. <i>beleyd</i> : beleden, bekend. 94. <i>bereyd</i> : opgesteld, geveld. 95. <i>opperdeel</i> : hoofd. 96. <i>moord Toneel</i> : schavot. 104. <i>bed-</i> <i>wanck</i> : dwang. 105. <i>den oogeblik</i> : op dit oogeblik.	

4. Jong meisje door minnaar vermoord te Haasdonk (1845)

Op zondag 27 april 1845 werd een jong meisje van negentien op de wijk Heikapel in de bossen om het leven gebracht. Deze wijk werd aldus genoemd naar de kapel die daar stond en nog staat. Ze bevindt zich in de Beeldstraat op de grens tussen Haasdonk en Sint-Niklaas.

Deze dienstmeid, Hendrica van de Velde, had een minnaar en vermoedelijk was ze zwanger. Dat beviel de minnaar allerminst en hij besloot haar om het leven te brengen. Hij gaat met haar wandelen in een bos en steekt haar met een mes dood.

Deze gegevens zijn ontleend aan de teksten van twee marktlieiders die over deze moordzaak bewaard zijn. Hoewel deze zaak dus blijkbaar heel wat aandacht heeft gekregen,

heb ik er in de pers van die tijd zogoed als geen spoor van teruggevonden. Alleen meldt een krant van 4 mei 1845 dat “verleden zondag eene jonge dienstmeid van Temse in de bossen van Haasdonk vermoord is. Eén dienstknecht die men geloofd den dader van dit schelmstuk te zijn, is des anderen daegs aengehouden”.⁽²³⁾

Onverklaarbaar blijft waarom in latere nummers van deze krant geen verdere informatie over deze moord te vinden is en nog verwonderlijker is dat deze zaak niet door het Assisenhof van Oost-Vlaanderen is behandeld.⁽²⁴⁾

Wat daarvan de reden ook moge zijn, de teksten van beide hiernavolgende liederen bevatten voldoende informatie om ons een idee te vormen van het motief voor deze moord.

Gezang op de droeve moord

Geschied op het geheugt Eykapel genaemt, op de dochter genaemt henderica van de velde oud 19 jaer geboren te Temsche dienstmeyd den 27 april 1845.

Stem : Van Bertran

1

O droeve wereld, vol van ongelukken,
 En rukt zoo menig mensch in duyster graf,
 Ja vol van zonden ziet men hun wegrukken,
 Het schynt de straf komt van den hemel af.
 't Zal voor de jongheyd een exempel wezen, 5
 Voor al die deze droeve tyding hoort,
 Nooyt vreeder moord en kan er zyn beschreven,
 't Welk een menschelyk hert van schrik doorboord.

2

Een jong maegd, als door liefde verslonden,
 Geconsenteert van uyt wandelen te gaen, 10
 Zy was, zoo schynt, door een liefde verbonden,
 Niet pyzen dat haer laetste uer kwam aen.
 In eenen bosch daer kwamen zy getreden,
 Ja zeker op verzoek van haer minnaer,
 Al waer dat zy moest eynden haer jong leven, 15
 Hoe, jong dochters, neemt er een exempel naer.

3

My denkt ik hoor zo nog hare droeve zugten,
 Als zy met hert vol droefheyd en getraen,
 Meynde uyt moorders handen te ontvlugten,
 Maer nu helaes, het was met haer gedaen. 20
 Geen schoone woorden en kosten haer helpen,
 De dood die stond voor haer leven bereyd:
 Hoe, liefsten vriend, wilt tog u vreedheyd stelpen!
 Waer me zy haeren bleeken mond ontsluyt.

4

Naer veel geweld, al zoo is ondervonden, 25
 En de aenschouwing ons geeft klaer bewys,
 Haer lichaem was vol doodelyke wonden,
 Eer dat haer ziel uyt dezer wereld scheyd.
 Om geene klagt van haer niet meer t'ontvangen,
 Vronk hy haer keel met haeren neusdoek toe, 30
 Daer mé wierd haren droeven geest bevangen,
 En sloeg haer oogen naer den hemel toe.

5

Al zoo heeft men haer dood lichaems gevonden,
 Bedenkt hoe dat haer moeders herte brak,
 Als zy aenschouwt zoo veel bloedige wonden, 35
 Waer mé haer kind dood op de aerde lag.
 Al die haer zag, of die van haer hoort spreken,
 Die weent of zugt over dees droef geval,
 God zal hem over deze moorden vreden,
 Al waer hy God, Hy hem tog vinden zal. 40

6

Voor slot dan, dogters die hier staen in ronde,
 En komt tot hunne jaren van verstand,
 Wilt dees geval van eersten wel doorgronden.
 Eer dat de liefde krijgt de overhand,
 Want door het vreyen of jongmans verkeerden, 45
 Komen er veele dochters in verdriet.
 't Welk dient tot uwe groote hertzeere,
 Gelyk men nu aen deze dogter ziet.

Dit lied werd verspreid door de Gentse marktzanger Charles Minnebo (1803-1861).⁽²⁵⁾ die het zong op de bekende wijze *Van Bertran(d)*.⁽²⁶⁾

Het onderwerp sloeg aan en werd ook nog door een andere zanger bezongen, een zekere A. De Kinderen. Deze zanger trad vaak op samen met zijn vrouw en J. De Mol, maar

verdere biografische gegevens ontbreken. Wellicht was hij een Brabander, aangezien zijn liedblaadje gedrukt werd bij A. Marré te Brussel. Vermelden we nog dat de melodie waarop het gezongen dient te worden, *Van den franschen Officier* mij niet van elders bekend is.⁽²⁷⁾

Ziehier de tekst:

De heikapel op de grens van Sint-Niklaas en Haasdonk

Gezang

Geschied op het geheugt Eykapel genaemt, op de dochter genaemt Henderica van de Velde oud 19 jaer, geboren te Temsche, Dienstmeyd. Den 27 April 1845.

Stemme: van den franschem [*sic*] officier [*sic*].

1

Komt vrienden, luysterd nu naer myn lied,
Het gon dat ik u zal verklaren,
Wat er aen een deugdzaam maegd is geschid.
Ik zal u verders openbaren,
Hoe dat dees jonge creatuer, 5
Op eene ongelukkige uer,
Door eenen schork of moorders bende,
Nu vreedelyk haer leven eynde.

2

Het was een deugdzaam jonge maegd, 10
Oud nog maer 19 jaren,
Als zy wierd in druk gebracht,
Dochters, past wel op de gevaren,
En volgt altyd uw ouders raed,
Verkeert en ziet met wie gy gaet,
Of anders komt gy in ellende, 15
Of wel in een moorders bende.

3

O vreedelyk heeft deze jonge maegd,
Het leven moeten verlaten,
Zy was geworgt, gestampt, gekerft.
Geen smeeken heeft haer konnen baten, 20
Maer als dan alles was volbragt,
En daer gelegen g'heel den nagt,
En was doorwond g'heel haer gevrugten,
De moorders bende was gaen vlugten.

4

's Anderdags kwam eenen jongeling 25
Wanneer zy was beroofd van 't leven,

En seffens naer de wet toe ging,
En deze maget overgeven,
Hoe zy daer lag in dezen nood,
En ook haer bloed versmoord, 30
Zy zyn ook seffens mé gekomen,
En hem in hechtenis genomen.

5

Sa ouders, spiegeld u voor het lest,
Wilt uw kinders wel bewaren,
En volgt den raed, dat is het best, 35
Dan komt gy in geen bezwaren,
Gelyk aen deze brave maegd,
Die in haer jonge, teere jeugd,
Nu het leven heeft verloren,
Het dient voor eeuwige memorie. 40

9. *vreedelyk* : op vreselijke wijze. 10 *eynde* : eindigde. 11 *in druk* : in moeilijkheden (door zwangerschap). 23. *gevrugten* : ingewanden (?). 28. *overgeven* : (de vondst) aangeven, melden. 30. *ook haer* : lees ook in haer.

Veel nieuwe informatie bevat dit tweede lied niet. Alleen horen we hier voor het eerst dat “eenen jongeling” de dag na de moord de vondst van het lijk aan de politie ging melden en dat hij zelf kort nadien in hechtenis werd genomen. Daarmee in tegenspraak is dan weer de “moorders bende” : het is wel duidelijk dat de “jonge maagd” door één persoon, en niet door een ganse “moorders bende”, was om het leven gebracht.

5. Moord door vergiftiging te Huise (1845)

In de Stadsbibliotheek te Anwerpen wordt een langs beide zijden bedrukt folioblad bewaard waarop drie teksten voorkomen. Deze hebben betrekking op moordzaken die in de loop van het jaar 1845 grote publieke belangstelling hadden gewekt. (28) Op de voorkant van het blad staan twee prozateksten afgedrukt. De ene is het “Groot Vonnis Uytgesproken door het Hof van Assisen van Namen”, waarbij een zekere Dorvillers, een

zeventienjarige jongeman, tot de doodstraf werd veroordeeld wegens moord op zijn vader. De tweede tekst, getiteld "Ysselyke Grouweldaed", handelt over de afschuwelijke moord op M. Van Hollewinckel, pastoor van Roborst. ⁽²⁹⁾

De achterkant van het blad handelt volledig over een doodvonnis te Gent uitgesproken door het Assisenhof van Oost-Vlaanderen. Voorop gaat een prozatekst met allerlei gegevens over deze zaak, die wordt gevolgd door een marktlied. Het is deze zaak die hier verder onze aandacht zal hebben.

Vermelden we vooraf nog dat het blad werd op de markt gebracht door de reeds hierboven genoemde Charles Minnebo (1803-1861), een Gentse straat- en marktzanger, ⁽³⁰⁾ en dat het werd gedrukt te Brussel door A. Marre in het "Visscherstraetjen".

De kranten hebben in 1845 grote aandacht besteed aan deze assisenzaak en *De Gazette van Gent* ⁽³¹⁾ brengt zelfs op vele bladzijden een woordelijk verslag van het verloop van het proces, de ondervraging van de getuigen en de pleidooien zowel van het Openbaar Ministerie als van de advocaten die de verdediging op zich hadden genomen. Het prozarelaas, dat - zoals gezegd - aan het marktlied voorafgaat, werd door Ch. Minnebo wellicht aan de krantenberichten ontleend. Op basis van deze uitvoerige berichtgeving kunnen we de achtergrond van deze zaak als volgt samenvatten.

Te Huise baatten Frederik van Temsche, zoon van Charles en van Victoria D'Hont, en zijn echtgenote, Hortensia Mussche, een grote hoeve uit. Het was een jong koppel, beiden vooraan in de twintig en pas zes maand getrouwd. Op het ogenblik van de moord was de vrouw vier maand zwanger. Ze hadden zes mensen in dienst ⁽³²⁾ en ogenschijnlijk vormden ze een welvarend en gelukkig gezin. Een motief voor de moord blijkt uit het proces niet en de dader heeft steeds zijn onschuld staande gehouden, alhoewel de bezwarende omstandigheden zo sterk waren dat hij meer dan waarschijnlijk de moordenaar van de vrouw is geweest.

Op zondag 8 december 1844 aten boer en boerin samen met hun knechten en meiden. Kort na de maaltijd werden allen ziek, ook de boer, zo scheen het, maar dat bleek achteraf maar geveinsd te zijn. De boerin overleed 's anderendaags "in de ysselykste smarten", zo blijkt uit de gerechtszaak. De anderen werden geleidelijk beter, ook de boer.

Eerst dacht men aan een onvoorzichtigheid of aan toevallige omstandigheden als oorzaak, maar weldra begon men de boer ervan te verdenken zijn huisgenoten opzettelijk te hebben vergiftigd. Uit een autopsie, uitgevoerd door twee Gentse geneesheren, Lodos en Mareska, bleek dat in de ingewanden van de overleden boerin een grote hoeveelheid arsenicum of rattenvergif aanwezig was. Uit het gerechtelijk onderzoek kwam aan het licht dat Frederik van Temsche enige tijd vóór het gebeurde, bij apotheker J.B. Lambrecht te Oudenaarde een hoeveelheid *arsenicum* had gekocht. Die had hij nodig, zo had hij toen verklaard, om er de vele ratten op zijn hoeve mee te verdelgen. Een voorschrift had hij niet, maar hij beloofde dit later te brengen. De apotheker liet zich overhalen en verkocht hem een hoeveelheid rattenkruit. Het onderzoek wees verder uit dat hij dit vergif in de saus had gemengd, waarvan op de bewuste zondag allen hadden gegeten, maar hijzelf niet.

Frederik van Temsche, een jonge man met zwart haar en een bruin gelaat, gaf tijdens de gerechtszittingen de indruk "eenen persoon van eenen vasten en onverzettelyken wil" te zijn en dat bleek ook steeds weer. Wanneer hem, vooraleer de jury ging beraadslagen, werd gevraagd of hij nog iets wilde zeggen, antwoordde hij met kloeke stem:

Ja, ik heb veel te zeggen, ik wensch dat alle gewetens zoo gerust zyn als het myne; ik ben onschuldig, ik zal het altyd staende houden. Zoo God hier konde spreken, hy zoude myn onschuld kenbaar maken.

Daarop trok de jury zich terug. Ondertussen "levert de beschuldigde zich over aen de gebaren der hevigste wanhoop, hij slaet op de

balie en roept uit: "O God, help my toch!". Het mocht echter niet baten. Hij werd veroordeeld tot de doodstraf die "op eene der openbare plaatsen der stad Gent" uitgevoerd werd. Minnebo `componeerde' over deze ruchtmakende zaak een lied waarvan de inhoud in hoofdzaak - gedeeltelijk foutief - weergeeft hoe de vergiftiging was gebeurd. Slechts in

de laatste strofe komt de moordenaar zelf aan het woord: hij roept God om genade voor zijn ziel, maar richt zich niet tot de toehoorders om die ervoor te waarschuwen zich niet tot het kwaad te laten verleiden, zoals dat in zovele moordliederen het geval is. De moraal ontbreekt dus zogoed als geheel.

Gezang op het Boven-staende.

Stemme : S'appelle (33) Toi.

1

Een vreed geval zal ik u gaen verklaeren,
Vrienden aenhoort wat dat er is geschied:
Hoe eenen man in 't bloeye van zyn jaren,
Zyn zelve heeft gebragt in het verdriet:
Hy was onlangs in 't houwelyk getreden,
Met eene dochter, beyde goed van staet,
Het schynde dat zy leefden zeer te vreden,
Wie had gedagt op zoo een vrede daed.

5

7. schynde : scheen.

2

Ze leefden daer als waere echtgenooten,
In 't houwelyk als vrienden met malkaer,
Dan kwam hy zyne vrouw te verstooten,
En bragt zyn eygen leven in bezwaer,
Met boter is hy naer de markt getreden,
Naer Audenaerde, dii vermaerde stad,
Zyn gedachten waren ontevreden,
Want hy moest zyn van het kwaed aengevat.

10

15

3

By een apotheker is hy gekomen,
Vraegde vergift ofte wel arsenik,
Waermee dat dezen heer hem had vernomen,
Neen vriend, dat en verkoopt men niet publiek.
Door loozen list heeft hy het dan gekregen,
Te brengen een recept van den doctor,
En heeft het in zyn korf naer huys gedregen,
Den man had hem voldaan door zyn gemor.

20

4

Van Thienen kwam 't huys, hy scheynde, te erleben, 25
 Had voor zyn vrouw een koeke med' gebragt,
 En heeft het en zyn echtgenoot gegeven,
 Wie had gepeynsd op zoo een vreed gedagt,
 Dan wierd zy ziek en viel terstond aen 't braeken,
 Door den arsenik die zyne werking deed. 30
 Als het vergift haer leden kwam geraken,
 Wat droef tooneel hoorde men op zyn hofsté.

5

Naer twee dagen is zyn vrouw overleden,
 G'heel 't huys was ziek en waren zeer beducht,
 Wanneer men haer lichaem kwam te ontleden 35
 Heeft men bevonden dat zy was bevrucht !
 Den man is spoedig in arrest genomen,
 En hebben hem terstont naer Gend gebragt,
 Aldaer moest hy al voor de regtbank komen,
 Den vreeddaerd had dit seker noeyt gedagt. 40

6

De regtbank heeft hem tot de dood verwesen,
 Voor deze faute die hy had misdaen,
 Zyn dood-vonnis wierd hem voore gelezen,
 Op het schavot zyn hoofd werd afgedaen!
 Hy riep: "o God wilt myne ziel ontfermen, 45
 De dood zien ik reeds voor myn oogen staen,
 Had ik myn vrouw in beyde myne ermen,
 Och goeden God, wilt myne ziel ontfaen!"

19. *vernomen* : aangehoord. 25. *Van Thienen*: bedoeld is natuurlijk *Van Themsche*. 26-29. Het was niet een boterkoek die hij van de markt had meegebracht die de vergiftiging veroorzaakte, want ook de meid had ervan gegeten. 33. *Naer twee daegen*: reeds 's anderendaags overleed de vrouw.

NOTEN

1. O.m. BRAEKMAN (W.L.), *Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand*. Gent, 1990; DE SCHUIJTER (J.). *Drij moorden voor vijfcens. Markt-zangers als verspreiders van stadsnieuws*. Antwerpen, 1945; DE VUIJST (J.). *Het moordlied in de zuidelijke Nederlanden tot de XIXe eeuw*. Brussel, Aurelia Books, 1976, en *Het Moordlied in de Zuidelijke Nederlanden (XXe eeuw)*. Brussel, Aurelia Books, 1977; TOP (S.). *Komt Vrienden, luistert naar mijn Lied. Aspecten van de Marktzanger in Vlaanderen (1750-1950)*. Tielt, 1985.

2. Zie de bibliografie bij TOP (S.). *Op.cit.* p. 137-150.
3. BRAEKMAN (W.L.). Zeven Moordliederen uit West-Vlaanderen. *Biekorf*, 100, 2000, p. 127-147 en 201-213.
4. Bibl. U. Gent, Sig. BL 5763 (17).
5. Vgl. TOP (S.). *Op.cit.*, p. 182 die deze informatie ontleende aan DE VUIJST (J.). *Het Moordlied...*, p. 114.
6. O.m. in dezelfde bundel, nrs. 15 en 16. Zie ook BRAEKMAN (W.L.). *Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand*. Gent, 1990, p. 597.
7. De gerechtsbundel bevindt zich in het RA Beveren-Waas, *Hof van Assisen Gent*, dossier nr. 484-513 en *Arresten van het Jaar VII*, nr. 587.
8. *viament* : corrupt voor *violemment*, op gewelddadige wijze.
9. *gemassakreerde* : toegetakelde.
10. *onnoozel* : onschuldig.
11. *migerie* : miserie, ellende.
12. *terwyl* : lees *dewyl*, daar, vermits.
13. Niet bij TOP (S.). *Op.cit.*; zie echter BRAEKMAN (W.L.). Een belangrijke Oudenaardse Bundel Marktlieder. *Volkskunde*, 88, 1987, p. 1-37 (p. 35); dezelfde, *Hier heb ik weer wat nieuws*, p. 591.
14. Het gebruik van hoofdletters en de interpunctie werden hier en in de volgende liederen aan het hedendaags gebruik aangepast.
15. Twee exemplaren van dit blaadje worden bewaard in de bibliotheek van de Oudheidkundige Kring van het Waasland te Sint-Niklaas (map A 756).
16. TOP (S.). *Op.cit.* p. 182. Dit moordlied wordt er niet vermeld.
17. *Idem*, p. 173, nr. 751.
18. RA Beveren, *Assisenhof Oost-Vlaanderen*, nr. 3827.
19. Een (uniek ?) exemplaar bevindt zich in de bibliotheek van de Oudheidkundige Kring van het Waasland, waar het achteraan bij de Grote Kroniek P.J. Heyndrickx (Sig. A 21) werd ingebonden.
20. DE GROOTE (H.L.V.). *Vijftig Jaar Boekdrukkunst te Antwerpen*. Antwerpen, 1961, p. 96.
21. TOP (S.). *Op.cit.* p. 172, nr. 487; zie ook BRAEKMAN (W.L.). *Op.cit.* *Volkskunde*, 88, 1987, p. 1-37 (p. 36). en vooral *Hier heb ik weer wat nieuws*, p. 593.
22. Zie b.v. het lied op de executie van Lachaert te Gent: BRAEKMAN (W.L.). *Hier heb ik weer wat nieuws*. p. 88-100.
23. *Gazette van Gent*, zondag 4 mei 1845, p. 1.

24. In de *Gazette van Gent*, die nochtans trouw verslag uitbrengt over de assisenzaken, is er geen spoor van en ook in het Rijksarchief te Beveren-Waas is geen procesbundel bewaard die op deze zaak betrekking heeft.

25. TOP (S.). *Op.cit.*. p. 183.

26. *Idem*, p. 170 nr. 63. Een ex. van dit blaadje bevindt zich in de Stadsbibliotheek te Antwerpen (Sig. 77 a RAR (VIII) nr. 9).

27. Een exemplaar bevindt zich in de bibliotheek van de Oudheidk. Kring van het Waasland te Sint-Niklaas (Sig. A 749). Op dit blaadje komen vier liederen voor.

28. Antwerpen, Stadsbibliotheek, Sig. 77 a RAR (VII), nr. 29.

29. Over deze moord werd ook een marktlied gecomponeerd : zie DE VUYST (J.). *Het Moordlied ... tot de XIXe eeuw*, p. 22-23, en het verslag van de rechtszittingen verscheen ook als afzonderlijke uitgave: *Moord op den eerweerden heer Franciscus Van Hollewynkel Pastoor van Rooborst* (Zottegem, 1845). Vgl. ook BRAEKMAN (W.L.). Pieter Eggerickx, de blinde Gentse marktzanger (1796-1868) : II. *Volkskunde* 85, 1984, 341, nr. 301.

30. TOP (S.). *Op.cit.*. p. 183.

31. *De Gazette van Gent*, 12, 14 en 19 maart 1845.

32. DE BOEVERE (J.B.), VAN SIMAY (Ch. Louis), TOELMAN (Pieter), MARGO (Louis), HEYSSE (Ivo) en IMPE (Amelia).

33. Wellicht te lezen als "rappelle"; deze melodie komt niet voor bij TOP (S.). *Op.cit.*.

ZOEKEN EN ZANTEN

VOETBRANDERSBENDE TE CAESTER, KERKHOVE, TIEGEM EN OMGEVING (CA. 1630)

Willy BRAEKMAN

Op 4 februari 1634 werd door de schepenen van Zulzeke (Kwaremont) een zekere Joos vanden Cautere, “gheseijt Capiteyn”, aan het scherp examen d.i. een foltering onderworpen. (1) De bedoeling was hem de “complicen” die met hem een dievenbende hadden gevormd te doen “denomineren”. (2) Na meer dan tien uur “in den ijseren halsbant” gezeten te hebben, bekent hij een groot aantal diefstallen die hij pleegde samen met vele anderen.

Onder zijn “complicen” vermelden we Joos vanden Meulenbroecke “gheseijt den haene ende Godtsblock”. Nog vóór het verhoor werd die te Brussel reeds ter dood veroordeeld en geëxecuteerd. Verder maakte van de bende deel uit: Philips vander Wee “in de wandelijnghe ghenaeamt blancheval”, Loys vanden Wee, zoon van de voorgaande, “somytys genaemt in bijnaemen poulain”, Hansken Algoet van Avelghem, “qualick siende”, een zekere Antone die boereknecht was geweest in Aultryve op een hoeve dicht bij de herberg “Het Okerken”, Simoen Cousin, eveneens van Aultrijve, de Copenols van Amougies en veel anderen.

Ze stalen kippen, varkens, klederen en dgl. Wanneer ze niet kregen wat ze vroegen, schrokken ze er evenmin voor terug de bewoners van het huis te folteren door hun voeten te verschroeien.

Dit was het geval toen ze het huis van Jan Man boven Ronse wilden plunderen. De

benen van de boer werden verbrand. Joos vanden Cautere stond toen weliswaar op schildwacht, maar heeft toch “den voorn. de Man ghebonden sien sitten voor tvier” als hij door het huis naar de achterzijde ging.

Van diefstal en foltering naar moord is slechts een kleine stap. Toen de bende in oktober 1631 met wel vijftien of zestien leden naar Avenne bij Doornik trok, werd “eenen doot ghesmeten” bij het kerkhof van het dorp. Op Allerzielenavond 1632 werd in Anserode een zekere George le Febiere de voeten “gebraden”. In het huis van Philips Foret was de ondervraagde erbij “int braeden van sijne [d.i. Forets] voeten met alle de voorn. sijne complicen”. Hij heeft “bijghebrocht haudt omme deselve voeten te braeden, hebbende ghesien den voorn. Foret sitten ghebonden opde eerde, met de handen te gader op den rugghe ende voeten bloot voor tvier”.

Als één van de bendeleden gekwetst werd en moeilijk kon verplaatst worden, werd hij zonder genade ter plaatse door de anderen afge maakt om te beletten dat hij, eens gevangen, zijn spitsbroeders zou verraden. Dit was het geval toen de bende op 19 of 20 november 1632 bij Olivier Foucaert te Grammene probeerde in te breken. De boer verdedigde zich en schoot één van de bendeleden “in sijn bille, waerdeure hij met hemlieden niet en conste vertrecken, waerdeure den ghequetsten by syne complicen doot ghesmeten wiert”.

NOTEN

1. RA Gent, *Oudburg*, nr. 2202 (1ste stuk).

2. *denomineren*: noemen.

EXECUTIE VAN ZELMOORDENAARS: LOCHRISTI EN VLADSLO

Willy BRAEKMAN

Iemand die zich binnenshuis van het leven beroofde, werd op een bijzondere manier terechtgesteld. (1) Die werd als ontrender beschouwd dan de gewone manier van opknoping aan de galg. Een tekst uit 1408 zegt dat het "costume van den lande van Vlaenderen" is, het lichaam van een zelfmoordenaar onder de drempel van zijn huis weg te brengen. De bedoeling was dat men de drempel – een sacraal deel van het huis – niet mocht ontwijden: daarom moest het lijk niet boven maar onder de drempel het huis verlaten. (2)

Lochristi (1590)

Te Lochristi verhing zich op 17 september 1590 een zekere Willem Gheevaert, fs Pieter. Dit gebeurde volgens het vonnis dat het Leenhof van St.-Baafs over deze zaak uitsprak, (3) "zonder eeneghe precedente oorzaak ofte frenesie". De schepenen hebben drie dagen nadien
den zelve Willem ghecondemniert ... zyn lichaam gheslept te wordene van onder de zulle van zynen huuse ende van danen up een hurde ter plaetse van justicie patibulaire (4) omme ... aldaer ghehanghen te worden in eenen spriet, confisquerende zyn goedt ... sheeren van St. Baefs proffijte.

Het is bekend dat men in de Middeleeuwen en de zestiende eeuw streng optrad tegen zelfmoordenaars: hun lijk werd veroordeeld en geëxecuteerd, hun goederen werden verbeurd verklaard en een kerkelijke begrafenis kregen ze niet. (5) Een uitzondering op deze regel zijn de zelfmoordenaars van wie men kon bewijzen dat ze geestesgestoord waren en zich in een vlaag van waanzin van het leven hadden beroofd. Vandaar de vermelding in de bovenstaande tekst dat Willem

Gheeraert "zonder eeneghe ... frenesie" gehandeld had. Daarom ook zijn de rechters "confisquerende zyn goedt".

In het recht nam de geestesgestoorde een uitzonderingspositie in. In het strafrecht is hij niet toerekeningsvatbaar, in civiel recht niet handelingsbekwaam.

De bezittingen van een zelfmoordenaar werden niet door zijn nazaten geërfd. Ze werden door de overheid in beslag genomen, tenzij men de rechters ervan kon overtuigen dat de ongelukkige geestesziek was. Dat was natuurlijk niet steeds gemakkelijk en vergde van de rechtende instantie dikwijls een onderzoek dat moeizaam en uitgebreid was. Men zag er dan ook graag van af, als men daartoe de kans had.

Het was dan ook belangrijk voor de verwanten om een geesteszieke de juridische staat van "krankzinnige" te doen verkrijgen. Dit kon gemakkelijk gebeuren door hem te laten inschrijven in de registers van de waanzingenezers, zoals Sint-Hermes te Ronse en Sinte-Dimpna te Geel. (6) De inschrijving van de pelgrims naar deze bedevaartsoorden in het "zottenboek", de zg. registratie, en de badbrief. Door deze inschrijving werd een zelfmoordenaar in juridische zin krankzinnig: de zelfmoordenaar kan kerkelijk begraven worden, met zijn lijk wordt niet gesold, zijn goederen worden niet aangeslagen maar komen zijn nabestaanden ten goede.

Van deze uitzonderingsmaatregelen kon Willem Gheeraert echter niet genieten. Tegen hem en zijn lijk trad de overheid met de haar gewone strengheid op.

Vladslo (1713)

Eeuwen later werd nog steeds op dezelfde wijze opgetreden, zoals het volgende voorbeeld duidelijk maakt.

Monia De Smidt, 30 jaar, geboren te Handzame en dienstmeid bij een landbouwer te Vladslo, bracht op 12 april 1713 haar pasgeboren kind om het leven. De ongehuwde moeder wurgde het met een witte kouseband en verborg het lijkje onder haar hoofdkussen. Niemand had iets ongewoons aan haar gemerkt tot op de dag dat de ontaarde moeder zelf overleed.

Het vonnis dat over haar lijk door de plaatse-

lijke schepenbank wordt uitgesproken, luidt als volgt: ⁽⁷⁾

... door dhant vanden scherprichter met het aensicht nederwaerts, gheslipt te worden van onder de zille van de plaetse daer het selve ⁽⁸⁾ is berustende, daerteijnden in gelijcke ghesteltenisse ⁽⁹⁾ gheworpen te worden op een hurde, vervoert ter plaetse patibulaire ende aldaer gehangen te worden in een spriet.

NOTEN

1. Zie CANNAERT (J.B.), *Bijdragen tot de Kennis van het oude Strafrecht in Vlaenderen* (Gent, 1832), p. 281 en V[IAENE] (A.), "Gerecht van Desperatie te Kuurne 1555", *Biekorf* 57 (1956), 252-253 en mijn "Drie procesSen te Vlierzele uit het begin van de XVe eeuw", *Land van Aalst* 39 (1987), 1-14.

2. VAN CAENEGEM (R.C.), *Geschiedenis van het Strafrecht in Vlaenderen van de XIe tot de XVIe eeuw* (BrusSel, 1954), p. 90.

3. RA Gent, *Leenhof St.-Baafs*, nr. 1225.

4. *plaetse van justicie patibulaire*: executieplaats, galg.

5. DE BEEK (H.H.), *De Waanzin van de Middeleeuwen* (Antwerpen, 1969), p. 163.

6. DE BEEK (H.H.), *Op.cit.*, p. 245-246.

7. RA Brugge, *Brugse Vrije (Registers)*, nr. 17000, fols. 308-309.

8. *het selve*: het lijk.

9. D.i. nog steeds met het gezicht naar de grond.

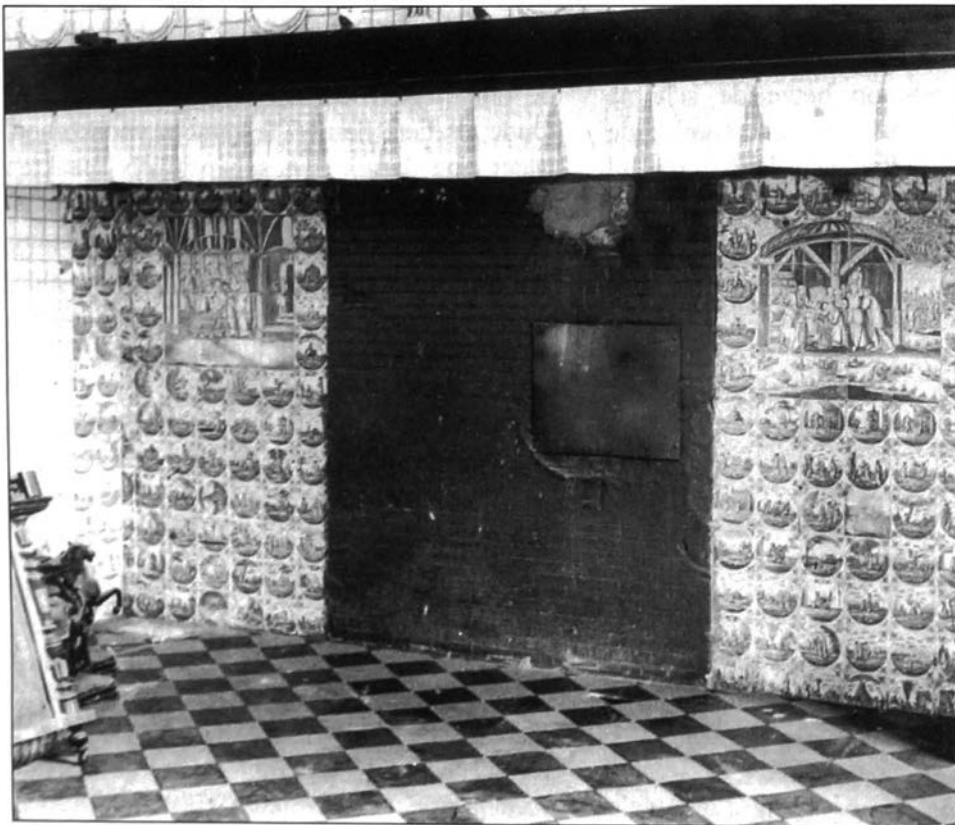
EEN SCHOUW MET BIJBELTEGELS UIT ELVERSELE (WEST-VLAANDEREN) BEWAARD IN HET PROVINCIAAL OPENLUCHTMUSEUM BOKRIJK (1)

Robert NOUWEN

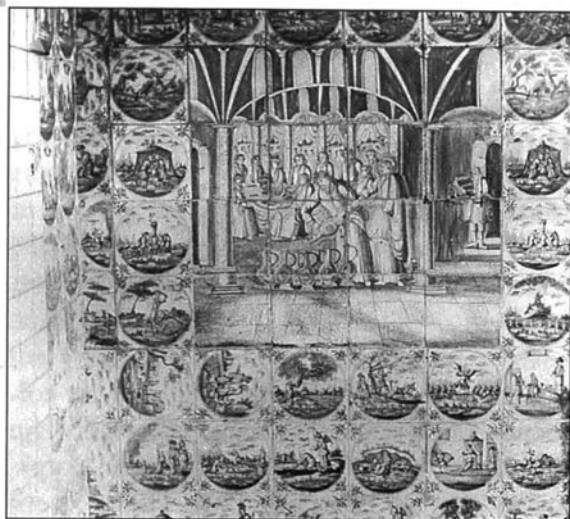
1. Inleiding

Wandtegels, in het bijzonder de versierde Nederlandse tegels, bekleeden in de toepassingen op het vlak van interieur en decoratie een belangrijke plaats. Zij zijn een bijzondere uiting van toegepaste kunst en bezitten in die hoedanigheid een grote cultuur-historische betekenis. In het woonhuis uit Lokeren (1751) bewaart het Openluchtmuseum Bokrijk (2) een prachtig ensemble tegels in 'Delfts aardewerk'. Het voorliggende artikel kadert in het inventariseringproject van het Openluchtmuseum Bokrijk (3) waarbij een bijzondere aandacht wordt geschonken aan

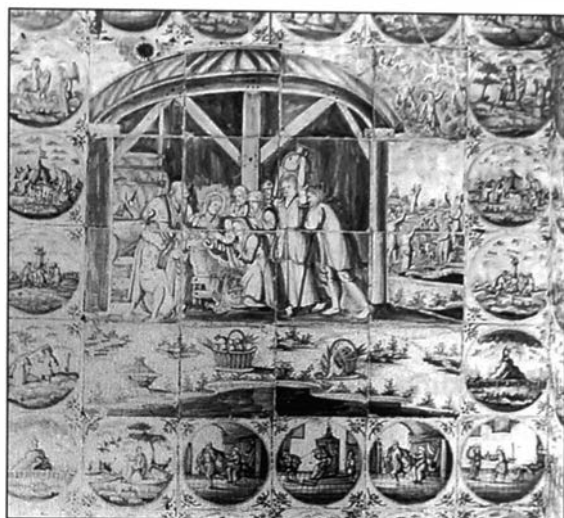
contextuele informatie die nog over de collecties kan worden verzameld. De tegels zijn afkomstig uit de boerderij gelegen Dorpsstraat 56 te Elversele. De hoeve werd gebouwd in 1609. De tegels werden door J. Weyns in 1967 naar aanleiding van de verbouwing van deze hoeve voor het Openluchtmuseum verworven. Van de oorspronkelijke context, waarin zij te Elversele figureerden, bleef alleen een algemene foto (afb.1) en enkele detailfoto's (afb.2-3) bewaard. Over de geschiedenis van de woning zelf en haar bewoners is verder geen informatie beschikbaar. (4)

(afb. 1) De schouw van Elversele in haar oorspronkelijke toestand.

(afb. 2) De detailfoto aan de linkerzijde. Merk op hoe verscheidene tegels op de derde rij van onder te beginnen op hun zijde zijn geplaatst.

(afb. 3) De detailfoto aan de rechterzijde.

De tegels vormden de achterzijde van een grote haard. Twee mooie tegeltableaus worden omgeven door enkelvoudige bijbeltegels met verscheidene taferelen. De tableaus werden uitgevoerd in paars, de tegels er rond in blauw. De voorstellingen zijn geplaatst in een dubbele cirkel. De compositie van de voorstelling gaat steeds op hetzelfde schema terug: een lage horizontale lijn waarbij de figuren zich scherp aftekenen. De voorgrond wordt geaccentueerd door schaduw in het geval van een binnenruimte, door keien of laag struikgewas indien de handeling buiten plaats vindt. Bovendien wordt de binnenruimte steevast door een venster gedefinieerd. Het buitentaferel wordt verder gekenmerkt door enkele wolkjes. De hoeken zijn gedecoreerd met een ossenkop. Uit de detailfoto van de linkerzijde (afb. 2) blijkt dat de plaatsing niet steeds even nauwgezet is gebeurd. Dit mag worden afgeleid uit het feit dat verscheidene tegels op hun zijde werden geplaatst. De tegels meten 126 mm in het vierkant. De tegels van de tegeltableaus zijn 9 mm dik, de blauwe bijbeltegels mogelijk 8 mm, echter niet dunner. (2) Oorspronkelijk bevatte de haard vermoedelijk 192 tegels. Hiervan bleven na overbrenging 178 tegels

bewaard. Meer informatie is na al die jaren niet meer beschikbaar.

De 'Delftse' tegels die in de Nederlandse plateelfabrieken (6) werden gemaakt, bezitten een grote diversiteit aan themata. Een belangrijke groep werd gevormd door de zogenaamde bijbeltegels waarop scènes zowel uit het Oude als het Nieuwe Testament voorkomen. Meer nog dan de landschapstegels maakten zij een hoofdbestanddeel van de tegelkunst uit. Verwonderlijk is dit niet. In de protestantse Nederlanden was de gezinsbijbel misschien wel de voornaamste lectuur die voorhanden was. Zij stelden hoge eisen aan de plateelschilders die hiervoor dikwijls onvoldoende artistiek talent bezaten. De tegelschilders waren dus over het algemeen geen oorspronkelijke kunstenaars, maar veeleer goede vakmannen. Regelmatig werden de voorstellingen gemaakt naar prenten van kunstenaars zoals Pieter Schut (1619-na 1660) en Jan Luiken (1649-1712). (7) Hun prenten gaan zelf vaak terug op het werk van grote kunstenaars zoals Peter Paul Rubens (1577-1640), Albrecht Dürer (1471-1528) of Maarten de Vos (ca. 1531-1603). Vanuit een kunst-historisch perspectief bereikten zij echter zelden

een hoge kwaliteit. Het aantal verschillende voorstellingen op Nederlandse tegels dat kon worden geïdentificeerd en gedocumenteerd, bedraagt meer dan 500. Het aantal voorstellingen per gebakken serie, varieert erg en loopt meestal uiteen van 40 tot 120. Enkele uitzonderingen bevatten 150 tot 220 verschillende voorstellingen. ⁽⁸⁾ Het documenteren van tegelensembles uit één welbepaalde context is bijzonder belangrijk omdat dit juist toelaat de grootte van de serie te bepalen. Ook vanuit archeologisch standpunt is deze schouw interessant. Slechts bij uitzondering worden ‘Delftse’ tegels tijdens opgravingen aangetroffen. Wij stellen bovendien vast dat in Vlaanderen dergelijke schouwen in hun oorspronkelijke context nauwelijks werden gedocumenteerd. Om die redenen is het belangrijk dat dergelijke tegelensembles een ruimere aandacht krijgen.

2. Identificatie

Tijdens de inventarisering en de beschrijving van de tegels bleek dat het niet eenvoudig was al de voorstellingen vlot te identificeren. Er is namelijk weinig toegankelijke literatuur op dat vlak beschikbaar. Naast J. Pluis (1972 & 1994) waren ook Elisabeth Dhanens (1947), S. Vandenberghe (1988) en A.G. Pauwels & E.J. Hoonacker (1981²) bijzonder nuttig. In het geval van de beide tegeltableaus hebben wij er voor geopteerd om naast de korte beschrijving ook de bijbelpassus te citeren. Wat betreft de tegels geven wij enkel de identificatie in Bijbelse volgorde, telkens gevolgd door het inventarisnummer.

2.1. De tegeltableaus

2.1.1. DE AANBIDDING VAN DE HERDERS (B.68.259)

Luc.2:8-17. 8. Nu waren er herders in die streek, die in het open veld overnachtten, en hun kudde bewaakten. 9. Eensklaps stond er voor hen een engel des Heren, en de glorie des Heren omstraalde hen; een hevige vrees greep hen aan. 10. Maar de engel sprak tot hen: Vreest niet; want ziet, ik verkondig u

een grote vreugde, die voor het hele volk is bestemd. 11. Heden is u in de stad van David een Verlosser geboren, Christus de Heer! 12. Dit zal u het teken zijn: gij zult een Kindje vinden, dat in doeken is gewikkeld, en in een kribbe ligt. 13. En plotseling was de engel door een hemelse legerschare omringd; ze loofden God, en zeiden: 14. Glorie aan God in den hoge, en vrede op aarde onder de mensen van goede wil! 15. Toen de engelen weer naar de hemel waren gevaren, spraken de herders tot elkander: Laat ons naar Betlehem gaan, om te zien wat er gebeurd is, en wat de Heer ons bekend heeft gemaakt. 16. Ze snelden er heen, en vonden Maria en Jozef met het Kindje, dat in de kribbe lag. 17. Toen ze Het zagen, verhaalden ze, wat hun over dit Kind was gezegd. ⁽⁹⁾

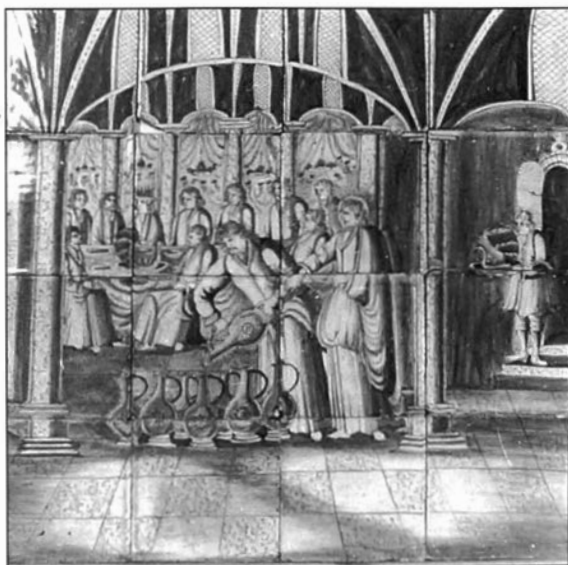
Het tegeltableau ‘de aanbedding van de herders’ bestaat uit 16 tegels en bleef intact bewaard. Het beeldt twee scènes die in het Evangelie van Lucas worden verhaald, uit: de verkondiging van Jezus’ geboorte door de engel des Heren en de aanbedding der herders. Het hoofdthema is uiteraard de aanbedding van Jezus door de herders. Het tableau stamt waarschijnlijk uit een Rotterdams atelier waar het voor 1751 werd geschilderd (afb.4).

(afb. 4) De aanbedding van de herders.

2.1.2. DE BRUILOFT VAN KANA (B.68.258)

Joh. 2:1-11. 1. En de derde dag werd er een bruiloft gevierd te Kana van Galilea. De moeder van Jezus was er tegenwoordig; 2. ook Jezus en zijn leerlingen waren ter bruiloft genodigd. 3. En toen er gebrek kwam aan wijn, sprak de moeder van Jezus tot Hem: Ze hebben geen wijn meer. 4. Maar Jezus zei haar: Vrouw, wat is er tussen Mij en u? Nog is mijn uur niet gekomen. 5. Zijn moeder sprak tot de bedienden: Doet, wat Hij u zeggen zal. 6. Daar waren nu zes stenen kruiken, elk van twee of drie maten inhoud, die er voor de joodse reiniging waren geplaatst. 7. Jezus zei hun: Vult de kruiken met water. Ze vulden ze tot boven toe. 8. Toen sprak hij tot hen: Schept er nu uit, en brengt het naar de hofmeester. Ze brachten het. 9. Zodra nu de hofmeester van het water geproefd had, dat wijn was geworden, (hij wist niet, waar die vandaan kwam; maar de bedienden, die het water hadden geschept, wisten het wel); riep de hofmeester de bruidego, 10. en zei tot hem: Iedereen schenkt eerst de goede wijn, en als men goed gedronken heeft, dan de mindere soort; maar gij hebt de goede wijn tot nu toe bewaard. 11. Zo deed Jezus zijn eerste wonder te Kana van Galilea, en openbaarde hij zijn heerlijkheid. En zijn leerlingen geloofden in Hem.

(afb. 5) De bruiloft van Kana.

Het tegeltableau 'de bruiloft van Kana' bestaat uit 16 tegels en bleef intact bewaard. Vooraan beveelt Jezus de dienaar de kruiken vol water te schenken. Achteraan zitten de genodigden rond de feestdis. Het tableau stamt waarschijnlijk uit een Rotterdams atelier waar het omstreeks 1700 werd geschilderd (afb. 5).

2.2. De tegels in de bijbelse volgorde van de voorstellingen

1. Gen.3:24: Adam en Eva verjaagd uit het Paradijs (B.68.197-1; B.68.197-2; B.68.197-3; B.68.197-4; B.68.197-5; B.68.197-6. B.68.197-7)
2. Gen. 4:4-5: Het offer van Kaïn en Abel (B.68.201-1; B.68.201-2; B.68.201-3; B.68.201-4; B.68.201-5)
3. Gen. 4:8: Kaïn slaat Abel neer (B.68.257)
4. Gen. 7:17-19: De zondvloed (B.68.235-1; B.68.235-2)
5. Gen. 8.18-20: Het offer van Noah (B.68.202-1; B.68.202-2; B.68.202-3; B.68.202-4; B.68.202-5; B.68.202-6; B.68.202-7)
6. Gen. 11:4: De bouw van de toren van Babel (B.68.252)
7. Gen. 19:15-26: De vrouw van Lot verandert in een zoutzuil (B.68.222-1; B.68.222-2; B.68.222-3)
8. Gen. 21:14: De uitdrijving van Hagar (B.68.229-1; B.68.229-2; B.68.229-3)
9. Gen. 21:17: De zoon van Hagar gered (B.68.247-1; B.68.247-2)
10. Gen. 22:1-6: Abraham en Isaäk (B.68.199-1; B.68.199-2; B.68.199-3; B.68.199-4)
11. Gen. 22:11-12: Abraham door de engel weerhouden om zijn zoon te slachtofferen (B.68.240-1; B.68.240-2)
12. Gen. 28:10-12: De droom van Jakob (B.68.251-1; B.68.251-2)
13. Gen. 37:18-20: Jozef komt bij zijn broers aan (B.68.236)
14. Gen. 37:23-25: Jozef wordt in de put geworpen (B.68.221-1; B.68.221-2)
15. Gen. 39:11-12: Jozef en de vrouw van Potifar (B.68.213-1; B.68.213-2)

16. Gen. 40:5-8: Jozef verklaart dromen in de gevangenis (B.68.209-1; B.68.209-2; B.68.209-3 & B.68.217-1; B.68.217-2) (afb.6-7)
17. Ex. 2:5-6: Mozes uit het water gered (B.68.250)
18. Ex. 14:15-16: Mozes splijt de zee in twee (B.68.208-3)
19. Ex. 16:8-13: Het manna en de kwartels (B.68.208-1; B.68.208-2)
20. Ex. 16: 14-17: Het manna in de woestijn. (B.68.215-1; B.68.215-2)
21. Ex. 17:5-6: Mozes slaat water uit de rots (B.68.212-1; B.68.212-2; B.68.212-3)
22. Ex. 31:18: Mozes op de berg Sinai (B.68.198-1; B.68.198-2; B.68.198-3; B.68.198-4; B.68.198-5; B.68.198-6)
23. Ex. 32:1-6: De aanbidding van het gouden kalf (B.68.203-1; B.68.203-2; B.68.203-3; B.68.203-4; B.68.203-5; B.68.203-6) (afb.8)
24. Num. 13:23: De tocht der verspieters (B.68.216-1; B.68.216-2; B.68.216-3)
25. Num. 21:6-9: Mozes en de koperen slang (B.68.214-1; B.68.214-2; B.68.214-3)
26. Num. 22:22: Balaam door de engel bedreigd (B.68.239)
27. Richt. 14:5-6: Samson verscheurt een leeuw (B.68.237)
28. Richt. 15:15-16: Samson verslaat duizend Filistijnen (B.68.242)
29. Richt. 19:19: Delila laat het haar van Samson afknippen (B.68.204-1; B.68.204-2; B.68.204-3)
30. 1.Sam. 17:48-49: David en Goliath vóór de strijd (B.68.223-1; B.68.223-2; B.68.223-3)
31. 1.Sam. 17:50-51: David onthoofd Goliath (B.68.220-1; B.68.220-2)
32. 1.Sam. 17:54: David keert terug in het kamp (B.68.246)
33. 1.Sam. 18:6,7: David speelt de citer voor Saul (B.68.205-1; B.68.205-2 en B.68.205-3)
34. 2.Sam. 11:4: David en Bathseba (B.68.210-1; B.68.210-2; B.68.210-3)
35. Sam. 18:9-15: Joag vermoordt Absalon (B.68.243-1; B.68.243-2)
36. 1.Kon. 13:24: De profeet Juda door een leeuw gedood (B.68.211-1; B.68.211-2; B.68.211-3)
37. 1.Kon. 17:5-6: Elias door de raven gevoed (B.68.234-1; B.68.264-2; B.68.234-3)
38. 2.Kon. 19:2-35: De Engel van Jahweh doodt de Assyrische soldaten (B.68.225-1; B.68.225-2; B.68.225-3)
39. 2.Kon. 2:11-13: De hemelvaart van Elias (B.68.226)
40. 2.Kon. 2:23-24a: Elisa bespot door de kinderen van Bethel (B.68.248)
41. 2.Kon. 2:23-24: De berinnen verscheuren de kinderen van Bethel (B.68.224-1; B.68.224-2)
42. Tobias 4:1-4: Tobias trekt een vis uit het water voor de engel (B.68.207-1; B.68.207-2; B.68.207-3)
43. Judit 13:10-11: Judit geeft het hoofd van Holofernes aan haar dienstmaagd (B.68.200-1; B.68.200-2; B.68.200-3; B.68.200-4; B.68.200-5)
44. Esther 5:2: Esther bij koning Ahasveros (B.68.206-1; B.68.206-2; B.68.206-3)
45. Job 2: 11-12: Job beklaagd door zijn vrienden (B.68.230-1; B.68.230-2)
46. Dan. 3:19-50: De jongelingen in de gloeiende oven (B.68.249-1; B.68.249-2)
47. Dan. 14:14-15: Bels tempel met as bestrooid (B.68.227-1; B.68.227-2)
48. Dan. 14:31-32: Daniël in de leeuwenkuil (B.68.253-1; B.68.253-2)
49. Marc. 6:27-28: De onthoofding van Johannes de Doper (B.68.218-1; B.68.218-2; B.68.218-3)
50. Marc. 6:28: Salome geeft het hoofd van Johannes de Doper aan haar moeder Herodias (B.68.238)
51. Matt. 2:16: De moord op de onnozele kinderen (B.68.232)
52. Matt. 7:1-5: Het lichtvaardige oordeel (B.68.219-1; B.68.219-2)
53. Matt. 28:5-6: De engel bij het graf (B.68.233)
54. Luc.2:8-17. 8: De aanbidding der herders (B.68.259)
55. Luc. 5:5-6: De wonderbaarlijke visvangst (B.68.255)

56. Luc. 10:30-34: De barmhartige Samaritaan (B.68.245-1; B.68.245-2)

57. Luc. 16:19-21: De rijke man en de arme Lazarus (B.68.231)

58. Luc. 24:13-16: Jezus verschijnt aan de Emmaüsgangers (B.68.256) (afb.9)

59. Joh. 2:1-11: De bruiloft te Kana (B.68.258)

60. Hand. 3:6-7: Petrus en Johannes genezen een verlamde bij de schone poort (B.68.241)

3. Algemene bespreking

De tegelfabrieken van Nederland hadden zowat in heel Europa belangrijke afzetgebieden en beïnvloedden er direct en indirect de wooncultuur. ⁽¹⁰⁾ De reden van het succes lag in de hoge kwaliteit van het product. Bijzonder de Rotterdamse tegelindustrie had omstreeks 1700 een ongeëvenaarde technische verfijning bereikt. In de loop van de 17de eeuw verspreidde de Nederlandse plattelandsgewoonte om tegels in een woonhuis toe te passen zich eveneens in de landelijke gebieden die direct aan Nederland grensden. Dit betekent dat ook in Vlaanderen deze decoratieve vorm regelmatig voorkwam, zij het dat meestal geen luxueuze tegels werden aangewend. Dat in Elversele een schouw werd versierd met bijbeltegels, is dus niet zo uitzonderlijk. Andere gelijkaardige schouwen met Nederlandse tegels zijn onder meer bekend te Maldegem, Eeklo, Brugge en Adegem. ⁽¹¹⁾ Wel vormt deze schouw met haar twee tegeltaleaus een zekere uitzondering. Bovendien zien wij dat sedert 1700 de mode van grotere tegeloppervlakten en tegelkamers, een fenomeen dat reeds in de 17de eeuw met de tegelschouw een aanvang had genomen, zich verspreidt. ⁽¹²⁾

Sedert de 16de en de 1ste helft van de 17de eeuw werden bijbelse voorstellingen op tegeltaleaus geschilderd. ⁽¹³⁾ Zij bleven populair tot het midden van de 19de eeuw. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de tegeltaleaus 'Het afscheid van de verloren zoon' (Luc. 15:13) ⁽¹⁴⁾ en 'De thuiskomst van de verloren zoon' (Luc. 15:20), ⁽¹⁵⁾ uitgevoerd in

(afb. 6) Jozef verklaart de dromen in de gevangenis.

(afb. 7) Jozef verklaart de dromen in de gevangenis. Merk op dat Jozef hier staand wordt afgebeeld. Deze voorstelling is uitzonderlijk en tot op heden niet gepubliceerd (mededeling J. Pluis dd. 20.12.200).

paars. In de eerste helft van de 17de eeuw ontstonden de eerste blauwe tableaus. De enkelvoudige tegel met bijbetaferelen was tot ca. 1640 uiterst zeldzaam. Tegeltaleaus met bijbelvoorstellingen werden vaak paarsgewijs of in grotere series in een wand of een schouw verwerkt en omlijst met witte enkelvoudige tegels zoals dit in de schouw van

Elversele het geval was. Tot op heden konden een 80-tal verschillende voorstellingen worden gedocumenteerd. ⁽¹⁶⁾ De voorstellingen gaan zowel op het Oude als het Nieuwe Testament terug. Een aantal onderwerpen was erg populair. Wij vermelden Adam en Eva, het offer van Abraham, de geschiedenis van Jozef, de thuiskomst van Jefta, het oordeel van Salomon, de geboorte van Christus, de vlucht naar Egypte, het Laatste Avondmaal, de Opstanding, de Hemelvaart. De Uitstorting van de Heilige Geest was dan weer erg zeldzaam. Deze tableaus bestaan meestal uit 12, 16 of 20 tegels. Grotere tableaus, die voornamelijk in Rotterdam werden vervaardigd, zijn zeldzaam.

Naast deze twee tegeltableaus bevat de schouw van Elversele minimaal 146 tegels met een op zichzelf staande bijbelvoorstelling. Deze bijbeltegels zijn erg verwant aan de zogenaamde landschapstegels. Zij waren niet enkel decoratief, maar hadden ook een opvoedkundige betekenis in een overwegend katholieke gemeenschap. De haard als ontmoetingsplaats voor het gezin werd zo in zekere zin een geschikte illustratie bij de volksbijbel waaruit de geschiedenissen van het Oude en het Nieuwe Testament werden verhaald en uitgelegd. Vaak werden de betrokken tekstpassages uit de bijbel vermeld. De bijbelse voorstellingen worden bij voorkeur binnen een cirkel geplaatst. Open tafereeltjes komen evenwel ook voor. Tegen het einde van de 18de eeuw is de tekenwijze bijna lineair geworden. De voorstellingen op tegels werden inderdaad over het algemeen erg grafisch en abstract behandeld: een vlugge tekening en weinig detaillering leiden er toe dat enkel het essentiële in de figuren en de handelingen bewaard blijft. Gezien het feit dat het om een echt massaproduct gaat, is de verzorging ook niet steeds optimaal. Men mag anderzijds niet vergeten dat het voor de tegelschilder niet eenvoudig was de vaak gecompliceerde scènes met meerdere figuren in één beeld te vatten. Doch ondanks dit alles zijn deze tegels een belangrijk decoratief bouwelement.

(afb. 8) *De aanbidding van het gouden kalf.*

(afb. 9) *Jesus verschijnt aan de Emmaüsgangers*

De uitwerking van éénzelfde thema kan erg verschillen. ⁽¹⁷⁾ Dit impliceert dat erg gelijken tegels vaak uit éénzelfde atelier stammen. Uit een vergelijking van bijbeltegels met dezelfde onderwerpen blijkt alleszins dat de gebruikte voorbeelden, waarnaar de afbeeldingen werden geschilderd, decennia lang in zwang bleven. ⁽¹⁸⁾ Opvallend is de stilistisch sterke verwantschap met de bijbeltegels in de keuken van het klooster van de

Potterie te Brugge. ⁽¹⁹⁾ Anderzijds stelt men zeer vaak kleine verschillen van formaat, kleur of tekening vast. In de grotere fabrieken werkten wel eens twee schilders aan één serie. Omdat het om handwerk gaat, zijn verschillen in uitvoering niet te vermijden. Doorgaans werden de tegels niet chronologisch geplaatst. De voorstellingen uit het Oude en het Nieuwe Testament werden door elkaar aangewend.

Wij mogen er van uitgaan dat mensen die zich een schouw van dit gehalte konden veroorloven, een zekere welstand hadden bereikt. De eenkleurige, blauw geschilderde tegels, die een gevolg waren van de imitatie van het Chinese porselein, lagen weliswaar in prijs gunstiger dan de veelkleurige tegels. Doch ook de tijdsduur dat aan één tegel werd geschilderd, bepaalde in sterke mate de prijs. In de loop van de jaren stijgen de prijzen geleidelijk. Doch anderzijds zien wij rond 1700 de economie groeien hetgeen gepaard gaat met toename van de welvaart. Hierdoor vond er een grotere bouwactiviteit plaats. Deze factoren zorgden voor een bredere toepassing van tegels voor de woondecoratie. Niet enkel schouwen en plinten werden er mee bezet, doch ook hele gangen, portalen en keukens. ⁽²⁰⁾ Verwijzen wij hier e.g. naar de smuiger met Jan Luikentegels die in 1983 te Zaandijk werd ontmanteld en naar het Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht werd overgebracht. Deze schouw bestond uit 278 bijbeltegels. Het huis waarin deze schouw oorspronkelijk stond, werd in 1789 gebouwd door Ate Koenen, een welstellende schipper die een eigen schip bezat. ⁽²¹⁾ De tegelschouw van Elverzele bevat weliswaar minder tegels. De aanwezigheid evenwel van twee tegeltableaus geeft aan deze schouw een zekere uitstraling waardoor zij een teken van welstand van de bewoners van het huis is.

4. Fabrikaat

Voor de ontwikkeling van de Nederlandse tegelindustrie is de export, die zo goed als

onbegrensd was, van doorslaggevend belang geweest. De bestaande handelsroutes en afzetmarkten vormden een ideale voedingsbodem. In de handel van tegels onderscheidt men twee fasen. De vroegste fase liep van ca. 1650 tot 1750 en richtte zich voornamelijk tot de hofcultuur van de barok. De tweede fase, tussen 1750 en 1900 richtte zich in het bijzonder op de 'boerencultuur'.

Het bepalen van de herkomst van tegels vormt een moeilijk probleem. De reden hiervoor ligt in het feit dat deze handel leidde tot coöperaties van meerdere ateliers in de verscheidene steden. Bovendien zien wij een samenwerking van verscheidene firma's waardoor de groothandel vrij snel vorm kreeg. Tenslotte maakten de tegelfabrieken gebruik van patroonboeken die ook de tekeningen voor bijbeltegels bevatten. Aanwijzingen kunnen via archeologisch onderzoek, onder meer van de afvalhopen, worden gevonden. De bewijsvoering geschiedt ook op basis van vormelijke criteria, in het bijzonder van de sponsen en de werktekeningen. Niettemin kunnen de volgende overwegingen worden geformuleerd. Sedert het einde van de 17de eeuw exporteerden de plateelbakkerijen van onder meer Rotterdam, Harlingen en Makkum een enorme hoeveelheid blauwe tegels. Wanneer men de plaatsen van productie van de Nederlandse tegels overziet, stelt men vast dat de grote hoeveelheid aan manufacturen over slechts 20 steden is verdeeld. Zij situeren zich bovendien allen in 5 van de 11 Nederlandse provincies: Zeeland (1), Zuid-Holland (9), Noord-Holland (5), Utrecht (1) en Friesland (4). Voor de export waren slechts 6 steden van belang, met name Delft, Rotterdam, Utrecht, Amsterdam, Harlingen en Makkum. ⁽²²⁾ Zij vonden zowel in Zuid- als Oost-Europa grote aftrek. De Rotterdamse tegelfabrieken waren één van de belangrijkste leveranciers voor Vlaanderen. ⁽²³⁾ De geografische nabijheid was hieraan zeker niet vreemd. Hier nam de productie van bijbeltableaus in de 2de helft van de 18de eeuw een belangrijke plaats in waarbij paars de

meest voorkomende kleur is. ⁽²⁴⁾ Bij vele bijbeltegels, in het bijzonder de Rotterdamse, wordt het gebeuren binnenshuis aangeduid door boven de voorstelling een glas-in-loodraam te schilderen. ⁽²⁵⁾ Wanneer wij deze feiten op een rij zetten mogen wij besluiten dat de schouw van Elverzele werd samengesteld met tegels die vermoedelijk uit de plateelfabrieken van Rotterdam stammen.

5. Datering

De datering van tegels gebeurt globaal op basis van de afmetingen (enkel vóór 1690), de hoekmotieven, de kleur van de scherf en de gebruikte kleur. Eén van de interessante dateringscriteria is de aanwezigheid op onze tegels van de ossenkop als hoekornament. ⁽²⁶⁾ Er worden talrijke variaties onderscheiden die de datering niet steeds even gemakkelijk

maken. De vroegste, grote vormen komen voor sedert het 2de kwart van de 17de eeuw. De tegels meten 126 mm in het vierkant. De tegels van de tegeltableaus zijn 9 mm dik, de blauwe bijbeltegels zijn niet dunner dan 8 mm. De enkelvoudige bijbeltegels uit de 17de eeuw werden bijna steeds in blauw uitgevoerd. Slechts bij uitzondering werden zij in paars geschilderd. De Rotterdamse tegels werden in de 18de eeuw echter voornamelijk in paars geschilderd terwijl de blauwe uitvoeringen eerder uitzonderlijk waren. In Friesland bleef het blauw echter de belangrijkste kleur. ⁽²⁷⁾ Het tableau 'De aanbidding van de herders' wordt door J. Pluis omstreeks 1700 gedateerd. ⁽²⁸⁾ Wanneer wij al de beschikbare gegevens optellen, mogen wij stellen dat de tegels omstreeks 1700 dateren. ⁽²⁹⁾

BIBLIOGRAFIE

- ANTHONISSEN (B.B.). Waarom Mozes hoorns heeft. *Tegel*, 7, 1978-1979; p. 10-12.
- BERENDSEN (Anne). *Groot tegelboek. Een internationaal overzicht van de tegel door de eeuwen heen* (met bijdragen van M.B. KEEZER, S. SCHOUBYE, J.M. DOS SANTOS SIMÕES & J. TICHELAR), Amsterdam-Brussel, 1975.
- BOESMANS (Annick) & NOUWEN (R.). *Selecteren om te bewaren! Enkele krachtlijnen uit het collectiebeleidspaan van het Openluchtmuseum Bokrijk*. In: *Jaarboek 2000 van het Nederlands Openluchtmuseum*, 2000, p. 202-217.
- DE JONGE (C.H.). *Nederlandse tegels*. Amsterdam, 1971.
- DHANENS (Elisabeth). Voorbeeld van een XVIII-euwsche schouwbekleding in een Meetjeslandsch boerenhuis. *Oostvlaamsche Zanten*, 16, 1941, p. 112-119.
- DHANENS (Elisabeth). *Wandtegeltes. De geschiedenis van het Oud en Nieuw Testament voorgesteld op de tegels van een achttiend-eeuwschen haard, verklaard door teksten uit Spanoges Aldernouwekeurigste verhandeling*. Brugge, 1947.
- FOUREST (H.-P.). *Delfter Fayencen*. Stuttgart, 1981.
- KAUFMANN (G.). *Bemalte Wandfliesen. Bunte Welt auf kleinen Platten. Kulturgeschichte, Technik und Dekoration der Fliesen in Mitteleuropa*. München, 1973.
- Het kerstverhaal op tegels, *Tegel*, 9 1981, p. 4-8.
- KORF (D.). *Tegels*. Bussum, 1961¹.
- LAENEN (M.). *Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk*. Brussel-Bokrijk, 1992.
- MELLINKOFF (Ruth). *The Horned Moses in Medieval art and Thought*, Berkeley-Los Angeles-London, 1970.
- PAUWELS (A.G.) en HOONACKER (E.J.). *Keramiek van de middeleeuwen tot heden*. Kortrijk, 1970 (Museum voor Oudheidkunde en Sierkunst Kortrijk).

PAUWELS (A.G.) en HOONACKER (E.J.). *Keramiek* (Museum voor Oudheidkunde en Sierkunst Kortrijk), Kortrijk, 1981².

PLUIS (J.). *Tentoonstelling van bijbelse voorstellingen op tegels en Fries aardewerk*. Tegelmuseum 'It Noflik Sté' te Otterlo, 24 september – 20 oktober 1972.

PLUIS (J.). Een interessante smuiger met Jan Luikertegels. *Tegel*, 13 1985, p. 2-15.

PLUIS (J.). *Bijbeltegels: bijbelse voorstellingen op Nederlandse wandtegels van de 17de tot de 20de eeuw*. Münster, 1994.

PLUIS (J.). *De Nederlandse Tegel, decors en benamingen, 1570-1930*. Leiden, 1997.

VAN DAM (J.D.). *Nederlandse tegels*. Utrecht/Antwerpen, 1988.

VANDENBERGHE (S.). Tegels met bijbelse voorstellingen in de keuken van het klooster van de Potterie te Brugge. *Tegel*, 16, 1988, p. 23.

WEYNS (J.). *Omstandige gids van het Openluchtmuseum Bokrijk*. Bokrijk, 1967².

NOTEN

1. Met hartelijke dank aan mevrouw A. Boesmans en de heer J. Pluis voor de vele waardevolle bemerkingen.

2. J. WEYNS, 1967²: 92; M. LAENEN, 1992: 139.

3. A. BOESMANS & R. NOUWEN, 2000.

4. Mogelijk kan een doorgedreven archiefonderzoek uitsluitel brengen over de opdrachtgever tot het plaatsen van de schouw.

5. Schriftelijke mededeling van J. Pluis dd. 19.12.2000. J. Pluis heeft de tegels opgenomen op 6 juli 1966. Sedertdien werden zij geplaatst in een schouw van het woonhuis uit Lokeren.

6. In Delft werden wel relatief weinig bijbeltegels geproduceerd. Het is bijzonder moeilijk bijbeltegels die van een 'zekere Delftse herkomst zijn, te identificeren. Over Nederlandse plateelfabrieken, Elisabeth DHANENS, 1947: 10; C.H. DE JONGE, 1971: 35; J. PLUIS, 1972: 7; G. KAUFMANN, 1973: 25; A. BERENDSEN, 1975: 196-197; H.-P. FOUREST, 1981: 176; J.D. VAN DAM, 1988: 76; J. PLUIS, 1994: 17 sqq.

7. C.H. DE JONGHE, 1971: 50 sqq.; J. PLUIS, 1972: 5; J. PLUIS, 1985:2-15.

8. J. PLUIS, 1972: 5; J. PLUIS, 1985: 8; J. PLUIS, 1994: 42.

9. J. PLUIS, 1994: 409, nr. 1149.

10. Hierover G. KAUFMANN, 1973: 24 sqq; J.D. VAN DAM, 1988: 93 sqq.

11. Vgl. Elisabeth DHANENS, 1941 & 1947: bijzonder ook 11; J. WEYNS, 1967²: 92; S. VANDENBERGHE, 1988.

12. C.H. DE JONGE, 1971: 82.

13. Betreffende de geschiedenis van bijbeltegels, zie J. PLUIS, 1994, verder e.g. J. PLUIS, 1972: 3 sqq.; G. KAUFMANN, 1973: 46. Voor de tegeltableaus in het algemeen, zie C.H. De Jonge, 1971, 97 sqq.

14. Rotterdam, ca. 1700, sepia, 5x5 tegels. Vgl. J. PLUIS, 1994, 910.
15. Rotterdam, ca. 1700, sepia, 5x5 tegels. Vgl. J. PLUIS, 1994, 910.
16. J. PLUIS, 1972: 6; J. PLUIS, 1994: 153 sqq. & 907 sqq.
17. Vgl. in dit kader J. PLUIS, 1972: 16 naar een ets van Jan Luiken met Elversele B.68.235.
18. Vgl. in dit kader J. PLUIS, 1972: 16 met Elversele B.68.211 of J. PLUIS, 1972: 39 en J.D. VAN DAM, 1988: 87 met Elversele B.68.224.
19. S. VANDENBERGHE, 1988: 13 sqq.
20. D. KORF, 1961²: 24.
21. J. PLUIS, 1985:5. Vgl. ook G. KAUFMANN, 1973: 57 sqq.; A. BERENDSEN, 1975: 208.
22. Hierover uitvoerig G. KAUFMANN, 1973: 25 sqq.; J. PLUIS, 1994: 17 sqq. & 52 sqq.
23. J.D. VAN DAM, 1988: 95. Over Rotterdam, uitvoeriger G. KAUFMANN, 1973: 25-26.
24. J. PLUIS, 1972: 6-7; G. KAUFMANN, 1973: 26.
25. J. PLUIS, 1972: 4 & 49.
26. Hierover G. KAUFMANN, 1973: 37-38.
27. J. PLUIS, 1972: 4; C.&W. LÜDEN, 1978: 25.
28. J. PLUIS, 1994: 409, nr. 1149.
29. J. WEYNS, 1967²: 92; M. LAENEN, 1992: 139.

IN DE SCHIJNWERPER: DE FANFARE VAN DE KULDERS

Els VERAVERBEKE

In mei 2001 werd in het Huis van Alijn de tentoonstelling 'Fanfares en Ander Feestgedreun' geopend. Deze tentoonstelling belicht het ontspanningsleven zoals het eind 19de-begin 20ste eeuw werd beleefd. Hierbij wordt de evolutie van de vrije tijd geïllustreerd en wordt aandacht besteed aan volkse en elitaire vrijetijdsbestedingen. De titel 'Fanfares en Ander Feestgedreun' illustreert het belang van de muziekkorpsen. Muziek en vooral fanfares en harmonieën zijn altijd aanwezig. Elke stad of dorp kent talrijke muziekkorpsen; iedere groepering heeft wel een eigen korps. In Gent overtreft de populariteit van de 'Fanfare van de Kulders' alle andere muziekkorpsen. Sinds 2001 worden de originele instrumenten van deze fanfare in het Huis van Alijn bewaard en zijn nu te bewonderen in het museum.

De 'Fanfare van de Kulders' was het muziekkorps van de weesjongens van de kulderschool. Deze weesjongens werden kulders genoemd naar hun uniform. In 1858 werd de fanfare opgericht. De eerste muziekleraar van de kulders, J.B. De Stuyver genoot heel wat respect en kon de weesjongens heel sterk motiveren voor de fanfare. De muzikale wandelingen van de fanfare door de stad genoten heel wat succes bij de Gentenaars. Door allerlei initiatieven werd geld ingezameld voor een vlag voor het korps. Een vaandel was een heel belangrijk object voor het patrimonium van elke vereniging, zeker ook voor muziekkorpsen. Dit had zoveel succes dat in 1866 niet alleen een vlag kon worden aangekocht, maar ook muziekinstrumenten voor het ganse korps. De jaren 1860 zijn in de Gentse geschiedenis echter ook bekend voor minder

goed nieuws. Geregeld waren er epidemieën en in de Gentse arbeiderswijken eisten deze al te vaak een zware tol. In 1869 werd Gent nog maar eens door cholera geteisterd. Dit leidde tot een bekend verhaal, waardoor de Fanfare van de Kulders een prominente plaats op de Korenmarkt kreeg. Na deze epidemie bleef de herberg 'Het Kelderken', algemeen bekend als 'De Tente', verdacht lang dicht. Enkele ongeruste vrienden gingen het pand binnen en troffen er een wenend jongetje aan bij het bed met zijn overleden ouders. Het jongetje, 'Jantje' Florimond De Pauw, geboren in 1860, werd in juli 1869 op kosten van de dekenij ondergebracht in de Kulderschool aan het Geraard Duiversteen. Op vraag van de dekenij en uit dankbaarheid verzorgde de fanfare in 1873 voor het eerst het slotconcert van de Gentse Feesten op de Korenmarkt. Dit groeide uit tot een traditie die tot 1963, bij het ontbinden van de fanfare heeft standgehouden. Deze afsluiter van de Gentse Feesten was heel erg populair. In 1933, ter gelegenheid van het zestigste slot-

concert werd een bronzen gedenkplaat ont-huld op de Korenmarkt. Deze gedenkplaat, gemaakt door Richard De Meyer, is er nog steeds te zien. De grote succesjaren van de fanfare waren de jaren dertig en veertig. De fanfare was bij iedere feestelijke gebeurtenis aanwezig. De populariteit van de fanfare reikte ook buiten de stads-, zelfs landsgrenzen. Zo luisterde de Fanfare van de Kulders in 1937 de wereldtentoonstelling in Parijs op. In 1939 kreeg de fanfare ook nieuwe muziekinstrumenten, als geschenk van de Bond der Gentse oud-weesjongens. Na tachtig jaar waren de zware koperen instrumenten dringend aan vernieuwing toe. De nieuwe instrumenten waren veel lichter en bij het stappen dus veel gemakkelijker te hanteren. De nieuwe instrumenten werden door weesmeisjes op de Kouter aan de muzikanten overhandigd tijdens een grote ceremoniële plechtigheid. Het zijn deze nieuwe instrumenten die in de collectie van het Huis van Alijn bewaard worden.

Literatuur

DE BLEECKER (Marcel). *Verweesd, verwezen. Vier eeuwen kuldere, rode lijvekens en blauwe meisjes in Gent*. Nazareth, Schaubroeck, 1990.

DE CAVELE (Johan) red. *Gebuurteleven en dekenijen te Gent 14de-20ste eeuw*. Gent, Stadarchief, 1992.

DE MINIATUURKATHEDRAAL VAN JAN BAPTIST MINNE IN HET HUIS VAN ALIJN

Helen DE CRUZ & Johan DE SMEDT

In dit artikel ⁽¹⁾ beschrijven we een object uit het Huis van Alijn: een miniatuurkathedraal door de volkskunstenaar Jan Baptist Minne. Er bestaat geen eerdere beschrijving van dit object.

Er is geen enkele schriftelijke bron over de miniatuurkerk te vinden, behalve de schaarse gegevens in het onvolledige dossier in het Huis van Alijn, en een terloopse vermelding door Haeseryn. ⁽²⁾

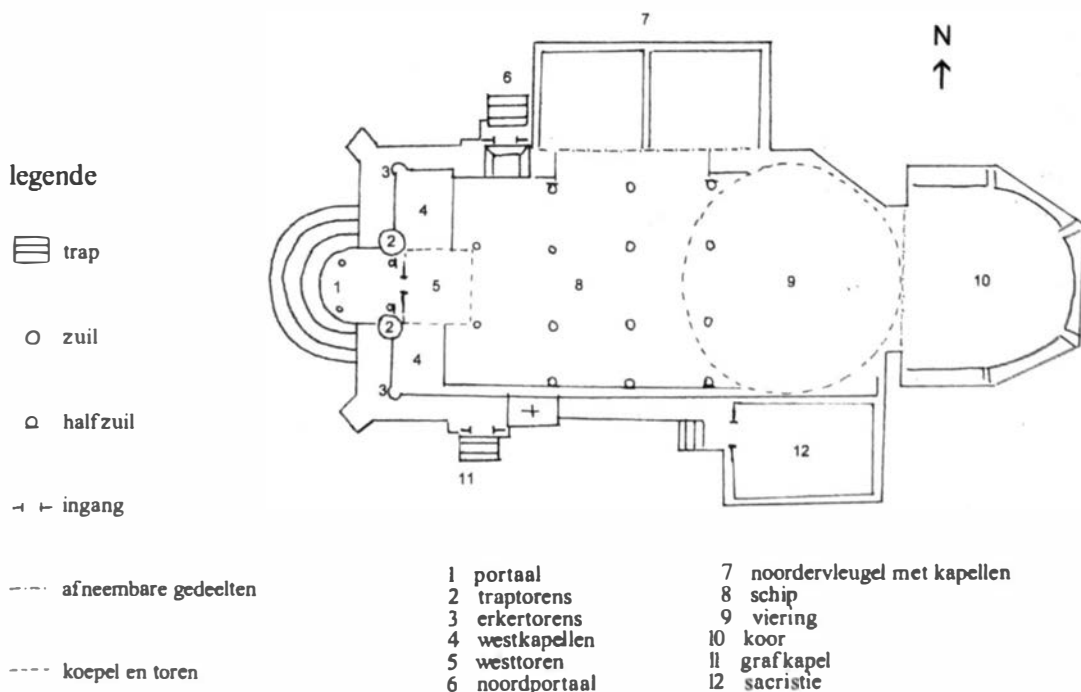
Wij steunen op visuele observatie, op interviews met familieleden van de kunstenaar, onder meer met zijn schoondochter, Georgette Minne-Vercauteren, en op zijn handgeschreven memoires. ⁽³⁾ Onze voornaamste bron is Jean Minne, een kleinzoon,

die volgens zijn familieleden het meeste weet over zijn grootvader.

Wij beschrijven de miniatuurkerk als een echte kerk, met termen uit de architectuur, maar met verwijzing naar haar materiële realiteit, waardoor ze afwijkt van echte kerken. De oriëntatie van ons object wordt dan zoals die van de meeste kerken: het koor ligt in het oosten, het portaal in het westen (fig.1). Onze analyses vangen steeds aan vanuit het westen, en verlopen met de wijzers van de klok mee.

Het kunstwerk werd in de jaren 1960 door de kunstenaar zelf aan het museum geschonken. Hij heeft het in een woedebui weggegeven omdat zijn kinderen ruzieden over wie het

fig.1. Plattegrond van de miniatuurkathedraal (eigen tekening).

zou erven. ⁽⁴⁾ In de jaren 1960 geschieden overnames van schenkingen door particulieren niet altijd even zorgvuldig. ⁽⁵⁾ Dit verklaart het gebrek aan gegevens in het museumdossier, onder meer omtrent de kunstenaar, het object (e.g. geen datering), en zijn functie. De functie van de miniatuurkerk werd ons eerst duidelijk in de loop van ons interview met Jean Minne.

1. Biografie van de kunstenaar ⁽⁶⁾

Jan Baptist Minne werd geboren te Gent in 1882 in een familie van volkskunstenaars en leurders. Zijn vader was onder meer sculpteur en schilder; zijn broer Adolphe maakte houten speelgoed. ⁽⁷⁾ De familie stond min of meer aan de rand van de maatschappij: alcoholisme was niet onbekend, en men leurde met alles wat niet te heet of te zwaar was. Aanvankelijk was Jan Baptist Minne arbeider, maar na korte tijd werd hij leurder in kleidij en metalen deksels, nadien kolenhandelaar ⁽⁸⁾ en tenslotte fabriekseigenaar (met een

fabriek te Meerhem) en grootgrondbezitter in Oostakker (met een droomhuis en een bloemenkwekerij).

Hij was een autodidact, die nooit een formele kunstopleiding heeft genoten. ⁽⁹⁾ Reeds als kind legde hij een grote creativiteit aan de dag. ⁽¹⁰⁾

Minne woonde voor het grootste deel van zijn leven in Oostakker. In zijn dorp was hij een populaire volksfiguur. Hij brouwde zijn eigen kriebien en -wijn. Hij organiseerde volksspelen, onder meer zaklopen en palingrennen, en ezelsritten voor de kinderen. Hij realiseerde er - zonder hulp van een architect - zijn eigen droomhuis ⁽¹¹⁾ Villa Marie (gebaseerd op het spookhuis uit zijn favoriete griezelfilm), met een fantaisistische tuin ⁽¹²⁾ waarvoor hij zelf de waterleiding had aangelegd. Van zijn droomproject resten nog slechts de vijver en het betonnen bruggetje (afb. 1).

Hij sculpteerde, zong zelfgeschreven liederen in het Gents, schreef gedichten en zelfs

(afb.1) Brug en vijver in de Driezwaantjesstraat 133 te Oostakker, enige restant van Minnes droomhuis (eigen foto).

een roman ⁽¹³⁾, maakte poppen, en enceneerde er zelf poppenspelen voor (onder meer tijdens de jaarlijkse wijkkermis). Hij werkte met een verbazingwekkende verscheidenheid aan materialen, waar onder beton ⁽¹⁴⁾, hout ⁽¹⁵⁾, gips ⁽¹⁶⁾, metaal ⁽¹⁷⁾, papier-maché ⁽¹⁸⁾ en chocolade. ⁽¹⁹⁾ Zijn gereedschap was eenvoudig. ⁽²⁰⁾

De dorpingen kwamen bij hem om kapotte sculpturen te laten repareren. Wanneer ze speciale foto's wilden maken (e.g. voor een communie) kozen ze zijn tuin als achtergrond, ook al moesten ze hiervoor betalen. Minne was echter meer dan een kunstenaar, hij was niet zonder politieke invloed in zijn dorp. Hij was stichter en voorzitter van de dekenij 't Meuleken-Walput, en van de jaarlijkse wijkkermis. ⁽²¹⁾ Hij was tevens de geestelijke vader van vier reuzen die elk jaar meeliepen in de Oogststoet. ⁽²²⁾ Zijn reuzen hetten Goliath van Walput, Petronella van Seles-Kest, met hun kinderen Tijn en Nele. ⁽²³⁾

Vanaf de jaren 1950 moest Minne niet meer werken om in zijn levensonderhoud te voorzien. Omstreeks 1950 ⁽²⁴⁾ vervaardigde hij tevens zijn *pièce de résistance*: een miniatuurkathedraal met elektrische verlichting en beiaard.

Jan Baptist Minne overleed te Oostakker in 1967.

2. Miniaturgebouwen in de volkskunst

Miniatuur-architectuur is in de volkskunst niet zeldzaam. De meest sprekende voorbeelden zijn kerststallen en poppenhuizen.

Kerststallen ⁽²⁵⁾ zijn geen puur esthetische objecten. Hun illusionistische vormgeving is bedoeld om de betrokkenheid van de toeschouwer bij het kerstgebeuren te verhogen. Soms worden hele landschappen uitgewerkt; vaak beperkt men zich tot de kerststal zelf die de vorm van een (vervallen) stal, een huis, of een grot kan hebben. Dit moet de historische gebeurtenis evoceren. Deze kunstvorm leeft nog steeds in volkse milieus.

Poppenhuizen ⁽²⁶⁾ hebben een vrij complexe geschiedenis omdat hun functie en hun

publiek steeds veranderden. De zeventiende-eeuwse miniatuurkeukentjes uit Nürnberg waren didactisch meisjesspeelgoed. Het achttiende-eeuwse Engelse poppenhuis was een pronkobject in herenhuizen. Het werd gemaakt door traditionele ebenisten, met meer aandacht voor de kleine meubeltjes dan voor het huis. In de negentiende eeuw werd het poppenhuis opnieuw speelgoed, met een realistischer vormgeving. Geleidelijk aan werd het een fabrieksproduct, dat niet meer tot de volkskunst kan worden gerekend.

3. Functie van de miniatuurkathedraal

3.1. Functie tijdens het leven van Jan Baptist Minne

De voornaamste reden waarom de miniatuurkathedraal als een volkskunstwerk moet worden beschouwd, is haar functie. Zij werd tentoongesteld als volksvermaak tijdens de jaarlijkse wijkkermis van de dekenij 't Meuleken-Walput. Zij illustreerde Minnes handigheid, vernuft en geduld. De dorpingen waren naar verluidt verrukt over het klank- en lichtspel wanneer Minne de beiaard en de verlichting deed werken. Ze vonden de miniatuurkerk mooi, en waren er door geïmpressioneerd. ⁽²⁷⁾ Deze kerk was zeker geen devotieel object.

3.2. Opstelling in het Huis van Alijn

De miniatuurkerk staat in de kapel van het museum opgesteld, een ruimte waarin voornamelijk devotieele voorwerpen worden tentoongesteld. Haar opstelling is niet geheel gunstig - zij werd immers uitsluitend bepaald door haar grootte. ⁽²⁸⁾ Behalve devotieele en religieuze voorwerpen bevat de kapel namelijk ook objecten die te groot zijn voor de andere ruimten van het museum. Deze miniatuurkerk is echter wezensvreemd aan de thematiek van de kapel. Ze is immers geen devotieel object.

De miniatuurkerk is onbeschermd. Omdat het publiek zich blijkbaar aangetrokken voelt tot dit kunstwerk, wordt het veelvuldig aange-

raakt. Bijgevolg vertoont het vele beschadigingen. ⁽²⁹⁾ Zo vermeldt het museumdossier een preekstoel. Ook Jean Minne stelt dat er één was. Nu heeft ze echter geen preekstoel meer.

4. De miniatuurkathedraal: inspiratiebronnen

Deze miniatuurkathedraal is geen kopie van een bestaand gebouw - zij is door Minne bedacht. Hij heeft haar gebaseerd op diverse bouwstijlen en gebouwen, die hij in het Gentse heeft gezien. Zij vertoont evenwel verscheidene anomalieën.

Ongewoon is de plaatsing van noordervleugel en sacristie: parallel aan het schip, in plaats van dwars erop, zoals bij een transept. In kerkarchitectuur vooronderstelt een koepel ofwel een centraalbouw, ofwel een langsbouw gecombineerd met een centraalbouw. Deze kerk is echter een langsbouw met een koepel. Zij is dus een kerkarchitectonische zeldzaamheid.

De schaal van binnen- en buitenkant vertoont een dichotomie. De grootschalige buitenkant lijkt haaks te staan op de kleinschalige binnenkant: de eerste doet denken aan een kathedraal, de tweede aan een dorpskerk.

Dit heeft geleid tot onze hypothese. Het exterieur is geïnspireerd op Gentse kerken (Sint-Pieters-, Sint-Anna-, Sint-Baafs-, en Sint-Niklaaskerk) en andere Gentse gebouwen (onder meer industriële architectuur, en Gerard De Duivelsteen), en de Sint-Amanduskerken te Oostakker en te Sint-Amandsberg. Het interieur daarentegen is geïnspireerd op de Sint-Amanduskerk te Oostakker, waar Minne wekelijks ter kerke ging.

4.1. Invloed van stijlen

De steunberen, de driebeukige opbouw, en de façade zijn ontleend aan de (neo)gotiek. De tweeledige of rondbogige vensters zijn neoromaans; hun maaswerk is ontleend aan de gotiek. Het werken met uitsprongen, zoals erkertorens, is typisch voor de art nouveau, maar Minnes inspiratie kan ook komen van

Gentse barokke gebouwen. Duidelijk barok is de koepel. De eclectische stijl was de kunstenaar zeker niet onbekend.

4.2. Invloed van Gentse gebouwen

4.2.1. EXTERIEUR

Volgens Jean Minne is de miniatuurkerk een exacte kopie van de Sint-Niklaaskerk te Gent. Toen we beide kerken vergeleken, merkten we dat er vrijwel geen overeenkomsten waren (behalve de sacristie: zij loopt parallel met het schip, heeft ongeveer dezelfde dakvensters en metalen dakversieringen, maar zij ligt bij Minne aan de andere kant).

De Sint-Baafskathedraal te Gent vertoont wel gelijkenissen met de miniatuurkathedraal van Minne: zij is een driebeukige kathedraal met enkeltorenfaçade, twee zijkapellen aan het portaal, en erkertorens. Haar vensters hebben ongeveer dezelfde vorm maar vertonen een lichte spitsvorm, terwijl die bij Minne rondbogig zijn. De vormgeving van Minnes vensters stemt daarentegen perfect overeen met die van de Sint-Annakerk te Gent. De tweeledige vensters lijken dan weer op die van het Gerard de Duivelsteen. Ook de vorm van de Sint-Amanduskerk te Sint-Amandsberg stemt er erg mee overeen, onder meer in de westkapellen, de dwarsbeuk, en het aantal traveeën. Minne zag haar tweemaal herbouwen; ⁽³⁰⁾ bovendien lag ze op zijn dagelijkse traject naar Gent als kolenhandelaar.

De achterkant van het koor is afgerond zoals de verdieping van het koor van de Sint-Baafskathedraal. Het dak van het koor is duidelijk geïnspireerd op industriële architectuur.

Het portaal is zonder twijfel beïnvloed door de ingangen van hotels in Amerikaanse films. ⁽³¹⁾

De enige Gentse koepelkerk is de Sint-Pieterskerk. Is de bekroning van de koepel van Minnes miniatuurkerk misschien een niet bijster geslaagde lantaarntoren?

Minnes erkertorens lijken geïnspireerd op de erkertorens die zich links en rechts van de toren van de Sint-Pieterskerk bevinden (of

mogelijk, op die van het Gerard de Duivelsteen).

Het profiel van de miniatuurkerk vertoont een frappante gelijkenis met het profiel van de Sint-Pieterskerk - zij het met omgekeerde oriëntatie: het uiteinde van het koor van de Sint-Pieterskerk wordt dan het portaal, de zijkapellen aan weerszijden van de toren worden dan westkapellen; er staan eveneens erkertorens links en rechts van de toren; en de Sint-Pieterskerk heeft rondbogige vensters op de verdieping.

4.2.2. INTERIEUR

De zuilen van de Sint-Amanduskerk te Oostakker hebben een zeer specifieke vorm, die ook in deze miniatuurkerk terug te vinden is (vergelijk afb. 2 met afb. 8). Deze vormgeving is zo zeldzaam dat Minne zich zonder twijfel op het interieur van deze kerk, zijn parochiekerk, gebaseerd moet hebben.

(afb. 2) Interieur van de Sint-Amanduskerk te Oostakker (eigen foto).

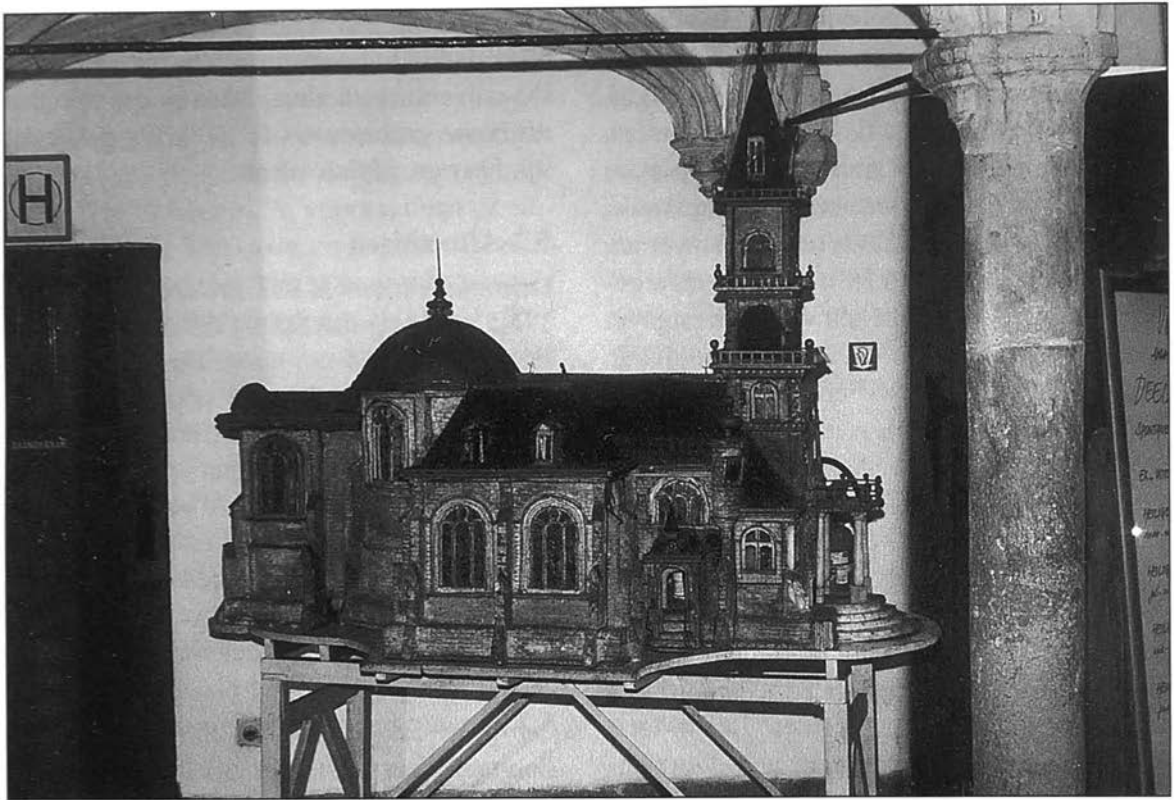
5. Analyse van de miniatuurkathedraal

5.1. Algemene beschrijving

Deze miniatuurkerk was bedoeld om haar publiek te overbluffen en te verbazen. Ze biedt een klank- en lichtspel, met elektrische verlichting van binnenuit, en een beiaard met echte klokjes. ⁽³²⁾ Zij bevat daarnaast vele realistische details, zowel aan de buiten- als aan de binnenkant, onder meer lijkkasten, processiebanieren, wierookvaten, gipsen beelden, echte kaarsen. Veel van deze objecten zijn *objets trouvés*, e.g. de doopvont was oorspronkelijk een speelgoedje van Minnes kleinzoon, ⁽³³⁾ en de meeste crucifixen zijn overduidelijk afkomstig van paternosters. Het is merkwaardig dat zowat alle schilderijen in de miniatuurkerk geen reproducties van schilderijen, maar van glasramen zijn. Niettemin heeft Minne veel aandacht besteed aan de gedetailleerde uitwerking van het interieur. Zo hebben de houten biechtstoelen echte gordijntjes, en hangt - verspreid in het schip en de viering - een kruisweg.

(afb. 3) Algemeen gezicht van westzijde (eigen foto).

(afb. 4) Algemeen gezicht van noordzijde met noordportaal en noordervleugel (eigen foto).

Deze miniatuurkerk is architectonisch niet helemaal correct; zij geeft immers het beeld van een kerk, gezien door de ogen van een kerkganger, eerder dan door die van een kerkarchitect. Dit kunstwerk biedt een compositief beeld van wat de toenmalige dorpsgemeenschap significant vond in de kerk: de markering van de tijd en de levenscyclus, (volks)devotie, de maatschappelijke context. De dagen van de dorpsgemeenschap werden geritmeerd door het luiden van de klokken. Het ritme van de jaarkrans werd gepunctueerd door heiligenfeesten als Maria-Lichtmis en Sint-Hubertus wier beeltenissen prominent aanwezig zijn. Het markeren van belangrijke stadia in de levenscyclus gaf Minne weer met onder meer een doopvont (geboorte), een rode loper (huwelijk), en lijkbaren (dood). Daarnaast had de kunstenaar oog voor devotionele aspecten als het belang van muziek in de vieringen (harmonium), en de indrukwekkende glasramen die de sacrale

sfeer van een verlichte kerk naar buiten dragen. Ook de volksdevotie heeft haar plaats, met sculpturen van volksheligen als Sint-Antonius en Sint-Theresia, die blijkbaar werden verward met legendarische figuren als de vier Heemskinderen; de aanwezigheid van echte miniatuurkaarsen duidt op het enorme belang van het ritueel van het “kaarsen branden” voor het bekomen van een gunst. Tegelijk geeft de miniatuurkathedraal een beeld van de maatschappij waarin ze werd geconcipieerd: de maatschappelijke ongelijkheid wordt treffend weergegeven in de verschillende stoelen, zoals tevens in de toenmalige kerken; de kinderlijkkist illustreert de hogere kindersterfte. Het toenmalige belang van de kerk ziet men weerspiegeld in de pompeuze koepel en de imposante kroonluchters.

Het miniatuurgebouw is driedimensioneel gedacht, en kan langs alle zijden bekeken worden. Deze miniatuurkerk is een langs-

bouw met op de viering een afgeplatte koepel (afb. 4).

Zij is basilicaal opgebouwd, en driebeukig. Ze heeft een toren aan de westfaçade, en een platte koepel met acht ribben. Aan het portaal bevinden zich aan weerszijden traptorens, bekroond met pinakels. De traptorens worden elk geflankeerd door een met hekkens afgesloten kapel. Op de hoeken van de westgevel staan erkertorens (afb. 3). Aan de noordzijde liggen een klein portaal en een vleugel met twee kapellen (afb. 4). Aan de zuidzijde liggen de grafkapel en de sacristie (afb. 7). Schip, noordervleugel, grafkapel en sacristie hebben een zadeldak. Het koor wordt overspannen door een tongewelf (afb. 6).

Men betreedt het gebouw via het hoofdportaal in het westen, of via het kleinere noordportaal. De meeste vensters zijn versierd met decoratief maaswerk, en met glas-in-loodwerk. Dit werd bekomen door half-doorzichtig gekleurd papier achter de vensters te

plaatsen, wat een feëriek effect geeft als de binnerverlichting wordt aangestoken.

De miniatuurkathedraal staat op een speciaal daarvoor geconstrueerde tafel, ⁽³⁴⁾ die feitelijk haar grondplan vormt.

5.2. Afmetingen

De miniatuurkerk is 182 cm lang. De toren is 171,5 cm hoog met spits (139,5 cm zonder). Het schip is 62,5 cm hoog. De noordervleugel is 63 cm hoog (zonder scheve spits). De hoogte van de viering, met koepel en spits, bedraagt 96 cm. De hoogte van het koor is 58,5 cm (62,5 cm als men de verhoogde rand meerekent).

De sacristie heeft een hoogte van 50 cm met schouw (46,5 cm zonder).

De koepel heeft een omtrek van 136 cm.

5.3. Oeningen en afneembare delen

Een monumentale trap met half-cirkelvormige treden leidt naar het overdekte hoofdpor-

(afb. 5) Noordportaal (langs waar de doopvont te zien is), noordervleugel is weggelaten (eigen foto).

taal. De poort van de westfaçade kan geopend worden met openslaande dubbele deuren. De erg gevlekte rode looper loopt tot in het schip (afb. 3). Doorheen het zuidelijke galmgat van de derde verdieping kon men de beiaard te bedienen. De voorkant van de eerste verdieping kan open, en geeft een gezicht op het doksaal. De kleine trap met metalen leuning van het noordportaal (afb. 5) leidt naar een buitendeur met radvenster die naar binnen opent; en dan naar een binnendeur die toegang geeft tot het schip met gezicht op de doopvont. Via een korte trap met metalen leuning bereikt men de overluifelde ingang van de sacristie. De openstaande buitendeur geeft een gezicht op het interieur. Ook de grafkapel betreedt men via een kleine trap; de deur kan evenwel niet geopend worden.

De noordervleugel kan geheel weggenomen worden en onthult dan een gezicht op het schip (afb. 8). Het koor kan eveneens worden weggenomen, de kerk is dan zichtbaar vanuit de viering (afb. 9). De koepel kan ook verwijderd worden. Alleen zo krijgt men een goed gezicht op de viering. Ook het doksaal, de noordermuur van het schip, en het koor kan men dan bekijken.

5.4. Exterieur ⁽³⁵⁾

De miniatuurkerk is grotendeels in hout vervaardigd. De houten voet en de houten muren van het gebouw zijn bepleisterd met mastiek, die ingekerfd is om bakstenen te suggereren. De vensters op het torendak, van de erkertorens, boven de ingang van de sacristie, en de dakvensters van de noordervleugel en van de grafkapel zijn tweeledig, de overigen zijn rondbogig. De meeste vensters bestaan uit een plaatje mica waarop metaaldraad is gekleefd die de ramen en het maaswerk aangeeft. Aan de binnenkant kleeft een dun veelkleurig papier om de illusie van een glasraam te wekken.

Westertoren

De westertoren heeft zes verdiepingen (afb. 3): de torenspits, met bliksemafleider, weerhaan en crucifix; het torendak met vensters

en het uurwerk; de galmgaten met erachter de beiaard; vensters; het doksaal met uitstekend balkon, gedragen door zuilen. Links op het balkon is in zwarte verf of inkt V.G. 66-33 aangebracht.

De cilindrische traptorens links en rechts van het portaal hebben een kleine houten deur. De westkapellen hebben rondbogige kruisvensters. Op de hoeken knielt een biddende engel, boven de linker engel staat een mannelijke heilige op een sokkel. ⁽³⁶⁾ Deze drie beelden zijn in gips. Tussen de westkapellen en het schip bevinden zich de erkertorens op consoles.

Schip

Het schip wordt gestut door steunberen. De noordzijde (afb. 4) wordt grotendeels in beslag genomen door het noordportaal en de noordervleugel. De zuidkant toont drie rondbogige vensters met maaswerk (afb. 7).

(afb. 6) Oostzijde met achterkant van het koor (eigen foto).

(afb. 7) Zuidzijde met grafkapel en sacristie (eigen foto).

Het noordportaal (afb. 5) is een uitstekend gebouw met een kleine klokkentoren.

De noordervleugel heeft vier rondbogige vensters met maaswerk, en twee dakvensters.

Viering

De viering heeft een veelhoekig grondplan. Net onder de koepel ligt aan weerszijden een rondbogig venster met maaswerk; aan de noordzijde ligt, beduidend lager, een smaller gelijkaardig venster.

Koor

Het koor heeft een convexe blinde achtermuur (afb. 6), en twee rechte zijmuren met een rondbogig venster met maaswerk.

Sacristie

De sacristie heeft een aparte dakverdieping, en heeft als enige een schoorsteen. Bijna al haar vensters zijn tweeledig (afb. 7).

Grafkapel

De grafkapel is een klein gebouw met een crucifix boven de ingang, en één op het dak.

Aan de zuidwand bevindt zich een tweeledig venster (afb. 7).

Daken, torenspitsen, en koepel

De spitsen op de daken zijn vrijwel allemaal houten meubelonderdelen, behalve de metalen dakversieringen, en de houten schouw van de sacristie. De torenspits van de westertoren en de daken van het schip, de erkers, de noordervleugel, de sacristie en de grafkapel zijn vervaardigd in zwartgeverfd koper. ⁽³⁷⁾ De koepel ⁽³⁸⁾ is uit mica, met een goudkleurige buitenkant. Het tongewelf van het koor is vervaardigd uit beschilderd hout, met dwarslijnen ingekerfd om dakpannen te suggereren. Aan noorder-, zuider- en oostermuur hangen groene koperen regenpijpen.

5.5. Interieur

De binnenmuren van de miniatuurkathedraal zijn bewust onzorgvuldig wit geschilderd met grijze vegen (afb. 10).

Westkapellen

In de wand tegenover het glasloze venster van de zuidelijke portaalkapel is een mica-venster geplaatst waarop de goudomlijste afbeelding van een evangelist is gekleefd - deze is duidelijk van een bidprentje afkomstig. Daarnaast leunt een hellebaard. Erboven hangt een crucifix. Op de vloer ligt een marmeren plaatje zonder inscriptie, dat ongetwijfeld een graf voorstelt. De zuidelijke portaalkapel is van de rest van de kerk gescheiden door een metalen hek.

De noordelijke portaalkapel bevat een luster, een rood krukje met drie poten, en een gamele wenteltrap die leidt naar het doksaal. Zij is eveneens afgezet met een metalen hek.

Doksaal

Het doksaal blijkt afgezet met een houten balustrade. Het is leeg, op een gloeilamp na, namelijk één van de twee lampen die de miniatuurkerk van binnenuit verlichten. In de vloer geeft een houten luik toegang tot een

wankele wenteltrap die naar de noordelijke portaalkapel leidt.

Schip

Het driebeukige schip kan het best bekeken worden door de noordervleugel weg te nemen. Men ziet dan de tegenoverliggende zuidwand, het lichaam van het schip, een gedeelte van de viering, en, zij het amper, de westelijke binnenmuur (afb. 8).

Het schip is verdeeld in drie traveeën. De witgeverfde houten zuilen verdelen het schip in drie beuken. Hun roze strepen imiteren ongetwijfeld marmer. Hun vorm is vrij ongewoon (cf. 4.2.2.). Dwarstongewelven overspannen het schip. Een wandschema is onbestaande: de bekleding van de drie vensters (het veelkleurige papier) komt tot dicht bij de vloer.

Aan de sokkel van de gloeilamp onderin de koepel hangt een metalen crucifix tussen de zuilen van de middenbeuk.

In de zuidwand leidt een lichtgeopende houten deur naar de sacristie.

(afb. 8) Algemeen gezicht op het interieur van het schip (eigen foto).

De meeste staties van de kruisweg, die de hele kerk omloopt, hangen aan de zuidwand waar ze het best te zien zijn.

In de eerste en de tweede travee staat een biechtstoel tegen de muur; in de derde een harmonium. Zij (³⁹) zijn vervaardigd uit donkerbruin en metaalkleurig geschilderd hout, en metaal. De biechtstoelen hebben witte gordijnen.

De meeste beelden in het schip staan op goudgeverfde houten consoles hoog tegen de muur. Onder de acht heiligenbeelden treft men onder meer een metaalkleurige St-Joris met de draak, en een gepolychromeerde Maagd Maria aan.

Er staan achttien houten stoelen, links en rechts van het gangpad twee aan twee symmetrisch opgesteld in de voorste twee traveeën. De eerste vier hebben een met fluweel bekleed zitvlak. De resterende stoelen zijn onversierd.

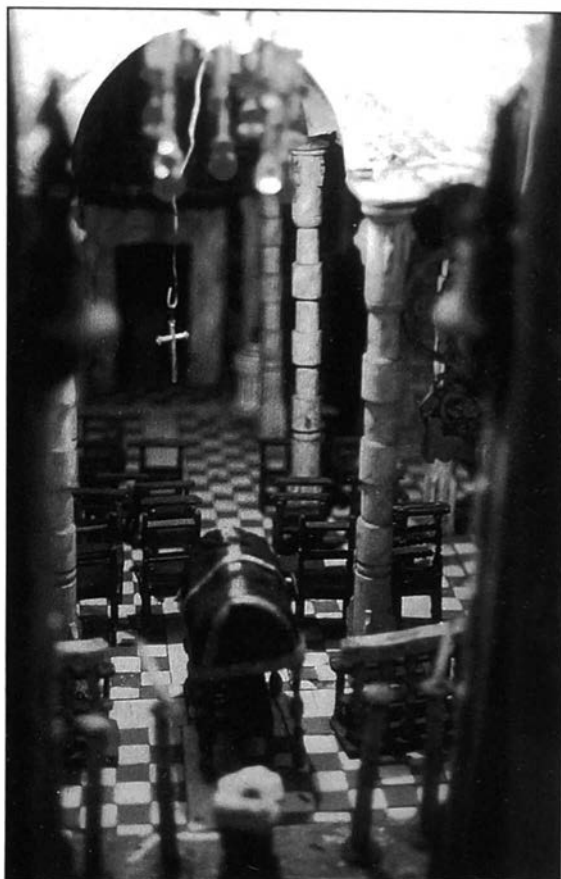
Dichtbij het noordportaal, in de derde travee, staat de doopvont in roze plastic (dat roze marmer evocert).

De vloer bestaat uit terracotta tegels, die in lineaire patronen liggen. De kleinere tegels zijn geel; de grotere zijn wit, blauw, of rood.

Viering en koepel

Viering en schip worden gescheiden door twee lijkbaren met links en rechts een bidbank en een balustrade, met er boven twee vrouwelijke heiligen op een goudkleurige sokkel met rankmotief. In het midden staat een grote lijkbaar (afb. 9) overdekt met een zwarte doek, waarop een grijs kruis is genaaid. Er bevindt zich geen lijkkist onder de doek. Eronder staat een kleinere lijkbaar met een kleine (kinder?)lijkkist.

Alleen als men de koepel wegneemt, krijgt men een goed gezicht op de viering. De koepel rust niet op trompen, en evenmin op pendatieven, wat architectonisch erg onwaarschijnlijk is. Een grote luster met glazen blauwe, rode, en witte kralen hangt bovenin de koepel neer. De binnenkant van de koepel is witgeverfd. In de trommel van de koepel hangt aan de westkant een gloeilamp, name-

(afb. 9) Interieur, gezien vanaf het koor (eigen foto).

lijk één van de twee lampen die de miniatuurkerk van binnenuit verlichten.

Links en rechts van beide vensters staan op consoles vier heiligenbeelden, waaronder Sint-Hubertus, in zilverkleurig gips, en Sint-Theresia van Lisieux, in gepolychromeerd gips (afb. 10). Onder de vensters hangen nog eens vijf staties van de kruisweg. In het midden van de viering staat op een voetstuk een krib met een gepolychromeerd kindje Jezus, geflankeerd door vier kandelaars op hoge voet.

De vloer bestaat uit dezelfde tegels als de vloer van het schip (behalve de rode), naar het koor toe worden ze vervangen door schijven grijs marmer; de overgang van de viering naar het koor wordt gemarkeerd door witte marmerschijven.

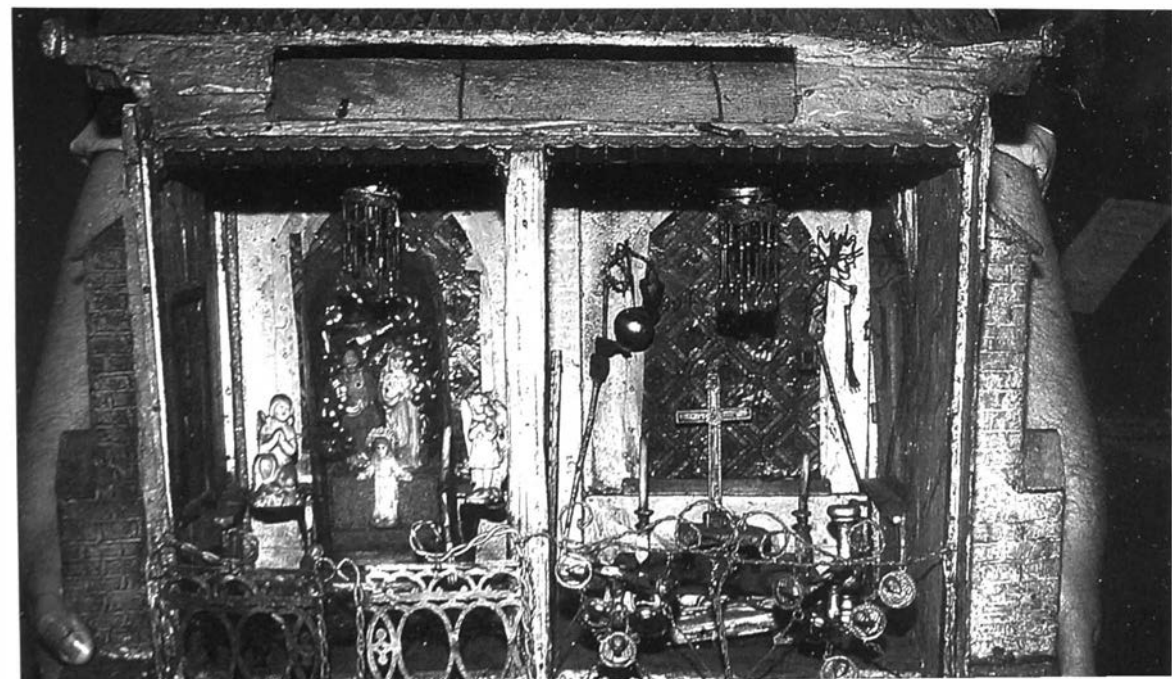
(afb. 10) *Viering, noordkant (eigen foto).*

Noordervleugel

De binnenkant van de noordervleugel kan alleen bekeken worden als men hem weg-

neemt. Hij is onderverdeeld in twee privékapellen (afb. 11). Zij worden van de rest van de kerk gescheiden door goudkleurige meta-

(afb. 11) *Noordervleugel, algemeen gezicht (eigen foto).*

len hekken van gevlochten of gemouleerde ijzerdraad. In beide kapellen hangen papieren reproducties van glasramen in goudgeverfde lijsten, en een luster van glazen kralen.

In de linkerkapel hangen onder meer een gekruisigde Christus met Maria, en, merkwaardig genoeg, het Ros Beiaard en de vier Heemskinderen. Tegen de buitenwand staat een podium met de Heilige Familie onder een glazen stolp, geflankeerd door twee gipsen engelen. Op de vloer ervoor staan twee gepolychromeerde mannelijke heiligen, een houten stoel, en een bidbankje. De vloer bestaat uit vierkante witte en zwarte terracotta tegels. De westkant van de rechterkapel toont een heilige monnik en de Heilige Maagd met kind. In de hoek met de buitenmuur staat een ladder. Tegen de buitenmuur staat een altaar in licht hout of kurk met een goudgeschilderde houten crucifix erop. Het wordt geflankeerd door twee metalen kandelaars met echte kleine kaarsen, en twee processiebanieren. Het zilverkleurige voorwerp rechts van

het altaar hebben we niet kunnen identificeren. Ervoor bevinden zich een gipsen piëta, en een licht hellende witte plaat met een liggende gekruisigde Christus, met links en rechts een pupiter. De vloertegels zijn wit, zwart en rood.

Koor

Ook om het koor te kunnen bekijken, moet men het eerst wegnemen (afb. 12). Het koor is van de rest van de kerk gescheiden door een laag met kantwerk bedekt hekken. Aan het tongewelf hangt een luster van doorzichtige en blauwe glazen kralen. Tussen plafond en wanden hangt een geïnciseerde en goudgeschilderde houten lijst.

Het rijkelijk aangeklede altaar staat op een podium. Het bestaat uit twee verdiepingen die met kantwerk zijn bekleed. Op het bovenste altaar staat een houten kapelletje dat is afgesloten met een metalen hekje; het bevat een metalen crucifix. Links en rechts staat een goudgeschilderde metalen kandelaar met

(afb. 12) *Koor (eigen foto).*

drie kaarsjes. Op het onderste altaar staan een zilverkleurige crucifix, een goudkleurige kelk, een gesloten boek (uit groen beschilderd hout of karton), en een ons onbekend goudkleurig geveerd voorwerp. Daarachter ziet men onder meer een monstrans. Een gepolychromeerd bas-reliëf siert de onderkant. Het geheel is gevat in een houten plint, en wordt geflankeerd door diverse engelen, en twee witte gipsen heiligen op stenen sokkels.

Onder de vensters hangen schilderijen: een afbeelding van Christus, en, merkwaardig genoeg, een boerenmaal. Voor het altaar staan vier metalen kandelaars, elk met een kaars. Tegen de noorderwand leunt een wie-rookvat. Op de vloer liggen veelkleurige tegels.

Sacristie

De afgebroken spits van het dak van de sacristie werd door het voorste venster van de bovenste verdieping naar binnen geramd.

Een monumentale schouw beslaat het grootste deel van de wand tegenover de openstaande buitendeur. Ernaast hangt een ingelijste prent van de Goede Herder. Links van de deur staat een grote houten dressoir, rechts in de hoek (moeilijk te zien door de hoek waarin de deur staat) een vaas.

6. Conclusie

Dit artikel is de eerste studie over de volkskunstenaar Jan Baptist Minne, waarbij wij ons concentreerden op zijn miniatuurkerk. Wij deden hiervoor vooral beroep op visuele observatie en mondelinge bronnen.

De miniatuurkerk van Jan Baptist Minne had een amusementsfunctie. De kunstenaar toonde in dit werk zijn inventiviteit en technisch kunnen. Hoewel hij blijkbaar weinig van kerkarchitectuur afwist, heeft hij een coherent kunstwerk gemaakt, vooral dankzij zijn observatie van bestaande kerken.

Hoewel dit object op het eerste gezicht devotionele volkskunst lijkt, is dit niet het geval. De kerk staat bijgevolg in een verkeerde context opgesteld in het museum. Niettemin geeft de miniatuurkathedraal een beeld van het belang van de kerk in de volkscultuur van de eerste helft van de twintigste eeuw en weerspiegelt ze haar maatschappelijke context.

Wegens de vele beschadigingen is de miniatuurkathedraal toe aan restauratie. Helaas ontbreken voorlopig de subsidies om haar te restaureren. ⁽⁴⁰⁾ Zij zou echter beslist meer bescherming moeten genieten, e.g. van hekken of touwen om de bezoekers op afstand te houden.

Tijdens ons onderzoek hebben wij gemerkt dat het publiek zich sterk aangetrokken voelt tot het kunstwerk. Het maakt indruk op hen. Hun reacties zijn vermoedelijk niet zo verschillend van die van de dorpelingen die indertijd de miniatuurkerk kwamen bewonderen tijdens de wijkkermis.

Onze speciale dank gaat uit naar Jean Minne, kleinzoon van de kunstenaar, naar het behulpzame personeel van het Huis van Alijn, en naar prof. dr. Elze Bruyninx voor het nalezen van het manuscript.

BIBLIOGRAFIE

- BAKER (Roger) en VIANELLO (Gianni). *Poupées et maisons de poupées*. Paris, Frange Batelière, 1974.
- DE LETTER (Roger). *Oostakker in oude foto's*. Eeklo, Alea Producties, 1993, 2 dln.
- HAESEREYN (R.). Het Gentse Museum voor volkskunde. *Volkskunde*, 1982, nrs. 2/3.
- KOSCHIER (Ilse). *Weihnachtskrippen in Kärnten*. Klagenfurt, Verlag des Landesmuseums für Kärnten, 1978.
- POELMAN (Roger). *Oostakker in de 20e eeuw*. s.l., 1981.
- POELMAN (Roger). *150 jaar Sint-Amandusparochie. Sint Amandsberg (1847-1997)*. Oostakker-Gent, Geers Offset, 1997.

NOTEN

1. Dit artikel is gebaseerd op onze gedetailleerde studie van de miniatuurkerk die is neergelegd in het Huis van Alijn.
2. Haeseryn 1982: 154.
3. Deze handgeschreven memoires zijn neergeschreven in een oud schrift, waarin hij zijn leven verhaalt van zijn geboorte tot 1918. Ze zijn in het Gents, geschreven in een zeer fraai handschrift. De memoires zijn onvolledig: de latere jaren werden geschreven op losse bladen, die door zijn kleinzoon zijn verloren bij een verhuis. Jean Minne had deze documenten gevonden in de nalatenschap van zijn grootvader.
4. Interview met Jean Minne, Oostakker, 12 april 1999 (hierna wordt aan dit interview gerefereerd als "interview Jean Minne").
5. Interview met Gustaaf Weze, Gent, 6 april 1999: "Er bestaat eigenlijk geen informatie over - het is gewoon afgezet, en in ontvangst genomen door het museum, zonder dat daar veel van opgeschreven werd."
6. Onze voornaamste bron voor deze biografie is zijn kleinzoon Jean Minne. Waar in de noten aangegeven, zijn diens gegevens bevestigd door andere bronnen.
7. Hij had een speelgoedwinkel in de Congostraat te Gent.
8. Het beroep van de kunstenaar was volgens diens schoondochter Georgette Minne-Vercauteren leurder en kolenhandelaar (interview, 11 april 1999). De Letter 1993, *deel 2*: 114: De familie Minne had een kolenhandel in de Koutergatstraat (nu Driezwaantjesstraat).
9. "Hij is maar tot zijn zeven jaar naar school geweest; nadien ging hij naar de avondschool. Hij ging daar stiekem heen, want hij kreeg slagen van zijn vader als die hem betrapt! [...] Hij heeft wel avondschool gevolgd, maar wat ?" (Interview Jean Minne)
10. "Hij heeft al als kind geschilderd en dingen nagemaakt, waardoor zijn vader altijd kwaad werd." (Interview Jean Minne)
11. De Letter 1993, *deel 2*: 114: "[...] droomkasteel in Koutergatstraat, (nu Driezwaantjesstraat)[...] Het werd door J. Minne zelf gebouwd, zonder funderingen en stond eigenlijk plat op de grond. Het huis is afgebroken in 1968."
12. "In de tuin stond een grot met Onze Lieve Vrouw van Lourdes, met boven haar, bovenop de grot, Manneke Pis! Die werkte echt, een echte fontein. Hij had zijn eigen - diepe - put geboord, en een eigen vijver en grachten gegraven en gegoten in beton [...] Aan het terras stonden stenen leeuwen [...] Aan de ingang stonden twee betonnen bomen met een koperen plaat ertussen met 'Villa Marie' erop. In de tuin stonden een tiental beelden in plaaster van eigen fabrikaat van zo'n anderhalve meter hoog, op zelfgemaakte sokkels waarop ze waren vastgespiet met een metalen pin, want anders vielen ze regelmatig om. Ze stelden een krijgsgodin [Athena?] en een godin die met boog en pijl schoot [Artemis?] voor, en daarnaast mensen." (Interview Jean Minne)
13. Toen hij zowat veertien was, verkocht hij "een boek in den trant van eenen roman", *De gevolgen van den Alcol*, aan een onbekende in Brussel, die hem om een tweede boek vroeg, en hem er zelfs een voorschot voor gaf, maar hij heeft daar nooit gevolg aan gegeven (memoires J. B. Minne). Wij hebben niet kunnen achterhalen of de roman ooit uitgegeven werd.
14. Tijdens de Eerste Wereldoorlog trad hij in dienst bij de Duitse bezetting. Hij leerde bij hen betonnen bunkers maken. Zijn specialiteit was werken met een eigen bedachte mengeling van beton en zeezand (interview Jean Minne).
15. De miniatuurkathedraal is grotendeels gemaakt van hout.
16. In zijn tuin stonden diverse zelfgemaakte gipsen replica's van Griekse sculpturen. Binnenshuis was een gaanderij met gipsen reproducties, in de vorm van een soort bas-reliëfs, van schilderijen van onder meer Brueghel (interview Jean Minne).
17. Hij maakte zijn eigen koperlegering (interview Jean Minne).
18. "Hij maakte ook poppenkasten, met poppen die hij zelf maakte, met koppen in papier-maché van oude kranten. Hij trad er zelf mee op, tijdens de kermis, voor de kinderen." (Interview Jean Minne)

19. "Hij maakte chocoladefiguren: een tuin met beelden, en een boerderij met beestjes en huisjes die hij bewaarde in de vitrinekast. Ik weet dat nog goed, want ik zou die graag opgegeten hebben, en ik zag ze daar geler en geler worden!" (Interview Jean Minne)

20. "De lijmpot stond steeds op de Leuvense stoof." (Interview Jean Minne)

21. Minne wordt door Poelman (1981: 190-192) vermeld als stichter en voorzitter van de dekenij 't Meuleken Walput. De kermis ving aan op 10 september (Poelman 1981: 194).

22. De Letter 1993, *deel 2*: 114: "J. Minne was de geestelijke vader van de Oostakkerse reuzen die elk jaar mee opstappen in de Oogststoet." De reuzen waren verbonden aan de jaarlijkse wijkkermis (Poelman 1981: 194).

23. De reuzen zijn gehuwd op 13 september 1947 tijdens de toenmalige wijkkermis (De Letter 1993, *deel 1*: 29). Zie ook Poelman 1981: 190, 192: huwelijksakte van de reuzen dd. 13 september 1947: de reuzin wordt hier 'Petronella van 's Heereskerst' genoemd.

24. "Wanneer hij [aan de miniatuurkathedraal] begonnen is, weet ik niet, maar hij heeft er twee en een half jaar aan gewerkt. Ikzelf was toen 7 à 8 jaar oud. Dat is nu 49 jaar geleden, dus ongeveer in 1950. Ik geloof dat hij er meer dan 5000 uur aan gewerkt heeft." (Interview Jean Minne)

25. Koschier 1978: 10, 13.

26. Baker & Vianello 1974: 12-13.

27. Interview Jean Minne.

28. Haeseryn 1982: 154.

29. Voor een uitvoerige opsomming van de beschadigingen verwijzen wij naar 3.2.7. van onze gedetailleerde studie, neergelegd in het Huis van Alijn.

30. Uit Poelman (1997: 28-32) kunnen we concluderen dat deze kerk tijdens Minnes leven tweemaal herbouwd werd.

31. Minne putte regelmatig inspiratie uit films, onder meer ook voor zijn droomhuis (interview Jean Minne).

32. De beiaard was eigenlijk een muziekdooosje van één van Minnes kleinkinderen; het speelde "Broeder Jacob" (interview Jean Minne). Het enige niet-beschadigde klokje heeft een mi-klank.

33. Interview Jean Minne.

34. "De kerk stond in zijn tweede plaats, op een tafel die hij speciaal voor haar ontworpen had." (Interview Jean Minne)

35. Alle materialen, ook die van het interieur, worden onder voorbehoud gegeven.

36. De nis boven de rechter engel is leeg. Er stond nooit een sculptuur in (interview Jean Minne).

37. "[In de miniatuurkathedraal] zit metaal verwerkt, namelijk geverfd koper om de dakpannen te imiteren. Ikzelf heb nog gezien hoe mijn grootvader ze elk afzonderlijk zat te snijden met de schaar - daar moet veel tijd zijn ingekropen! Ook de regenpijpen zijn misschien van koper, maar dat weet ik niet zeker. Ge zoudt er eens aan moeten krabben met een mes." (Interview Jean Minne)

38. Volgens Jean Minne is de koepel van zink, en is hij goudkleurig geverfd. Vermits hij doorzichtig is op die plaatsen waar de verf verdwenen is, menen wij dat hij uit mica vervaardigd is.

39. De biechtstoelen zijn door de kunstenaar zelf vervaardigd (interview Jean Minne). Ook het harmonium lijkt door hemzelf gemaakt.

40. Telefonisch onderhoud met Sylvie Dhaene, conservatrice van het Huis van Alijn, 23 maart 2001.

BOEKBESPREKINGEN

Guy HOEBEKE

KERFF (Marcel). *'Kom we zijn tebie' Bezembinders en scharenslieps. Voyageurs in Vlaanderen.*

Leuven, Marcel Kerff & Uitgeverij Van Halewyck, 2000, 159 blz.

Dit boekje smaakt naar meer. Het leidt ons binnen in de wereld van subculturen in Vlaanderen en in het bijzonder in de subcultuur van de 'voyageurs', mensen die rondtrokken om scharen te slijpen, ketels te lappen, biezen stoelen te herstellen, vodden en oud ijzer op te kopen, lepels te vertinnen... Het boekje bevat veel beeldmateriaal zodat de mensen waarover het gaat een gelaat krijgen. Marcel Kerff heeft een veertigtal personen gecontacteerd om een beeld te krijgen van die weinig bekende wereld. De oudste persoon werd geboren in 1912, de jongste in 1985, zodat drie generaties bestreken worden. Voor een vollediger beeld van deze wereld zouden echter wel iets meer mensen moeten geïnterviewd worden.

De structuur van het boek is ordelijk. In de inleiding geeft de schrijver een kort historisch overzicht. De eerste voyageurs, mensen van hier, begonnen rond te trekken om te ontsnappen aan de armoede in de tweede helft van de 19de eeuw. In het begin was dat te voet, later hadden ze 'kapkarretjes', die ze zelf trokken of waar ze honden voor spannen. Nog later kwamen de paarden en de woonwagens. In dezelfde periode doken hier ook de Manoesj-zigeuners op, meestal uit Oost-Europa. Tussen deze groepen was er geregeld contact en een zekere vermenging. Zo ontstond een eigen subcultuur. Later kwamen de Rom-zigeuners waarmee veel minder contact gelegd werd.

Het eerste hoofdstuk bevat het levensverhaal van een vrouw van 75 jaar. Samen met drie vertellingen ingelast tussen de hoofdstukken

en met de interviews met een gezin en met twee zusters vormt het de enige onafgebroken getuigenis. De verhalen van de overige zegspersonen (een goede dertigtal) werden uit elkaar getrokken ter illustratie bij de verschillende hoofdstukken. Persoonlijk zouden we de voorkeur gegeven hebben aan integrale volledige verhalen wat de lezer zou toelaten zich een gaver beeld te vormen van het leven van de voyageurs. De vertelster woont nog in een woonwagen en verhaalt over het gezellige leven op zo'n beperkte oppervlakte. Als kind moest ze al vroeg mee helpen verdienen zoals geld ophalen met een beker na het spelen met een draaiorgel en vodden verzamelen. Ze huwde toen ze zestien jaar oud was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog konden zij en haar man zich goed redden met leuren en smokkelen. Daar kwam een einde aan toen haar echtgenoot gedeporteerd werd en ze alles verloren. Na de oorlog keerde haar man terug, begonnen ze weer van voren af aan en met succes. 's Winters stonden ze altijd in de Ardennen en 's zomers aan de kust. Nu trekt de vrouw niet meer rond in haar woonwagen, die staat vast opgesteld. Maar het rondreizen zit er nog steeds in, al was het in de mobilhome van haar zoon. Iets wat in al die jaren niet veranderd is, is haar gastvrijheid vooral tegenover kinderen.

In het tweede hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de nomaden in Vlaanderen. De eerste migraties van echte zigeuners, de Manoesjzigeuners, begonnen al in de 15de eeuw. Ze kwamen waarschijnlijk uit Indië. Over het begin van de 'voyageurs' was hierboven al sprake. Een derde groep waren de Rom-zigeuners. Deze tweede migratiegolf begon in de tweede helft van de negentiende eeuw toen in Roemenië in een aantal prinsdommen de slavernij werd afgeschaft. Die

mensen waren hier allesbehalve welkom. Sinds 1975 kunnen ze zich laten inschrijven in de gemeentelijke vreemdelingenregisters. Na de Tweede Wereldoorlog en vooral na de val van de communistische regimes in Oost-Europa is de derde, massale, migratiegolf van zigeuners op gang gekomen. Het zijn Roma-zigeuners. De culturele eigenheid van al deze rondtrekkende mensen berust op drie assen: een sterk gevoel van beslotenheid tegenover de burgerwereld, een ervaring van tijd en ruimte als 'hier en nu' zonder lange-termijndenken en als derde als flexibiliteit, zich kunnen aanpassen in alle omstandigheden.

'Voyageurs aan het werk' is het onderwerp van het, omvangrijke, derde hoofdstuk. Inventiviteit en aanpassingsvermogen zijn hier troef. Leuren met kleine huishoudartikelen, scharen slijpen, lepels vertinnen, stoelen vlechten, regenschermen herstellen, nieuwe bodems in kookpotten steken, bezembinden, voden rapen, oud ijzer opkopen, manden vlechten, lekke ketels lappen, teilen naaien... zijn enkele van de vele bezigheden van de woonwagenmensen, waarbij ook kinderen betrokken waren, vooral dan bij het bedelen. Na de jaren 1920 ging het zelf maken van dingen er grotendeels uit en bleven de activiteiten hoofdzakelijk beperkt tot het herstellen. In de huidige wegwerptijd is ook hier veel teloor gegaan. Een belangrijke nevenactiviteit was de paardenhandel en een wel heel bijzondere bezigheid was het opsporen van lijken na de oorlog. Gaan werken voor een baas werd enkel gedaan als er geen andere uitweg meer was. Tegenwoordig staat het vroegere levenspatroon, vooral het groepsgebeuren, onder zware druk. Steeds meer jongere voyageurs hebben geen andere keuze dan het gewone arbeidscircuit. Maar toch laat het ondernemingsvermogen hen niet in de steek. Zo werpen sommigen zich op de antiek die in Oost-Europa nog in grote mate aanwezig is of op de autohandel van West naar Oost.

Hoe de voyageurs woonden wordt beschreven in het vierde hoofdstuk. In het prille

begin trokken de 'zwerfers' te voet van dorp naar dorp. Later kon al eens een steekkar gekocht worden, die opgevolgd werd door een kapkar, een kar met een kap over, die ze meestal zelf trokken. Tussen de twee wereldoorlogen kwamen er meer en meer woonwagens en ook paarden om ze voort te trekken. Tot de jaren 1960 verwisselden de voyageurs veel van plaats; daarna werd het rondtrekken bijna onmogelijk. Van dan af woonden ze meestal in huizen, meestal erg tegen hun zin, of stacaravans. In de tijd van de kapkar diende die overdag voor de beroepsactiviteit. 's Avonds werd ze leeggemaakt en diende ze om in te slapen. Een woonwagen daarentegen was een huisje in het klein en er werd veel aandacht besteed aan de inrichting. Een nadeel was wel het gebrek aan privacy. De verzuchting van veel voyageurs is dat er voldoende vaste woonwagenterreinen zouden komen waar ze zouden kunnen blijven staan met hun wagens en hun caravans.

Uit het voorgaande blijkt dat school lopen en barakkenkind zijn niet samengingen. Het korte vijfde hoofdstuk is hieraan gewijd. Het voortdurend trekken van de ene plaats naar de andere maakte dat de kinderen slechts kort in een bepaalde school konden blijven. Dat kwam de belangstelling van de onderwijzers voor die kinderen niet te goede. Het regime in de scholen was ook totaal anders dan wat de kinderen gewoon waren en botste met hun levenswijze.

Hoofdstuk zes behandelt de godsdienstigheid van de voyageurs. De oudere generatie is nog zeer gelovig. Bedevaarten zijn zeer in trek want ze harmoniëren met hun trekkersbloed, maar ook plaatselijke kappelletjes worden bezocht. Het Woonwagenpastoraal met eigen aalmoezeniers, zorgt ervoor met eigen missen en bedevaarten dat de voyageurs hun godsdienst onder elkaar kunnen beleven. Het bijgeloof is niet verdwenen en op gebedsgenezers wordt nog veel beroep gedaan. Begravenissen spelen een grote rol in de voyageurscultuur vooral als sociaal gebeuren. Pastoors, paters en kloosterzusters mogen in

het algemeen rekenen op sympathie in de voyageurswereld omdat ze dikwijls hun kant kiezen in conflicten met de burgerwereld.

De verhouding met de burgerwereld wordt belicht in het zevende hoofdstuk. Politie en burgemeesters waren meestal hun vrienden niet. Daarbij komt nog dat de buitenwereld, 'de boeren' genoemd, hen dikwijls met minachting en argwaan bekijkt. Dat laat bij velen diepe wonden na. Voyageurs hebben een zin voor hygiëne, die afwijkt van die van de burgerwereld. Zo moet een sterfbed verbrand worden, zijn bepaalde dingen onrein, wordt er traditioneel dagelijks geпоetst en gelden de 'boeren' als niet al te zuiver. De voyageurs hebben last om zichzelf en hun eigenheid te omschrijven, maar herkennen elkaar toch zonder een woord te wisselen. Ze zijn spontaner en kunnen beter plezier maken. Vrouwen klagen echter dat hun mannen zich teveel in een eigen kringetje bewegen en de sleur aan hen laten. Wat trouwen betreft bestaat geen eensgezindheid of een voyageur nu beter met een 'boer' of met een andere voyageur trouwt. Met de Manoesj-zigeuners zijn de betrekkingen zeer goed en is er zelfs een zekere integratie. Met de laatste zigeunergolf uit Oost-Europa daarentegen zijn de betrekkingen eerder afwijzend.

Twee jonge meisjes, zusjes, komen in het achtste hoofdstuk aan het woord. Het oudste voelt zich nog aangetrokken door het zwerfend bestaan, maar zal er toch niet voor kiezen, het jongste kiest resoluut voor het gewone burgerbestaan. Ze hadden op school geen last van laatdunkendheid van hun vriendinnen, wat misschien berust op het feit dat ze doorlopend op dezelfde school bleven. Hier zouden we de mening van meer jongeren willen horen hebben, want twee meisjes is wel een smalle basis om op voort te gaan.

Hoofdstuk negen handelt over de huidige tijd. Met de professionalisering van het welzijnswerk in de maatschappij is er ook voor de voyageurs een en ander veranderd. Ze kunnen nu beroep doen op het Vlaams Centrum Woonwagenwerk (VCW). Deze

organisatie werkt voor voyageurs, zigeuners en foorreizigers. Alles begon in 1868 met de stichting van het 'Foorwerk' te Antwerpen door een pater. Overal werden kleine kernen opgericht onder impuls van de katholieke kerk, die de ontkerstening wilde tegengaan. Priester De Baere organiseerde vóór de Tweede Wereldoorlog 'Hoogdagen' voor voyageurs en zigeuners. Toen hij echter hun kinderen in internaten wilde steken verloor hij alle krediet. De verzorgings- en welvaartsstaat, zoals die zich ontwikkelde na de Tweede Wereldoorlog, ging regelrecht in tegen het nomadenbestaan. Zo ontstonden in de jaren zestig vzw's die zich met woonwagenwerk bezig hielden. Voyageurs en zigeuners begonnen minder te trekken en er waren meerdere initiatieven om hun meer hulp te bieden. In 1977 werd het Vlaams Overleg Woonwagenwerk (VOW) opgericht, een koepel waarbij de meeste organisaties, die tot dan toe culturele en sociale begeleiding voor de voyageurs en de zigeuners verzorgd hadden, aangesloten waren. Overleg met de Vlaamse overheid resulteerde in een subsidieregeling voor het inrichten van woonwagenterreinen. In 1989 besliste de Vlaamse regering om geld te reserveren voor de bestrijding van de kansarmoede en kon het VOW groeien. In 1997 werd het omgedoopt tot VCW, dat er naar streeft een programma te kunnen opmaken op langere termijn. Het laatste woord in dit alles is nog niet gezegd. De voyageurs leunen dicht aan bij de hoofdstroom van de maatschappij, maar verschillen er soms ook sterk van. Een sterke drang naar onafhankelijkheid is wel het gemeenschappelijke kenmerk. Hoe zal dat evolueren in de toekomst?

Zoals hoger reeds vermeld is dit een uitermate lezenswaardig boek. Het is zeer omvattend in wat de behandelde onderwerpen betreft en men krijgt werkelijk een goed beeld van de voyageurswereld. We hebben de indruk dat het geschetste beeld vollediger zou zijn geweest door nog meer mensen te ondervragen en door meer publicaties te raadplegen.

bijvoorbeeld het boek 'Bargoens te Sint-Niklaas' van Marcellijn Dewulf. Zou er geen verband kunnen aangetoond worden tussen de leurers van Sint-Niklaas, Zele en andere stadjes enerzijds en de voyageurs anderzijds?

BIJSTERVELD (Arnoud-Jan) en VAN DE PERRE (Dirk). *Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis van de Ninoofse Abdij. (Liber Miraculorum Sancti Cornelii Ninivensis. Historia Foundationis Ninivensis abbatiae. De Boete.)* Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2001, VIII+200 blz. (Symbolae Facultatis Litterarum Lovaniensis, Series B/Vol. 24) [te bestellen bij de boekhandel of bij de Universitaire Pers Leuven, Blijde Inkomststraat 5, B-3000 Leuven, telefoon 016-32 53 45. De prijs, zonder verzendingskosten, bedraagt 24,79 EUR].

Zoals te verwachten van een boek gepubliceerd bij een universitaire uitgever, is het onderhavige werk een schoolvoorbeeld van hoe een wetenschappelijk boek moet uitgegeven worden: woord vooraf, inleiding, duidelijke indeling, naast elkaar geplaatste Latijnse tekst en de Nederlandse vertaling ervan, rijkelijke annotaties, gebruikte afkortingen, bibliografie, registers van personen en plaatsen, lijst van kaarten en afbeeldingen, vergelijking met de vorige editie, voorstelling van auteurs en medewerkers en een zeer duidelijke samenvatting in het Engels, alles is er. Het is een boeiend boek dat echter met de nodige aandacht moet gelezen worden om de draad niet te verliezen in de veelheid van aangehaalde personen en plaatsen. Zelfs de ontstaansgeschiedenis van dit werk is de moeite van het lezen waard. Het oorspronkelijke Latijnse handschrift bevindt zich te New York en werd door de Amerikaanse historicus W. Rockwell voor het eerst vertaald en uitgegeven in 1914 en 1925. In 1995 werd de aandacht van prof. dr. A.J. Bijsterveld (Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg),

na een lezing aan het Institute for Advanced Study te Princeton, door prof. dr. A. Derolez gevestigd op het Ninoofse *Liber Miraculorum*. Professor Bijsterveld zorgde dan in 1997 voor een vertaling ten behoeve van een doctoraal werkcollege voor de studenten Geschiedenis aan de V.U. Amsterdam. Dr. D. Van de Perre (Research fellow Katholieke Universiteit Leuven) werd uitgenodigd voor een lezing over de Ninoofse abdij in het kader van datzelfde college. Daaruit groeide het plan bij beide auteurs de Rockwell-editie te herwerken en uit te geven.

Het voorliggende boek bestaat uit twee afzonderlijke helften: de eerste helft bevat het inleidend commentaar en de beschrijvingen bij de tekst van prof. Bijsterveld en dr. D. Van de Perre, de tweede en grootste helft geeft de Latijnse tekst en de Nederlandse vertaling van het *Liber Miraculorum* (voortaan afgekort als: LM) en de *Historia Foundationis* (voortaan afgekort als: HF) en de Middelnederlandse tekst van *De Boete*.

In het inleidend commentaar schetsen de auteurs een beeld van de Ninoofse abdij in de twaalfde eeuw. Ze beschrijven eerst de onmiddellijke omgeving nl. de heerlijkheid Ninove-Herlinkhove, daarop volgt de beschrijving van de wijdere omgeving, de *pagus Bracbatensis*, vervolgens wordt de rol belicht van de vorsten als opperste beschermheren en tenslotte de rol van de vijanden van de abdij.

De heren van Ninove werden beleend met o.a. de heerlijkheid Ninove-Herlinkhove door de graaf van Vlaanderen. Hierdoor en ook door andere lenen en door eigen (allodiaal) bezit, waren de heren van Ninove een belangrijke factor in het graafschap Vlaanderen. Er bestond reeds een seculier kapittel van drie kanunniken in de parochiekerk van Ninove. Gerard I van Ninove vormde dit in 1137 om tot een premonstratenzerabdij.

In wijdere omgeving lag Ninove in het hart van de Brabantgouw, de *pagus Bracbatensis*

uit de Karolingische tijd, een gouw die echter geen politieke betekenis meer had. In die omgeving hadden Vlaamse, Brabantse en Henegouwse families bezittingen. De abdij van Ninove was niet levensvatbaar zonder bezittingen buiten de onmiddellijke omgeving van Ninove. Ze werd door bovengenoemde families rijkelijk begiftigd met gronden, hoven, watermolens en rechten. Hun wijlderspreide bezit bezorgde hun een religieuze en culturele uitstraling in die streken. Doordat de abdij behoorde tot een grote Europese orde kon ze snel aansluiting vinden bij de internationale cultuur. Dat kwam tot uiting in haar boekenproductie en in haar architectuur.

Was Gerard I van Ninove de stichter van de abdij, zijn opvolger Gerard II bleek er een tegenstander van te zijn. Graaf Filips van de Elzas en na hem graaf Boudewijn IX moesten meermaals tussenbeide komen om de belangen van de abdij tegen Gerard II te beschermen. In Brabant werd die rol vervuld door de hertogen Godfried III en Hendrik I. De lokale heren beoogden met het stichten van abdijen de roem van hun geslacht te vergroten, de vorsten daarentegen wilden met hun bescherming de hogere belangen bevorderen.

De abdij had drie soorten vijanden: andere religieuze instellingen, de familie van de schenkers en de bevolking. Schenkingen gebeurden dikwijls in een opwelling en de schenkers of hun familie kwamen achteraf daarop terug. Het ongenoegen van de bevolking sloeg vooral op gebruiksrechten zoals weide- en houtrechten. De heren schonken hoofdzakelijk gronden waarop de gemeente een gebruiksrecht had. Daardoor verminderde enerzijds het gebied waar de gemeente rechten had en moest ze anderzijds ook de concurrentie van de abdijen dulden op het overblijvende gebied met gemene rechten.

In de beschouwingen bij de tekst besteden de auteurs aandacht aan de manuscripten zelf van het *Liber Miraculorum* (LM) en de *Historia Foundationis* (HF). Ze behandelen

eerst het probleem van het handschrift, daarna de inhoud, de samenstelling, het auteurschap en de datering, vervolgens de receptie van de tekst en tenslotte de gehanteerde beginsels bij de tekstuitgave en de vertaling. Het handschrift uit de twaalfde en dertiende eeuw van het *Liber Miraculorum*, de *Historia Foundationis* en *De Boete* bestaat uit vijf katernen perkament. Het LM werd door één persoon geschreven, terwijl aan de HF zes verschillende mensen werkten. De belangrijkste vernieuwing van Bijsterveld en Van de Perre met deze heruitgave is dat ze de volgorde van de katernen veranderd hebben. Het oorspronkelijke katern IV bevatte nog enkele lege folio's die later voor andere teksten gebruikt werden. Daarom werd dit oorspronkelijke katern IV achteraan gestoken en kwam tot ons als katern V. Dit had als gevolg dat in het handschrift de logische volgorde gewijzigd was. Door de huidige katernen IV en V terug van plaats te verwisselen, werd de oorspronkelijke volgorde hersteld en vielen alles op zijn plaats.

Het LM valt uiteen in twee delen. Het eerste deel bestaat uit twee verhalencycli. In de eerste verhalencyclus (2-16) worden de verhalen over de bestraffing van de vijanden van de abdij gebundeld volgens de plaats waar ze zich afspeelden. In de tweede cyclus worden de verhalen (17-22) uit de beginperiode van de abdij in chronologische volgorde gebracht. Hierin worden de perikelen met de heren van Ninove behandeld tot de verzoening van de nazaten met de abdij. Uit de vele details in dit eerste deel blijkt dat de auteur de gebeurtenissen van nabij heeft meegemaakt. Ongelukken die de vijanden van de abdij treffen noemt hij straffen van God en Sint-Cornelius; tegenslagen die de abdij treffen moeten echter gezien worden als een loutering die God zijn getrouwen oplegt. In het tweede deel worden 32 verhalen gewijd aan genezingen door Sint-Cornelius. Hij is vooral doeltreffend bij vallende ziekte, oogziekte, koudvuur en verkramping. Nadruk wordt gelegd op het nakomen van de verplichtingen

na de genezing. Dit kon gebeuren onder de vorm van offergaven zoals kaarsen en tarwe maar ook met het betalen van een jaarlijkse cijns. In elk geval vaarde de abdijs er niet slecht bij. De genezingswonderen worden eenvoudig en rechtstreeks weergegeven. De auteur van het LM is waarschijnlijk een kloosterling van de eerste generatie, een priester die dicht bij het beleid stond. Hierbij wordt gedacht aan Damiaan, broer van abt Arnold. Het LM werd geschreven tussen 1181 en 1200, tussen het overlijden van Gerard II en dat van Gerard III.

Zoals reeds vermeld zijn aan de HF zes kopiïsten werkzaam geweest. Begonnen als het verhaal van de stichting van de abdijs evolueert de HF naar de geschiedenis van de abten. Vermoedelijk ontstaan uit de behoefte van iemand uit de tweede generatie om zijn kennis over het ontstaan van de abdijs niet verloren te laten gaan, is het werk geschreven tussen 1202 en 1206. Latere generaties hebben de kroniek weer opgenomen en voortgezet tot 1252.

Voor 1800 werden het LM en de HF reeds als bron gebruikt, o.a. door Boudewijn van Ninove in zijn *Chronicon*, een wereldgeschiedenis. De LM-HF codex werd later voornamelijk in de verering van Sint-Cornelius gehanteerd. Om tijdens de Contrareformatie het bestaansrecht van de abdijs te verdedigen werd haar geschiedenis ook gedrukt, waarbij gesteund werd op de codex. In de zeventiende eeuw en in de eerste helft van de achttiende werd veel op het werk beroep gedaan. Met de opheffing van de abdijs in 1796 verdween de codex uit de openbaarheid. In 1909 ontdekte Rockwell het originele handschrift in New York en bracht een kritische teksteditie uit in 1914 en 1925.

De huidige tekstuitgave neemt als basis van de transcriptie uit het Latijn de kritische tekstuitgave van Rockwell, die werd aangepast en uitgewerkt. Voor de vertaling in het Nederlands werd gestreefd naar een leesbaar Nederlands.

In de tweede helft van het boek volgt het oorspronkelijke handschrift met de drie autonome teksten, het *Liber Miraculorum* en de *Historia Foundationis* met hun vertaling en *De Boete*. Ter illustratie enkele voorbeelden uit de tekst.

In de eerste verhalencyclus (2-16) van het LM over vijandige heren en bevolking gaat het er niet bepaald zachtzinnig aan toe: lansen in het hoofd, opengesneden buik, met een zwaard de hersenen inslaan, dit alles behoorde tot de geplogenheden. Het veelvuldig voorkomen van het woord 'wraak' in de verhalen getuigt ook niet van vergevingsgezindheid van de kant van de geestelijken. Veel eerbied voor hun patroonheilige hadden de kloosterlingen niet. Zo dreigt een priester Sint-Cornelius ermee hem niet goed meer te zullen dienen als hij, Cornelius, er niet voor zorgt dat een parochiaan een verschuldigde offerande geeft. De zorg voor het tijdelijke bestaan had blijkbaar voorrang. Zoals reeds gemeld waren het niet alleen de heren die tegen de abdijs en haar rijkdommen waren. De gewone bevolking was het niet altijd eens met de cijnsen en offeranden die ze moest afstaan en evenmin met het verlenen van gemene rechten of het schenken van gronden door de heren aan de abdijs. Typisch is de reactie van de boer die aan Heer Raas van Gavere vraagt, grond aan de boer te verkopen i.p.v. die aan de abdijs te schenken. Onnodig te melden dat die boer enkele dagen later stierf.

In de tweede verhalencyclus (17-22) krijgen we een chronologisch verloop van de woelige eerste jaren van de abdijs. De steun van God en Sint-Cornelius verleenden daarbij aan de heren van Ninove en de begunstigers van de abdijs de nodige overwinningen. Toen Ninove aangevallen werd door de heren van Zottegem, dreigde de abdijs de prooi te worden van de vlammen. Door de hulp van Sint-Cornelius keerde de wind en werd de abdijs gered. Gelijkaardige sagen zijn ook nu nog terug te vinden. Hier is het de pastoor die, terwijl hij in zijn brevier leest, rond het vuur wandelt, en de wind doet keren.

De laatste reeks verhalen (23-54) handelen over wonderen van genezing. Het doven van brand, het gezicht terug krijgen, genezing van koudvuur en vooral van vallende ziekte zijn veel voorkomende thema's. Sterke nadruk werd gelegd op de verplichting dat de cijzen die men beloofd had te betalen in geval van genezing, inderdaad ook betaald werden. Gebeurde dit niet dan kwam de ziekte terug. Ook hier werd veel aandacht besteed aan het verwerven van stoffelijke middelen door de abdijs.

De HF bevat 22 verhalen die een gedeeltelijk beeld geven van de samenleving van 800 jaar terug zoals daar zijn: strijd tussen lokale heren met plunderingen tot doel; schenkingen aan de kerk voor de zielezaligheid van overledenen; schenkingen van land, tienden, molens en delen van de oogst aan de abdijs om ze zelfbedruipend te maken; de werklust en onthouding van de kloosterlingen; het klooster als een centrum van geleerdheid en boekenproductie; onenigheid in de abdijs tot zelfs moord tijdens de mis; stelen van hout door de bevolking; de liefdadigheid van de abdijs voor armen, weduwen en zieken. Een glimpje humor, dat heden ten dage op dezelfde wijze zou ervaren worden, wordt gebracht in het verhaal van de boer en een zak die, na resti-

tutie van de rest, door de overvallers niet aan hem teruggegeven was.

De inleiding en de tekstitgave van *De Boete*, zijn van de hand van emeritus professor Willy Braekman. 'Boeten' zijn voorschriften door geestelijken opgelegd aan zieken die zich als horigen onderworpen hadden aan een heilige door op hem beroep te doen. Deze tekst is duidelijk opgesteld voor lijdende aan vallende ziekte. Als oudste en meest gedetailleerde pelgrimsboete uit onze gewesten is hij volkskundig belangrijk.

Wie te Ninove bij Sint-Cornelius zijn toevlucht zocht was onderworpen aan verschillende verplichtingen. De financiële was blijvend. Vasten moest elk jaar gebeuren evenals het geven van een offerande. Dieet volgen en soberheid in acht nemen moest men enkel het eerste jaar vervullen. Eenmalig was ook het offeren van koren, goud ... in hoeveelheden overeenstemmend met het lichaamsgewicht van de zieke. Van die horigheid kon men zich vrijkopen door het betalen van zijn gewicht in natura, goud of zilver.

De verscheidenheid van de teksten maakt dit boek interessant niet alleen voor geschiedkundigen, mediëvisten en filologen maar ook voor volkskundigen.

SIGNALEMENTEN

Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen

Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen is het zesde boek in de reeks dialectenboeken van de Stichting Nederlandse Dialecten, die tweejaarlijks uitgegeven worden naar aanleiding van de Nederlandse dialectendagen. De Zesde Nederlandse Dialectendag vond op 17 maart 2001 in Alden Biesen (Bilzen) plaats. Dit zesde dialectenboek, geredigeerd door Veronique De Tier, Ann Marynissen en Har Brok, bevat net als altijd alle ochtendlezingen van die dag. Prof. dr. Magda Devos leidt ons door het landschap van de lage landen. In 'Het landschap in eigennamen' neemt ze ons mee naar woeste vlakken, moerassen, poelen en plassen. Ook cultuurlandnamen, zoals akkerland en grasland, en bosnamen worden besproken. Een indrukwekkend aantal familienamen, zoals Van de Rostijne, Van Driessche, Goormans en Miedema, wordt toegelicht.

Henny Stoel, NOS-journaalpresentatrice, heeft het over misjogologie, over namen om bij in slaap te vallen en over de problemen bij spelling en uitspraak van namen in het televisiejournaal.

Jan Wauters, ten slotte, heeft het in een zeer poëtische bijdrage over de echoput van zijn jeugd, het dialect: de huistaal, de thuistaal. Het dialect roept heel wat herinneringen op. Hij vergelijkt het o.a. met de situatie van het Afrikaans. Ook deze taal wordt meer en meer een thuistaal, een taal van de kleine kring.

Het centrale thema van de dag was 'dialect en familienamen'. De andere artikelen in het boek zijn dan ook aan dit onderwerp gewijd. In een inleidend artikel heeft naamkundige dr. Ann Marynissen het over klanktegenstellingen en lexicale varianten in de Nederlandse familienamen en hun tegenhangers in de dia-

lecten. Aan de hand van een aantal voorbeelden bespreekt ze voor het hele Nederlandse taalgebied de verhouding tussen familienaam- en dialectverschijnselen.

Dat onze familienamen sporen dragen van oude en nog steeds in gebruik zijnde dialectkenmerken, blijkt duidelijk uit de diverse 'regiobijdragen' in dit zesde dialectenboek. Twee eeuwen nadat onze namen officieel geregistreerd werden, verraden ze nog onze geografische herkomst: Feenstra is een noorderling, Vandepitte komt uit het zuidwesten van ons taalgebied en Beckers heeft onmiskenbaar Limburgse roots. 16 auteurs bekijken het familienamenbestand voor hun provincie of streek door een dialectologische bril en onthullen de dialectgeografische bijzonderheden van enkele familienamen in hun provincie of streek. Van noord naar zuid verneemt u in de bijdragen o.m. hoe Friese uitspraakverschijnselen hun weg vonden in de familienamen, hoe Groningse, Drentse en Friese familienamen zich aan de hand van een aantal typische achtervoegsels laten lokaliseren, hoe Twentse namen voor plaatsen, planten en beroepen in de familienamen terechtkwamen. Gedemonstreerd wordt ook dat West-Overijssel en Flevoland door een aantal interessante naamgevingprocédés gekenmerkt worden, dat West-Nederlanders uitmunten in beknoptheid bij de familienaamgeving, dat Gelderland doorkruist wordt door dialect- én familienaamgrenzen en dat bij bepaalde Noord-Brabantse familienamen variatie troef is. Uit de bijdragen voor Nederlands en Belgisch Limburg blijkt dat familienamen vaak relictten van vroegere taalfasen zijn. Vlaams-Brabanders zullen hun gading vinden in de bijdrage over hun provincie, waarin een indrukwekkend aantal familienamen gecategoriseerd en van verklaring voorzien wordt. Verder verneemt u hoe Antwerpse familienamen Antwerpse klankverschijnselen reflecteren. Een mooie tegen-

hanger voor de Twentse bijdrage vormt het artikel over Oost-Vlaamse familienamen: ook hierin wordt beschreven hoe dialectbenamingen voor fauna, flora en beroepsbezigheden hun neerslag vonden in familienamen. De West-Vlaamse gegevens tonen een bijzonder sterke correlatie tussen de verschijningsvorm van de familienamen en de hedendaagse dialecten. Zeeland blijkt zich niet alleen door zijn dialecten maar ook door zijn familienamen als een overgangsgebied tussen Vlaanderen en Nederland te laten karakteriseren. De Frans-Vlaamse bijdrage ten slotte, die aan namen van Nederlandse origine in Noord-Frankrijk gewijd is, biedt een interessant stukje taalgeschiedenis.

Zoals gebruikelijk wordt het boek afgesloten met de Wegwijzer, die dit keer uit twee delen bestaat. Ann Marynissen geeft een overzicht van naamkundige publicaties en interessante adressen. Ton van de Wijngaard zorgt zoals altijd voor een geactualiseerde wegwijzer i.v.m. dialectologische publicaties.

Veronique De Tier, Ann Marynissen, m.m.v. Har Brok, *Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen*. Stichting Nederlandse Dialecten, Groesbeek 2001. ISBN 90-73869-06-4. 416 blz., f 25.00 / Bef 500 (+ verzendingskosten).

Het boek is te bestellen op de secretariaatsadressen van de Stichting Nederlandse Dialecten: voor Nederland: Generaal Gavinstraat 344 6562 MR Groesbeek 024-3615998 h.van.de.wijngaard@let.kun.nl - voor België: Beukendreef 11 - 9770 Kruishoutem 09-264 40 79 Veronique.detier@rug.ac.be

Véronique DE TIER

Medailles Wereldtentoonstelling Gent 1913

Wereldtentoonstellingen of andere grootse manifestaties geven aanleiding tot de maak van talrijke memorabilia die als tijde-

lijk gadget of als onmiddellijk verzamelaarsobject gepromoot worden. Naast de meestal onschuldige objecten voor het grote publiek, kunnen ook de deelnemers verblijd worden met eremetaal en diploma's. Op het vlak van wereldtentoonstellingen was de 19de-eeuwse aanzet er een van promotie van het technologisch kunnen van een natie, ingebed in zijn socio-culturele grandeur. Zoals bij "gewone" nijverheidstentoonstellingen, al dan niet gespecialiseerd, hoopten de deelnemende fabrikanten dat hun product zou onderscheiden worden met een medaille. Geldprijzen werden er niet uitgedeeld. De eremetalen werden wel gebruikt in de briefhoofden van de onderscheiden firma's, die op deze manier hun onderscheiding hoopten te verzilveren. Alle op de Wereldtentoonstelling van Gent van 1913 geproduceerde en verspreide medailles werden beschreven en in hun kader geplaatst in de studie van Eva Wuyts. Haar licentiaatsverhandeling werd gepubliceerd door de vereniging Numismatica Gandavensis in 2000 (Meerhem 49, 9000 Gent). Medailles werden toen voor verschillende doeleinden gebruikt; zowel om jury- of politieleden te onderscheiden, van speciale afdelingen en (sport)activiteiten tot een heel gamma souvenirmedailles. Zelfs de binnen het horecagebeuren gebruikte jetons werden niet vergeten, ook niet de reclamejetons voor een kopje Malt Kneipp, een koffievervanger van gekiemde en gebrande haver die men in Das Deutsche Haus, het Duits eet- en drankhuis, kon inruilen. Eva Wuyts, Wereldtentoonstelling Gent 1913 in metaal vereeuwigd (Gent, Numismatica Gandavensis, 2000) is dan ook een verhelderende studie van een zijdelings aspect van de volkscultuur.

Harry VAN ROYEN

Van Leuvense stoof tot centrale verwarming

Nog tot voor enkele tientallen jaren werd in Vlaanderen het kolenfornuis in vele (oudere) gezinnen nog als het kook- en verwarmings-

instrument bij uitstek gebruikt. De verder doorgevoerde sanering en verbetering van de leefkwaliteit maakt niet alleen dat steenkool nog nauwelijks gebruikt wordt, maar ook dat de Leuvense stoof nu een volwaardig museum-artefact is geworden.

In de loop van de 20ste eeuw werd de energievoorziening van de gezinnen volledig omgegooid. Hout, steenkool en turf werden, buiten heropflakkingen tijdens economische crisisperiodes, langzaam aan verdrongen door gas, elektriciteit en petroleum. Het promoten van de nieuwe energiebronnen richtte zich voor de huishoudsegmenten verwarming, koken en warmwaterproductie op de gemakken die met de nieuwe technologische modellen mogelijk waren: financiële en tijdsbesparing die via kookdemonstraties als ideale verkoopmethode aan de man werden gebracht. Het vinden van de nodige aardgasvoorraden versnelde de veranderingen, geholpen door technologische verbeteringen en goedkopere kachels, geisers en fornuizen. De goedkopere energiebronnen en de maatschappelijke veranderingen als gevolg van een grotere hang naar luxe en de zoektocht naar het verlichten van het huishoudelijk werk door het uit werken gaan van de beide echtgenoten maakten een gestage teruggang van het steenkoolverbruik onvermijdelijk. De reclamecampagnes van de steenkoolhandel om de gezellige warmte van een steenkoolkachel te promoten hadden niet echt succes. Nadat ook de markt van het stadsgas verdwenen was, waar gas gedistilleerd werd uit steenkool, betekende dit het langzame wegwijnen van de energiebron van de nijvere 19de eeuw. De elektriciteitsvraag voor nijverheids- en huishoudelijk gebruik werd na de jaren 1960 niet opgevangen door steenkoolcentrales, maar in hoge mate door andere energiebronnen. De verdere penetratie van de energiebronnen doorheen het hele land veroorzaakte een grotere energievraag omdat de nieuw aangesloten massaal nieuwe huishoudtoestellen kochten.

Peter van Overbeke schetst in *Kachels, geisers en fornuizen. Keuzeprocessen en ener-*

gieverbruik in Nederlandse huishoudens 1920-1975 (Hilversum, Verloren, 2001, ISBN 90 6550 647 0) een voor Vlaanderen (bijna) vergelijkbaar beeld van de veranderende energiebronnen voor het koken en verwarmen van water in Nederland. Mits de correctie door de energievoorsprong en dito modernisering door de inheemse Nederlandse gasvoorraad tegen het langer vasthouden aan de Belgische inheemse energiebron, steenkool, waardoor de Belgische huishoudens later moderniseerden, gaat de geschetste evolutie in grote mate op voor de in Vlaanderen doorgemaakte wijziging in gebruikte energiebronnen.

Harry VAN ROYEN

Processies ten tijde van Willem I

De controle die het nieuwe Verenigd Koninkrijk der Nederlanden uitoefende op de katholieke eredienst, en dan zeker op zijn uiterlijke activiteiten, was een van de doornen des aanstoots voor de Rooms-Katholieke clerus, in Zuid én Noord. Alhoewel de bisschoppen sommige processies ook wel een beetje wilden opfrissen, en vooral de te volkse devotievormen wilden verwijderen zoals die in de casus Veurne voorkwamen, was de clerus in het algemeen niet opgezet met de verplichte opgave van processies en vooral de vermindering van het aantal dat men er per jaar kon organiseren. Het Gentse episcopaat was in deze informatie- en controlestrijd niet meegaand te noemen. Het kwam dan ook geregeld tot conflicten met de bevoegde administratie voor de Rooms-katholieke eredienst en de protestantse opvattingen over de noodzaak en de organisatie van die processies. Pas na de septemberomwenteling van 1830 kon de Kerk haar herstelbeleid op het vlak van o.a. een vrije processiegang opnieuw opnemen.

Alhoewel de Zuidelijke provincies niet de hele 19de eeuwse processiecontrole hebben ondergaan zoals de Nederlandse Rooms-

katholieken, is het beeld dat P.J. Margry daarover schets (p. 238-261, 556-561) in *Teedere quaesties: religieuze rituelen in conflict. Confrontaties tussen katholieken en protestanten rond de processiecultuur in 19^e eeuw Nederland* (Hilversum, Verloren, 2000, ISBN 90 6550 065 0), niet onbelangrijk om de klerikale weerstand tegen het bewind van Willem I ook op dat vlak te begrijpen, evenals om er latere vrijzinnige analyses over het fenomeen processie in hun protestantse voorlopers te ontdekken.

Harry VAN ROYEN

De kerk in de 19de eeuw

De 19de eeuw is een belangrijke eeuw geweest voor de Rooms-katholieke kerk als machtsinstituut. Herstellend van de zware klappen die het Frans revolutionair bewind haar in de jaren 1790 in haar sterkste bastions toebreacht, herstelde zij zich tijdens de eerste decennia van de 19de eeuw. Het Belgische geval vormde een uitzondering op de herstelbewegingen in Frankrijk en de emancipatiestrijd in Nederland. De voor de Kerk gunstige grondwet maakte dat zij tussen 1830 en 1850 in recordtempo even machtig, zo niet machtiger was geworden dan in de loop van de 18de eeuw. Het was dan ook een van zijn politieke en sociale sterkte overtuigd episcopaat dat wetgevende initiatieven die zijn almacht konden aantasten stevig bestreed. De verspreiding van het groeiend aantal antikle-rikale persuitingen poogden de pastoors tegen te gaan door in hun parochies aandachtig te volgen wie wat las, of probeerde te lezen. De tegenslagen van de Franse en Hollandse periode werden in de Belgische periode omgevormd naar een hermissioneringsactiviteit, waarbij zowel de dorpsclerus als de heringerichte en nieuwe religieuze congregaties hun beste beentje voorzetten en daarvoor nieuwe devotievormen en verenigingsverbanden organiseerden. Het jaarthe-

ma van het volksreligieus museum voor de beide Luxemburgen, het Musée en Piconrue te Bastogne, besteed dit jaar in tentoonstelling en begeleidend themaboek de Kerk in Luxemburg tussen 1800 en 1880. In C. Kockerols & A. Neuberg (ed.), *Le Choc des Libertés. L'Eglise en Luxembourg de Pie VII à Léon XIII (1800-1880)* (Bastogne, Musée en Piconrue, 2001; te bestellen bij het ICLRGV vzw, Nijverheidsstraat 54a, 9220 Hamme) krijgt de Vlaamse geïnteresseerde een spiegelbeeld voorgehouden van de kerkelijke impact op de samenleving. Het volksdevotionele luik is uiteraard minder groot dan in de almanakreeks, maar geïnteresseerden in dit onderwerp komen o.a. in de bijdrage van P. Majerus over de nieuwe devoties in de 19de eeuw wel aan hun trekken, terwijl de kerk- en grafkunst uiteraard ook hun plaats krijgen. Naast de zuivere historische bijdragen met Luxemburgse draagwijdte zijn er ook interessante Luxemburgse aanvullingen op de algemene schoolstrijd en de antikle-rikale karikaturen.

Harry VAN ROYEN

Memento Mori

Het herdenken van doden blijft de nodige aandacht opwekken, waarbij de iconografie een niet onbelangrijk referentiepunt is. In *Memento Mori* bieden J. Dewilde en D. Dendooven een beeld van bijzondere stukken rond het doodsthema in de collecties van de Ieperse musea. De oogst is veel ruimer dan alleen maar doodsprentjes uit de Groten Oorlog, maar biedt talrijke mooie illustraties uit de 19de eeuw en uit het Interbellum. De prenten worden in een aantal categorieën opgedeeld (voor, tijdens en na de dood), waarbij de mooiste illustraties ook in de catalogus werden opgenomen. De begeleidende catalogus is enkel te bekomen in het Stedelijk Museum Ieper, Ieperleestraat 31, 8900 Ieper.

Harry VAN ROYEN

Sociaal leven te Gent in 1790-1791

Reis- en emigratieverhalen bieden een rijk schat aan beschrijvingen en analyses van hoe buitenstaanders werk, leven en uitzicht van een voor de autochtoon alledaagse zaken zien en aanvoelen. De in 1790 en 1791 in Gent verblijvende Clara Cornelia van Eijck, gevlucht uit Utrecht, waar haar echtgenoot Pieter Maret lid was van de Utrechtse vroedschap, hield in haar tijdelijk ballingsoord een dagboek bij. Hierin werd naast de persoonlijke beslommingen en gedachten ook het sociaal leven van de elite beschreven. In een tijd dat in de Zuidelijke Nederlanden de Brabantse Revolutie woedde, biedt dit een extra invalshoek hoe een Noordnederlandse deze woelige periode kon volgen en hoe de betere Gentse klasse zich in die tijd ontspande. De uitgave *“Mijn waarde vrindin”* (Hilversum, Verloren, 2000, ISBN 90 6550 175 4) biedt dan ook een extra blik in wat op politiek vlak een woelige periode was.

Harry VAN ROYEN

November in geuren en kleuren

De maand november heeft verschillende betekenislagen. De Roosdaalse scholengemeenschap Sint-Franciscus vond dit een goed uitgangspunt om al die verschillende elementen eens op een rijtje te zetten. Naast de verplichte nummers over de heiligen en de religieuze belevingen in de loop van deze maand, worden ook biologische en nieuwe sociologische zaken aangehaald. De verschillende senioren, vrouwen, paarden en andere niet winkeldagen of weken passeren de revue in een amalgaam van wat een volkskundige in de loop van november zoal allemaal aandacht voor kan hebben. *“Wat is er van november? Van Halloween tot Sint-Andreas”* van samensteller Luc van Liedekerke (Roosdaal, Scholengemeenschap Sint-Franciscus, 2000, ISBN 90 13970 2) is een leuk en verscheiden

boek met traditionele en vernieuwende volkskundige elementen in een internationaal kader.

Harry VAN ROYEN

Geloof en ongeloof: of welke keuzes te maken

Volksgeloof laten sociologisch benaderen zal altijd andere elementen accentueren dan wanneer dit door een “volkskundige” gebeurt. Ann Verlinden probeert geloof, ongeloof en de waarden die daaraan verbonden zijn via een aantal interviews met respondenten uit verschillende milieu's in kaart te brengen. Dat levert boeiende lectuur op die vooral aantoonst dat hedendaags geloof in de meeste gevallen het resultaat is van een multicultureel verzamelen van waarden en ideeën, zelfs bij diegenen die als strikt rooms-katholiek willen bestempeld worden. Voor geïnteresseerden in volksdevotie is *Het ongewone alledaagse. Over zwarte katten, horoscopen, miraculeuze genezingen,..* (Leuven, Acco, 1999, ISBN 90 334 4283 3) zeker een boekje om verder mee te werken en het sociologisch aspect beter te leren kennen.

Harry VAN ROYEN

Nieuwpoort 1600 herdacht

De slag die in 1600 te Nieuwpoort werd geleverd tussen een Nederlands leger onder Maurits van Oranje en een Spaanse legermacht onder aartshertog Albert had ook zijn gevolgen voor de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) langsheen de Vlaamse kust. Toch is het opmerkelijk dat dit onderdeel van de nationale geschiedenis in België steeds onderbelicht is gebleven. In 2000 stimuleerde Nieuwpoort de herdenking van de slag van 400 jaar geleden. Toch is de meeste aandacht voor deze gebeurtenis steeds door de

Nederlanders aan de dag gelegd, als een van de hoogtepunten uit de nationale geschiedenis. De Brugse schilder Odevaere kreeg van koning Willem I de opdracht om de slag van Nieuwpoort te schilderen. In 1600 was de slag, ondanks zijn succes voor Maurits, toch de doodsteek voor de hoop om Noord en Zuid opnieuw te kunnen verenigen. Na 1815 was de vereniging er toch gekomen en de slag van Nieuwpoort was daarbij een van de historische gebeurtenissen die de band tussen Noord en Zuid mytisch moesten onderstrepen. Toen in 1831 in Nederland troepen geronseld werden in de aanloop van de Tiendaagse Veldtocht werd het beeld van de slag bij Nieuwpoort opnieuw gebruikt om de tweede scheiding te veroordelen. In de zeer degelijke monografie *1600: Slag bij Nieuwpoort* (Hilversum, Verloren, 2000, ISBN 90 6550 451 6 - Verloren Verleden 10) geeft Leen Dorsman een uitgebreide beschrijving en analyse van de slag, zijn impact en het gebruik ervan in de loop van de (Nederlandse) geschiedenis, tot in de 20ste eeuw, waarbij het opvallend is dat wel de Nieuwpoortse aandacht voor deze veldslag aan bod komt, maar vroegere Vlaamse uitgaven rond dit gegeven (zoals M. Augustijn, *De slag bij Nieuwpoort* (Kapellen, 1977), M. Vlamijn, *Het beleg van Nieuwpoort* (Antwerpen, 1977) of D. Van der Bauwhede, *Nieuwpoort in de Geuzentijd* (Torhout, 1986)) niet gebruikt werden.

Harry VAN ROYEN

Oorlogskunst als stille getuige

Gustaaf De Landtsheer stelde een kunstmografie samen rond het oorlogsoeuvre van Eugeen Van Mieghem (1875-1930). De Antwerpse kunstenaar Eugeen Van Mieghem is vooral bekend voor zijn rauwe en uiterst realistische havenzichten met landverhuizers en havenarbeiders. De uitbeelding van het lijden van de werkende klasse maakte dat zijn kunst voor 1914 moeilijk verkocht geraakte.

De val van Antwerpen in oktober 1914 was voor de familie Van Mieghem reden genoeg om te vluchten, maar na enkele dagen kwamen ze terug. Gedurende de verdere oorlog verbleef Van Mieghem te Antwerpen en observeerde en tekende de bezetters. De indrukken van de belegering en de vlucht wisselden af met karikaturen op de "weldaden" van de arrogante aanwezigheid van de Duitse bezetter, of de associatie van de Kaiser met als zakenpartner de Dood. Daarnaast werden ook uitingen van het Activisme, waar hij een duidelijk standpunt tegen innam, en het uitgaansleven getekend. Sociaal tekenend zijn de tekeningen van arme kinderen die in de oorlogsjaren staan aan te schuiven voor de soepbedeling.

De oorlogstekeningen werden in 1919 in Antwerpen en in het Nederlandse Scheveningen, dat een belangrijk centrum voor de opvang van Vlaamse oorlogsvluchtelingen was geweest, tentoongesteld. De perskritieken waren lovend, aangezien de oorlogskunst van Van Mieghem als "de getuigenis van een werkelijke diepe emotie" werd beschouwd. *Eugeen Van Mieghem, kunstenaar in oorlogstijd 1914-1918* (Koksijde, De Klaproos, 2001, ISBN 90 5508 048 9) verscheen als deel 2 in de reeks Oorlogsgetuigen en is daarmee een beeld van het bezette Vlaanderen. In het eerste deel werd immers de loopgravenkunst van soldaat-kunstenaar Karel Lauwers (1892-1918) in beeld gebracht. Beide kunstenaars hebben een ding gemeen: de een als burger en de ander als soldaat, bleef hun kunstproductie tot voor enkele jaren onbekend. Het is de verdienste van het In Flanders Fields Museum dat deze iconografische bronnen voor een ruim publiek terug aan de oppervlakte worden gebracht.

Harry VAN ROYEN

Vrouwelijk ondernemerschap

De vrouw als meewerkende partner in een handelszaak, of als weduwe die de zaak runt

tot zolang zoon of schoonzoon als uitbater kunnen optreden is een veel voorkomend beeld dat de geschiedenis van het zelfstandig ondernemerschap biedt. In de publicatie *Vrouwenzakenvrouwen. Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen 1800-2000* (Gent, Provinciebestuur, 2001) heeft als 18de deel in de Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd een inleiding tot de vrouwelijke beroepsactiviteiten als zelfstandige in het ruimer debat rond het belang van de vrouwelijke beroepsactiviteiten in het inkomensprofiel van lagere en middenklassen. Buiten in de moreca, in de textielsector en in de verzorgende beroepen is het vrouwbeeld steeds troebel, verdrongen als aandeelhoudster zonder een duidelijk actief profiel in het bedrijf. In vele gevallen, zeker bij de kleine burgerij, werkte de vrouw in de winkel (bakker, beenhouwer), maar werd niet altijd meegeteld. Vooral in de kleinste detailhandel, dikwijls ambulante, zoals in de visverkoop, waren er evenveel en soms zelfs meer vrouwen actief. Op vlak van absolute aantallen waren er dan ook een kleine 200.000 vrouwelijke "ondernemers". De toestand verbetert evenwel steeds meer, zodanig zelfs dat sommige beroepen steeds meer vervrouwelijken, zoals het onderwijs. Door de uitbesteding van veel werk in de textielsector naar lageloonlanden, wordt deze sector steeds technologischer en stelt steeds minder vrouwen tewerk. Die vrouwelijke zelfstandigen werkten dikwijls met huisgenoten en soms enkele loontrekkenden. Soms lienden ze ook letterlijk de eindjes aan elkaar vast te knopen, zoals de semi-zelfstandigen die slechts af en toe buiten opdrachtwerk konden bijverdienen, zoals een aantal zelfstandige thuiswerkers ook kunnen beschouwd worden (cf. A. Askenasi-Neuckens & H. Galle, *Les derniers ouvriers libres. Le travail à domicile en Belgique* (Brussel, 2000)). Wat in deze twee eeuwen het sterkst gewijzigd is, is de economische rol van de religieuze congregaties. Omstreeks 1900 was dat evenwel anders. Louis Bossart

maakte zich daar in zijn "L'industrie et le Commerce des Congrégations en Belgique" (Brussel, s.a., 221 p.) bijzonder druk over, niet omdat de congregaties vooral in de textielsector veel plattelandsmisjes een bijkomend inkomen voor het ouderlijk budget lieten verdienen, maar omdat ze daar ook een ruime winstmarge aan overhielden. Ook het standpunt van de liberalen en de socialisten over de vrouw "in zaken" komt in deze door het Kadoc samengestelde publicatie slechts terloops aan bod. Een euvel bij een anders wel goed uitgewerkte bundel, die een goede basis vormt voor verder lokaal onderzoek naar de "verborgen vrouwelijke ondernemer", zelfstandige verkoopster en of producente van verbruiks- en gebruiksgoederen, veelal weduwen.

Harry VAN ROYEN

De Belgische vrijsschutters van de Eerste Wereldoorlog

De standrechtelijke executies die Duitse legereenheden in 1914 begingen, werden in Duitsland steeds verdedigd door deze te rechtvaardigen als een optreden tegen vrijsschutters, burgers die zich in het militair bedrijf mengen en dan ook geen recht hebben op de bescherming van de conventie van Genève. Het geallieerde, en vooral Belgische, betoog was steeds dat er van vrijsschutters geen sprake was. Om die reden werd ook het gebruik van de niet echt militair uitzienende burgerwacht beperkt tot bewakingsopdrachten ver achter de Belgische linies. Nochtans werd door de Duitsers dikwijls naar deze eenheden verwezen. J. Horne en A. Kramer hebben in *German Atrocities 1914. A History of Denial* (New Haven - London, 2001; 608 p.; ISBN 0 300 08975 9) duidelijk gemaakt dat er inderdaad een kleine 6.500 Belgische burgers en een 20.000-tal woningen door Duitse terreuracties gedood en vernietigd werden. Duitse historici hebben deze zaak steeds geminimaliseerd, of de Duitse verdediging

van 1914 overgenomen, ook ruim na 1945. Blijkbaar zat dat in het verlengde van de minimalisering van de rol die de Wehrmacht speelde in de vervolging van Joden en de terreuracties tegen Slaven, of West-Europeanen (cf. Vinkt in mei 1940). Beide auteurs hebben duidelijk gemaakt dat gewone soldaten in 1914 tot dezelfde beestigheden in staat waren als hun opvolgers binnen het gewone geregelde leger van 1940 en daarna. Dat pas in november 2001 de Duitse staat zich wou verontschuldigen in verband met de vernietiging van Dinant is slechts een voorlopige stap in de erkenning van de schuldvraag. Dit boek kan die discussie alleen maar in de goede richting sturen.

Harry VAN ROYEN

Standaardwerk over carnaval

Bij Stichting Mens en Cultuur uit Gent verscheen vorig jaar de prachtig geïllustreerde en lijvige studie van Armand Sermon over de geschiedenis van het carnaval van Keizer Karel tot Eedje (Edward) Anseele (295 blz. - ISBN 90-72931-89-0). Auteur is een geboren en getogen Hallenaar, docent aan de Hogeschool West-Vlaanderen in Kortrijk en publiceerde reeds over dit onderwerp in verschillende tijdschriften, o.m. Oost-Vlaamse Zanten, in het themanummer van de jaargang 2000 dat volledig gewijd was aan het thema carnaval (onder redactie van Gita Deneckere). Het werk is meer dan het ophalen van wat herinneringen en het in kaart brengen van de verschillende uitingsvormen. Sermon biedt op de eerste plaats een goed overzicht van de carnavaltradities sinds de 15de eeuw in Vlaanderen (van Aalst over Halle, Jette, Leuven en Tienen tot Gent en Zoutleeuw...), geeft verder tekst en uitleg bij de herkomst en de maatschappelijke achtergronden van bepaalde tradities, bij denkbeelden en symbolen, bij de verschillende types van deze rituele straatfeesten en animaties, de hiërarchie binnen de optochten, de rol van

jongeren en ongehuwden, de oorsprong van de carnavalcorporaties, de typologie van de symbolen, de reacties van de overheid doorheen de eeuwen heen (van reglementering tot regelrechte onderdrukking), de materiële cultuur van maskers, neuzen, knevels, valse baarden en pruiken, de relatie tussen carnaval en drankcultuur, enz. Sermon wijst op de sociale en politieke context van de heropleving van het carnaval in de 19de eeuw: het feest als uitlaatklep, als uiting van gemeenschapsgevoel, bevestiging van de rolpatronen in de samenleving. Uit de bibliografie en de vele bronverwijzingen blijkt de grote eruditie van Sermon. Een uitgebreide index maakt het opzoeken in dit naslagwerk makkelijk.

Karel VELLE

Technische collecties van Vlaamse musea in kaart gebracht

De Afdeling Beeldende Kunst en Musea van de het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap financiert sinds enkele jaren wetenschappelijk onderzoek in verband met het beheer en de bewaring van museale collecties. Doel van het project is knelpunten en behoeften op het vlak van beheer, ontsluiting, behoud (conservering & restauratie) op te sporen, hierover op een gestructureerde manier te rapporteren en concrete aanbevelingen te formuleren voor een actiever beleid. In de reeks onderzoeksrapporten verscheen eind 2000 deel 3, dat volledig gewijd is aan de technische collecties. Uit de studie van Arnold Eloy, die in samenwerking met Johan David, conservator van het Museum voor de Oudere Technieken (MOT - Grimbergen), tot stand kwam, komen een aantal krachtlijnen naar voren. Binnen het museumlandschap in Vlaanderen vormen de musea met overwegend technische collecties of objectenverzamelingen de grootste groep. De collecties konden dank zij deze studie gelokaliseerd worden maar over hun omvang is nog weinig bekend (slechts 37% van de collecties zijn

ontsloten). Wil de overheid een beleid uitstippen van conservering, restauratie en valorisatie van de objecten die de geschiedenis van het alledaagse leven van grote groepen mensen documenteren dan zal ze dringend werk moeten maken van een doorgedreven identificatie, collectieregistratie en ontsluiting van de reeds bestaande verzamelingen. Zo'n beleid vergt grondige voorbereiding (verwerking basisgegevens, bibliografisch onderzoek, vergelijking met buitenlandse voorbeelden), vakkennis, geschoold personeel en voortdurende vorming. Deze overheidspublicatie is goed gestructureerd, uitstekend gedocumenteerd en beslist een aanrader voor zij die geïnteresseerd zijn in het brede veld van het cultureel erfgoed. 'Beheer, conservatie en restauratie van museale collecties' kan besteld worden door storting van 2,48 Euro op rekeningnummer 091-2204003-95 van het Fonds voor Cultuur, Parochiaansstraat 15 te 1000 Brussel met vermelding van naam en adres en de verkorte titel van het boek.

Karel VELLE

Zijn naam is Huys ...

Van de hand van één van de auteurs van dit tijdschrift, dr. Paul Huys, verscheen in december 2001 een grondige genealogische studie over de familie Huys, waarvan de wortels omstreeks het begin van de 17de eeuw te vinden zijn in het West-Vlaamse dorp Geluwe bij Menen. Afstammelingen van deze bekende Geluwse familie waren ondermeer de priester-schrijver Victor Leo Huys (1829-1905), auteur van het boek over de "Bende van Baekelandt" en de Geluwse gemeentesecretaris Emiel Huys (1863-1941), auteur van een dorpsmonografie over Geluwe. Naast de geschiedenis van verscheidene familietakken bevat het boek een afzonderlijk hoofdstuk over de betekenis en de verspreiding van de naam Huys, tachtig afbeeldingen, een bijlage met relevante archiefbronnen, een bronnenoverzicht, een literatuurlijst en uiteraard een index op persoonsnamen. De auteur is van

opleiding taal- en letterkundige, voormalig hoofd van de provinciale dienst voor cultuur van onze provincie en geniet vooral waardering omwille van zijn ruime belangstelling en grote eruditie op het terrein van de lokale geschiedenis, molengeschiedenis, heemkunde en familiekunde. "Huys is de naam. Aangename kennismaking. Vier eeuwen familiegeschiedenis 1600-2000 (Geluwe, Wervik, Menen, Ledegem, Deinze)", XVI-328 p. + 24 p. buitentekstillustraties, kan besteld worden bij de auteur: Deinse Horsweg 18, B-9031 Drogenen.

Karel VELLE

Volkkundig en taalkundig veldwerk in een Nederlandse multiculturele wijk

"Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander..", in de zomer van 2001 onder eindredactie van Theo Meder verschenen bij de Stichting beheer Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis IISG, vormt de neerslag van een interdisciplinair onderzoeksproject gerealiseerd door taalkundigen en etnologen van verschillende Nederlandse universiteiten en van het Meertens Instituut in de wijk Lombok in Utrecht. Wat dit boekje zo opmerkelijk maakt zijn doel en voorwerp van het onderzoek. Onder het motto 'Kom op, vertel eens een mop' gingen veldwerkers tijdens het multiculturele buurtfestival Salaam Lombok gedurende één dag met microfoon en bandopnemer op pad en lieten allochtone kinderen van uiteenlopende origine naar hartelust grappige verhalen en moppen vertellen. Ook de reacties van enthousiaste toehoorders en passanten werd als onderzoeksmateriaal opgenomen en verwerkt. Het resultaat is verbluffend. De transcriptie van het bandmateriaal leverde niet alleen een schat aan (unieke) informatie en een aantal leuke en raadselachtige moppen op. Door of dank zij het vertellen van moppen kwamen een veelheid aan

onderwerpen aan bod die relevant zijn voor het brede onderzoeksveld van volkscultuur, taalsociologie en (kinder-)vertelcultuur: taboes, angst en etniciteit, taalkeuze, de sociale functies van taal, dominantie van talen en culturen, legitimering, identiteitsgevoel ('oordeel over de ander'), representatie en compensatie, codewisseling, verteltechnieken, humor in het taalgebruik, en noem maar op. Moppen zijn dus mentaliteitsdragers: zij dragen een boodschap uit (T. Meder, p. 7). Het analyseren en duiden van en reflec-

teren over die boodschap, daar was het de Nederlandse onderzoekers om te doen. Dit bijzonder toegankelijk boekje (210 blz. - ISBN 90-3861-215-8) toont overduidelijk aan dat men met eenvoudige middelen, met een flinke dosis creativiteit en een hecht samenwerkingsverband tot interessante onderzoeksresultaten kan komen die bovendien het democratisch gehalte van onze samenleving opkrikken.

Karel VELLE

SUMMARIES

Official feasts in the French Period. Folk culture and cultural politics in the Leie-department (1795-1814)

Liesbet Van Nieuwenhuysse

At the end of the 18th and beginning of the 19th century, the French authorities pursued a clear strategic policy with respect to folk culture. This policy was also maintained in the Leie Department. Several official celebrations of the *Directoire* period aimed to convince the common man of the republican citizen ideal. The celebrations of the Empire purported to make the regime more popular with the people. Using considerable organisational and safety measures, the authorities tried to attract the people to the celebrations and enthrall them with entertainment, symbols and religious elements. The statute of *pays conquis* as well as the specific attitude of the local authorities made the celebrations in the Leie Department very successful indeed. At the same time, folk culture continued its drowsy existence in inns, churches and market places under the watchful eye of the authorities.

Mutant(en) in cyberland: reele en virtuele (re)presentaties van Decembericonen!

Hilde Schoefs

The main focus of this article is the way in which seasonal celebrities as Sinterklaas and Santa Claus are constructed, used and depicted both in real and virtual surroundings and to what and whose interest. At the end of the 20th and the beginning of the 21st century Santa Claus appears to have gradually emerged under the impulse of global tendencies in the real space(s) of Flanders and the Netherlands as a new player in the field of winter festivities next to the traditional giftbearer in the low countries, Sinterklaas. As mental construction eagerly fed by a growing commercialism both are primarily meant to induce people into buying their share of happiness in the dark days of December. Though glancing at the internet reveals that both the old and the new model are readily adopted and behave in much the same ways, it is interesting to see that also some new (cyber)patterns seem to have emerged.

Five new murder songs from Eastern Flanders

Willy Braekman

Attention is drawn in the present paper to five hitherto unknown popular murder songs by market singers who sang and then sold them on single cheaply printed sheets of paper to their attentive audiences. The dates of the five range from the eighteenth to the middle of the nineteenth centuries and relate murder cases from Berlare, Sint-Niklaas, Elversele, Haasdonk and Huise. The background of song is reconstructed as far as feasible and the texts are accompanied by explanatory notes.

Werkten aan dit nummer mee**Willy Braekman**, Eeklostraat 69, B-9030 Gent

germanist, emeritus hoogleraar van de Katholieke Universiteit Brabant (Brussel), lid van de voormalige Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde

Helen De Cruz, Vakgroep Kunst-, muziek- en theaterwetenschappen Universiteit Gent, Blandijnberg 2 -B-9000 Gent

licentiate kunstwetenschappen (etnische kunst), doctoranda kunstwetenschappen Universiteit Gent

Johan De Smedt, Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap Universiteit Gent, Blandijnberg 2, B-9000 Gent

licentiaat kunstwetenschappen (etnische kunst), bereidt een doctoraat voor in de wijsbegeerte

Véronique De Thier, p.a. Vakgroep Nederlandse Taalkunde, Blandijnberg 2, B-9000 Gent

germaniste en dialectologe, werkzaam in het kader van het interuniversitair project rond dialecten in het Nederlands taalgebied (onderdeel WVD - Woordenboek van de Vlaamse Dialecten)

Guy Hoebeke, Walderdonk, 62, B-9185 Wachtebeke

burgerlijk ingenieur, historicus en heemkundige, lid van het bestuur van de KBOV

Robert Nouwen, Bilzersteenweg 29B, B-3700 Tongerenhistoricus, collectieverantwoordelijke Open Luchtmuseum Bokrijk, lid van *Het Kunsttijdschrift Vlaanderen*, hoofdredacteur van *Limburg. Het Oude Land van Loon***Hilde Schoefs**, Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw, Gaillaitstraat 76/2, B-1030 Brusselgermaniste, wetenschappelijk medewerkster aan het Vlaams Centrum voor Volkscultuur en redactrice van *Mores. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen***Els Veraverbeke**, Het Huis van Alijn, Kraanlei 65, B-9000 Gent

historica en wetenschappelijk medewerkster aan Het Huis van Alijn (voormalig Museum voor Volkskunde) te Gent

Liesbet Van Nieuwenhuysse, Brugesesteenweg 364, 9000 Gent

historica, wetenschappelijk medewerkster BOF, vakgroep Middeleeuwse geschiedenis Universiteit Gent, werkend aan een doctoraatsproject over industriële vervuiling

Harry Van Royen, Nijverheidsstraat 54a, B-9220 Hamme

historicus en zelfstandig museumconsulent, drijvende kracht achter het Interdisciplinair Centrum voor Lokale en Regionale Geschiedenis in Vlaanderen - ICLRGV vzw

Karel Velle, Grotesteenweg 61, B-9840 De Pinte

historicus, archivaris en hoofdredacteur van dit tijdschrift

abonnementen/lidmaatschap K.B.O.V.

BTW inbegrepen; vier nummers per jaar plus *Volkskundige Kroniek*, het ledenblad van de F.V.V.)

600 fr. particulier lid

700 fr. bibliotheken, verenigingen, boekhandel, e.d.

200 fr. los nummer

Stortingen op rekeningnummer 703-0327514-23 of 000-0096946-43

aan de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w.

lidmaatschap van de K.B.O.V. geeft ook gratis toegang tot het "Huis van Alijn (voormalig Museum voor Volkskunde)" en leenrecht in de bibliotheek van de K.B.O.V.

Bibliotheek K.B.O.V.: Kraanlei 65 9000 Gent - Tel. 09-225 64 47

Openingsuren: donderdag 17u15-20u00 vrijdag 13u30 tot 16u30. Gesloten van 15 juli tot 5 augustus. De bibliotheek functioneert als documentair steunpunt van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen.

Lidmaatschap van één bij de F.V.V. aangesloten verenigingen laat ook toe boeken te ontlennen.

Bibliothecaris: Arnold Eloy

Medewerk(st)ers: Liliane De Hauwere, Frans Van Bost (archivaris grafische collecties).

De Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. is opgericht in 1926 met het doel

de studie van het volksleven te bevorderen door diverse activiteiten:

uitgave Oost-Vlaamse Zanten (sinds 1926)

volkskundige bibliotheek (vanaf 1926)

oprichting (in 1927) en ondersteuning van het Museum voor Volkskunde

organisatie (sinds 1969) van de Kantwerkklub Sint-Katelijne

secretariaat (sinds 1971) van het Internationaal Studiecomité voor Ommegangsreuzen

organisatie (sinds 1982) van Volkskundige Colloquia i.s.m. de vakgroep Etnische Kunst van de Universiteit Gent

organisatie (sinds 1983) van de Geschiedkundige Boekenbeurs voor Vlaanderen

organisatie (sinds 1989) van het tweejaarlijkse Interprovinciaal Colloquium voor Volksdevotie

organisatie tentoonstellingen en lezingen i.s.m. "Huis van Alijn" (voormalig Museum voor Volkskunde)

voorzitter: Karel Velle.

secretaris-penningmeester: Luc Beyens.

bestuursleden: Romain Coppens, Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Guy Hoebeke, Harlinda Lox, André Vanhove, Jacques Van Keymeulen, Denise Van Peteghem.

Het Huis van Alijn:

Kraanlei 65, 9000 Gent. Tel. 09/269.23.50, fax 09/269.23.58, e-mail: huis.alijn@gent.be

web: <http://museum.alijn.gent.be>

Openingsuren: 10.00 - 12.30u. en 13.30 - 17.00u.

Gesloten op maandag, 1 januari en 25 december.

Het Huis van Alijn v.z.w. - Raad van Bestuur:

Mark De Jode, voorzitter; Luc Daels, ondervoorzitter; Sylvie Dhaene, conservator-secretaris; Willy

Hoelman, penningmeester; Marie-Christine Laleman, Luc Beyens, Johan Decavele, André

Vanhove, leden.